

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

1989

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1989

JØRN THOMSEN OFFSET A/S · KOLDING
KOLDING DATA SATS A/S

Redaktion:

Nete With Fogstrup, Poppelallé 18, 6000 Kolding, 75 56 85 00

Bodil Møller Knudsen, Badstuestræde 8, 8700 Horsens, 75 61 23 22

Erik With-Pedersen, Dæmningen 10⁴, 7100 Vejle, 75 82 20 85

Knud Erik Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding, 75 56 81 48

Indhold

»Jelling Seminarister i Krigsåret 1848« Ungdomsminder af C. A. Thyregod <i>Af Bent Østergaard</i>	7
Broen der aldrig blev bygget <i>Af Bent Petersen</i>	64
Hans de Hofmans byggeri i Fredericia <i>Af Ulla Qvortrup</i>	69
Erindringer fra barndom og ungdom i Fredsted <i>Af Jens Daugaard ved Poul Daugaard</i> ...	82
En høvedsmand i Nørup og en Salomon i Engum <i>Af Carsten Bach-Nielsen</i>	105
Nyt fra historien i Vejle amt	121
Vejle Amts Historiske Samfund 1988	158

Tak for støtte	160
Ekstrakt af årsregnskab	162
Vejle amts årbog.....	164
Bøger til salg	165

„Jelling Seminarister i Krigsåret 1848” Ungdomsminder af C.A. Thyregod

Af Bent Østergaard¹

Indledning

I 1894 kunne læserne af det folkelige tidsskrift² „Husvennen” i en række numre følge beretningen om en gruppe Jellingseminarister, der sammen med de tilrejsende lærere Ch. Kold og A. Povlsen Dal som frivillige deltog i krigen 1848. Bladets forlægger N.C. Rom havde opfordret en af deltagerne i frikorpset, den da meget kendte forfatter C.A. Thyregod, til at beskrive sine og kammeraternes oplevelser, der nu lå 45 år tilbage i tiden.

Thyregod var en dygtig og rutineret fortæller, og disse skildringer af hans ungdoms oplevelser på seminariet og i samværet gennem sommeren 1848, hvor frikorpset drog omkring i Jylland og på Fyn, dog uden at blive indviklet i direkte kamp-handlinger, er også i dag yderst fornøjelig læsning.

Mens mangt og meget, der blev nedfældet på skrift i 1800-tallet, i dag forekommer alt for tungt, omstændigt eller svulstigt, lægger Thyregods artikel ikke afstand til en nutidslæser. Det præg af tidens stil, vi møder i hans sprog, giver den

rette kolorit, men tynger ikke fremstillingen. Hans enkle og præcise ordvalg og hans evne til at skildre de mange humoristiske eller alvorlige oplevelser, gør læsningen til en dejlig oplevelse i sig selv.

Men samtidig får vi et indblik i datidens opfattelse af og syn på danskheden og det nationalt-folkelige opbrud i midten af 1800-tallet. En række af de mest fremtrædende personligheder fra dette århundredes folkelige og nationale vækkelser, Larsen Skræppenborg, Rasmus Sørensen, Vilhelm Birkedal, Christen Kold, Anders Povlsen Dal og Rasmus Sørensen præsenteres her, som Thyregod ved selvsyn har opfattet disse.

Derfor er artiklen i sig selv et betydeligt historisk kildekrift, men først og fremmest kan den læses — også uden større historiske forkundskaber — som en spændende og morsom fremstilling af nogle unge menneskers samvær under ret usædvanlige forhold på et tidspunkt, hvor de var i deres mest modtagelige alder, ivrige for at diskutere og åbne for nye indtryk.

Christen Andersen Thyregod voksede op i Vejle vesteregn. Han er født 1822 i det sogn, han siden tog navn efter. Hans far, husmand Anders Nielsen (Katborg), havde fået sit helbred ødelagt under soldater-tjenesten 1799-1814 og blev til sidst helt blind. Christen var den yngste af syv søskende og blev i 8-9 års alderen sat i tjeneste som hyrde drenge.

Han elskede at læse, og ude i lyngen mellem fårene fordybede han sig i gamle krøniker om Holger Danske og Karl den Store. Han slugte Saxo og Snorre i Grundtvigs oversættelse, som degnen havde lånt ham. Denne læsning gav grobund for drømme og udlængsel.

Tidligt begyndte drengen at skrive vers. Hans hu stod til bogen, men hjemmets økonomi hindrede dette. Da Christen var 14 år, havde han mistet sin far. Men i 1844 besøgte Christian VIII Jelling og Vejle. Den unge bondekarl søgte da audiens hos kongen, der opholdt sig på Boller.

I hoffolkenes nærvær overrakte han Christian VIII et digt, han havde skrevet. Da den kunstinteresserede konge omhyggeligt havde læst det igennem, sagde han: „Ja, dette er unægtelig noget helt andet end det, Peder Jensen i Viby har tilegnet mig,” hvorefter han henvendte sig direkte til den unge digter og spurgte: „Kan du bevise, at det er dig, der har skrevet det?” „Nej, det kan jeg ikke,” lød svaret, „men måske kan jeg føje et par vers til her på stedet.”

Bondekarlen blev nu placeret i en fløjlsbetrukket stol ved et bord med pen og blæk. Overvåget også af dronningen og hendes hofdamer, der nu kiggede ind, be-

gyndte Christen rystende over hele kroppen på sine vers.

Kongen beroligede ham venligt, og snart efter kunne Christen overrække ham et par vers om den fattige bondekarl, der skulle skrive et digt, omgivet af sin konge, dronning og mange af landets fornemme mænd og kvinder, som så til, hvorledes han udformede sine bogstaver.

Kongen var tilfreds, og på Thyregods ønske om støtte til boglig uddannelse tilrådede han ham på den forestående session at bede om at aftjene sin værnepligt i København. „Kom så atter til mig, og Vi skal se, hvad Vi kan gøre for dig.” Med 10 rigsdaler i lommen som gave fra kongen kunne Christen forlade Boller.

Vejle Amts Avis bragte i 1845 et af Thyregods digte, suppleret med et indlæg om forfatterens baggrund og et ønske om, „at han i hovedstaden må finde understøttelse til at vandre ad den vej, hvortil naturen synes at have givet ham kald.”

Redaktøren i Vejle må have været vel underrettet om hele sagen og formåede, at hans kollega, Nathansen ved Berlingske Tidende aftrykte samme indlæg i sit blad. Nathansen bad også professor H.N. Clausen udvirke hos Jonas Collin, der stod for en del af statens finanser, at der blev skaffet midler til den unge bondes videre uddannelse. Således var vejen banet for Thyregod, der under audiensen i København fik løfte om den nødvendige støtte, så han kunne læse til lærer på Jelling Seminarium.

Uddannelsen var dengang normeret til to år, men for den klasse, Thyregod

gik i, betød krigsudbruddet 1848, at eksamen måtte udsættes til året efter.

Jelling Statsseminarium var oprettet i 1841, og hensigten var særlig at uddanne lærere til de dansktalende områder i Sønderjylland. I den første periode var elevtilgangen fra hertugdømmerne dog ikke særlig stor.

Sognepræsten i Jelling var også seminariets forstander og forestod sammen med to lærere og læreren på byskolen undervisningen. Eleverne var indlogeret privat os den lokale befolkning. Forholdet mellem værter og logerende var normalt udmærket. Jellingbonden var vant til et stort folkehold og en eller to mere på kost og logi betød intet for ham. De fleste af seminaristerne var selv bondefødte og fandt det hjemligt, når de ved nadver langede til fælles fad med de andre i gården eller deltog i værtsfolkenes højtidsfester og andre adspredelser.

Krigsudbruddet 1848, der fandt sted umiddelbart efter at den nyligt tiltrådte konge, Frederik VII havde accepteret en fri forfatning, satte sindene i bevægelse rundt om i landet — også i store dele af landbefolkningen, der nu kunne imødesee almindelig valgret. Mange steder forærede bønderne heste og andet udstyr til hæren.

I Thyregods beretning ser vi, hvorledes den skandinaviske studenterbevægelse i de foregående år og den nationale vækkelse gennem Grundtvigs og Ingemanns virksomhed havde bidraget til at støbe det åndelige fundament for den begejstring — ånden fra 48 — som fik befolkningen til at slutte op mod de slesvig-holstenske oprørere og deres tyske hjælpetropper.

Også på Jelling Seminarium gik det livligt til. Selv om forstanderen, sognepræst N.P. Nielsen, gik ind for en streng hustugt og opretholdt en kølig, højtidelig distance til eleverne, blev disse nu så engagerede, at det også satte sit præg på undervisningen. Andenlæreren H.F. Binzer var populær, for han gik ind for Danmarks „historiske ret” til Ejdergrænsen.

Værre blev det for H.J. Trahn, tredielæreren. Han var i forvejen lidt upopulær på grund af sit ironiske væsen og sine forsøg på ved et lille bal at foretrække proprietærdøtre som damer til seminaristerne. Eleverne opponerede nu også i hans skrive timer mod at lære gotisk skrift som tyskerne.

Trahn var født i Sydslesvig og kunne i 1848 ikke frigøre sig fra sine følelsesmæssige bindinger til sin tysktalende slægt. Eleverne, der i forvejen i stilhed muntrede sig over hans lidt tøvende dansk, som han udfyldte med mange „pauseord” som naturligvis, nemlig, derved, og som fandt det upassende, at han lærte lærte børnene tyske sange, forstærkede nu deres nationale holdning mod den upopulære pædagog.

I frikvarteret, før han kom ind til timen, placerede de et portræt af den inderligt forhadte hertug af Augustenborg på tavlen og bombarderede det med jordknolde. Trahn forstod hentydningen, men fik ikke opbakning, da han gik ind til forstanderen og klagede.

Thyregod omtaler ikke disse begivenheder, men fortæller, hvorledes han tog initiativet til først at træne sine kammerater i våbenbrug omkring Jelling-højene, og senere oprette et frikorps, der fik for-

standerens tøvende tilslutning, da de ønskede undervisningen suspenderet for at kunne drage i krig.

Som vi ser i skildringen, fik korpset dog ikke lejlighed til at deltage i egentlige krigshandlinger, men det nære samvær gennem et halvt år, hvor man levede på feltfod og ustandselig flyttede fra sted til sted, var rigt på oplevelser og indtryk. Megen tid er også gået med diskussioner, hvor den lidt ældre Christen Kold, der havde nogen undervisningserfaring og som kort før var vendt hjem efter 6 års ophold i Tyrkiet, kunne bidrage på sin særegne facon.

I Thyregods beretning møder vi den 32-årige Kold skildret, kort før han påbegyndte sin banebrydende pædagogiske og folkelige virksomhed inden for den grundtvigske høj- og friskolebevægelse. Thyregod giver en ganske uimponeret beskrivelse af Kold uden at tilsløre, hvad han fandt kantet og sært hos den selvbevidste skomagerson fra Thisted, der senere, ikke med urette, har fået prædikatet: Danmarks eneste pædagogiske geni.

Kolds ven og nære medarbejder gennem en årrække Povlsen Dal fortæller i sine utrykte erindringer, at Kold i ledige stunder fortalte Danmarkshistorie for sine kammerater i korpset ud fra Ingemanns romaner og lærte dem at synge Grundtvigs og Ingemanns nye nationale sange. Ikke alle var lige opmærksomme, men officererne var glade for Kolds påvirkning af soldaterne. Så måtte de til gengæld bære over med, at Kold aldrig fik lært geværgrebene.

Kold selv har senere skildret denne pe-

riode i sit liv i en tale, han holdt ved et grundtvigsk vennemøde i København 1866: „Jeg kom hjem (fra Smyrna i Tyrkiet) i 1847, dog med den tanke at rejse til Amerika igen, men så kom krigen i foråret 1848, og jeg tænkte da, du skal dog gøre dig selv den fornøjelse at være med og se, hvad krig er for noget; jeg havde læst og hørt så meget om den, men aldrig set den i nærheden. Jeg syntes, at jeg havde alle de følelser, der skulle til for at være en dygtig krigsmand, og dem havde jeg fået af Ingemanns romaner, men da det kom til stykket, manglede jeg den fingernemhed, som min fader havde bebrejdet mig, og jeg kunne ikke lære geværgrebene, men kom altid en smule bagefter.

Imidlertid kom friheden i 1848-49, og det går jo således i verden, beslægtede kender hinanden på røsten, på følelsen. Jeg fornam, at nu var min tid kommen, skønt jeg slet ikke kunne tænke, hvad jeg egentlig skulle; imidlertid rejste jeg ikke til Amerika, men blev hjemme ...”

Korpset blev opløst efter våbenstilstanden. Den sidste store oplevelse var paraden på Lerbæk Mark ved Vejle d. 18. september 1848, hvor Frederik d. 7 mødtes med hærens 20.000 mand. Seminaristerne vendte nu tilbage til Jelling og tog deres eksamen året efter. Thyregod beretter lidt om sine kammerater. For de flestes vedkommende synes han ikke at kende meget til deres videre skæbne. Det er der søgt rådet bod på i artiklens noter.

Thyregod bevarede dog forbindelsen med enkelte som degnen i Råsted, Knud Peder Lind, ved hvis alt for tidlige død han lod indrykke et digt i Ringkøbing Avis 1872.

Selv om der efter lærereksamen forelå adskillige bedre tilbud, lod Thyregod sig meget idealistisk ansætte i et „dårligt aflagt embede” et par mil nord for Herning, da han gerne ville leve tæt ved heden og dens befolkning.

Der var halvanden mil at gå mellem de to skoler, hvor han skulle undervise — Tulstrup Hede i Ikast sogn og Tværmose i Sunds sogn. Af helbredsmæssige grunde flyttede han derfor snart efter til Ans, Grønbæk sogn. Her — i Blichers egn mellem Silkeborg og Viborg — var han ansat fra 1852 til 1881.

Thyregod var meget engageret i sin lærergering og i folkeoplysning. I 1874 var han med til at stifte Danmarks Lærerforening, hvor han var styrelsesmedlem 1874-1879.

Men det er som forfatter, Thyregod har gjort sig stærkest gældende. Gennem årene havde han skrevet mange digte, og da han var o. 40 år gammel begyndte han at skrive romaner og noveller. Det blev til lidt over 300 fortællinger, der normalt først udkom i blade og tidsskrifter, bl.a. i N.C. Roms „Husvennen” for siden at genoptrykkes i bogform.

Thyregod kendte og skattede sin samtidts forfattere af den romantiske skole. Han medbragte en samling vers af Chr. Winther, da han drog ud med sit frikorps. Men St.St. Blicher var hans store forbilled. C.A. Thyregod ville med sine fortællinger højne bondestanden, bidrage til den folkevækkelse, Grundtvig og Kold var talsmænd for. Han vidste, at landbefolkningen ikke læste meget og slet ikke kunne gribes af den akademiske kultur, der

udgik fra den københavnske intelligens. Derfor ville han skabe en litteratur, hvis motiver og indhold lå inden for almuens synskreds og erfaringsverden.

Thyregod havde mødt mange gode fortællere i landbefolkningen, der i ledige stunder eller under arbejdet, hosebinding eller forskellige former for håndværk, vidste at berette om dramatiske begivenheder i egnens og slægtens liv.

Her lå det stof, Thyregod kunne omforme til romaner og noveller. Han forstod i sine skildringer at gribe sin læserkreds. Han blev meget læst, måske den mest læste forfatter i samtiden.

Læserne blev indfanget af hans fortællinger om bondens slid på heden, om de unge elskende fra et henholdsvis rigt og fattigt hjem, om dramatiske begivenheder, om røvere og andre kriminelle i samfundets udmarker, der ikke kunne nås af lovens og retsvæsenets arme, eller også opbyggede han historiske beretninger ud fra læsning af gamle tingbøger. Titler som „Der gror guld under Gyveljord”, „Mergelmanden”, „Degnen i Bækker”, „Knud Krog og hans slægt” viser, hvilke motiver han kredsede omkring.

Naturligvis kunne ikke alt være af samme litterære kvalitet. Som hos hans forbilled Blicher kan man også i Thyregods forfatterskab finde mange kunstnerisk svage værker. Hans ønske om at moralisere, højne og forædle bondestanden og hans bestræbelser for folkeopdragelse i ordets bredeste forstand, var ikke altid lige befordrende for den litterære kvalitet.

Men hans sans for det ægte og tilforladelige, hans bevidste bestræbelser for at

undgå overdrevlinger, ikke at gøre sine personer mere interessante end der var dækning for i virkeligheden, præger hans bedste værker. Blandt disse regnes „Inger“, „Pottepigen fra Ølgod“, „Rasmus og Ingeborg“ og „Maren Avlskarl“.

Jeppe Aakjær, der havde et nært forhold til samme miljøer, som Thyregod kendte og skildrede, har udtalt, at Thyregods plads i litteraturhistorien er mellem Blicher og de senere hjemstavnsdigtere, „der nu tumler sig hjemmevant på bondens toft“.

Thyregod hørte til i den gruppe af forfattere, hvis produktion hurtigt fik betegnelsen „skolelærerlitteratur“. Af andre inden for samme genre kan nævnes: Mads Hansen, Knud Skytte, Anton Nielsen, Zakarias Nielsen og Emanuel Henningsen.

De fleste af disse forfattere var landsbylærere, der ud fra deres kendskab til landbefolkningen frembragte en realistisk hjemstavnslitteratur, men med ideale synspunkter, præget af romantikken og den grundtvig-koldske nationale og kristelige vækkelse.

Litteraturhistorikeren Vilh. Andersen karakteriserer dem således: „Da akademisk digtning var forbi, kom skolelærerlitteraturen efter, ligesom bundkløveren, når markerne er nøgne.“

Gennem denne litteratur åbnedes digtekunsten for de mange, der hidtil ikke havde haft øre og sind herfor. De talrige genoptryk af skolelærerlitteraturens hovedværker langt ind i 1900-tallet viser, at en stor læserkreds var glade for disse skildringer og fandt sig hjemme i de miljøer, de her læste om.

Derved nåede skolelærerlitteraturen ud til langt videre kredse end mange, mere anerkendte forfattere. Men skolelærerlitteraturen banede også vejen for og prægede næste generatins fortællere. Mange forfattere — ikke mindst i den senere hjemstavnslitteratur — står i gæld til skolelærerlitteraturen.

Men til gengæld fik den også en noget tam og fersk efterklang i meget af vort århundredes trivallitteratur, hvor man har drevet en hårdhændet rovdrift på og spekuleret i de motiver og handlingsmønstre, der var karakteristisk for skolelærerlitteraturen, men helt uden dens ægte og stilfærdige realisme, der byggede på personligt kendskab til og indlevet forståelse for den befolkningsklasse, den gav mund og mæle.

Blandt Thyregods værker kan nævnes: „Bidrag til belysning af landsbylærernes vilkår“, 1875, „Om Almueskolens fremtid“ 1877, „Historier og sagn“ 1864, „Blandt bønder“ (8 bd.) 1870-71, „Fra herregård og landsby“ 1874-75, „Skildringer af det virkelige liv“ 1875, „Fra afsides egne“ 1877, „Godtfolk og kæltringer“, „Illustrerede fortællinger“ 1879, „Vildtvoksende skikkelser“ 1882, „Mosgroede minder“ 1883-84, „Gamle dage“ 1891, „Medens tiderne skifter“ 1892, „To fortællinger“ 1893. Desuden sammen med P.A. Holm „Skriftlæsningsbog for Skolen og Hjemmet“ 1875 og „Sangbog for folkeskolen“.

For at få bedre tid til sit forfatterskab, men også for at opnå et mere personligt forhold til hovedstadens litterære liv, tog Thyregod sin afsked som lærer og gik på efterløn allerede som 59-årig i 1881. Han

flyttede til København med sin familie, men opnåede dog aldrig større tilfredshed ved dette skifte. Folkemindesamleren Evald Tang Kristensen, der næsten aldrig forsømte at besøge vennerne N.C. Rom og C.A. Thyregod, når han var på en af sine hyppige rejser til hvedstaden, har gi-

vet udtryk for, at Thyregod ikke befandt sig alt for godt som københavner. Han var tilflytter og levede ret isoleret.

Thyregod døde i 1898 og blev begravet på Vestre Kirkegård i København.

Hermed følger beretningen, som den kunne læses i „Husvennen” i året 1894.

Jelling Seminarister i krigsåret 1848

I

„Hvor glædes en forfatter ej,
når han kan sige: jeg,
og mine, min og mit og mig
evindeligt!”

Med disse ord af Wessel³ har jeg tilladt mig at indlede nærværende skildring; thi skønt jeg ikke plejer at lægge beslag på læsernes tid ved at omtale mig selv, så har jeg dog måttet gøre det her, hvor der skildres nogle oplevelser fra min ungdom. Jeg er nemlig blevet opfordret til i anledning af Jelling Seminariums 50-årige jubilæum⁴ i forrige år, at give en fremstilling af forholdene, mens jeg opholdt mig der eller stod i nær forbindelser dermed.

Jeg kendte ikke stort til seminariet, før jeg fik adgang dertil 1846, og at jeg kom der da, skønt jeg var uden midler og uden bemidlede venner, var et ganske, ejendommeligt tilfælde, som jeg må gå et år længere tilbage for at skildre. Allerede fra min barndom af har jeg følt drift til at digte, men sjældent blev digtene nedskrevne, da jeg oftest hverken havde papir eller blæk. Adskillige digte blev dog optagne i

en og anden avis, og således var jeg allerede bekendt i København, da jeg 1845 kom der som soldat. Formuende mænd, blandt hvilke jeg skal nævne prof. H.N. Clausen⁵ og redaktør M.L. Nathansen⁶ viste mig straks velvilje, og bl.a. fik jeg et adgangskort til det fællesnordiske studentermøde⁷ i juni måned det nævnte år. Da jeg var nybagt rekrut, kunne jeg ikke få ret meget tid til at være med, men noget var jeg dog med og blev da vidne til den mageløse skandinaviske begejstring, der selvfølgelig også gjorde mig til fuldblods skandinav.

Til samme tid og tiden efter blev der også talt meget om Slesvigholstenerne, og der gik rygte om, at der skulle forlægges et par danske bataljoner eller flere over til Slesvig, og det ville de fleste af os gerne prøve, for det var dog en afveksling fra den daglige garnisonstjeneste. Det skete imidlertid ikke, og man kan vel sige: desværre! thi var Sydslesvig blevet besat med danske soldater under pligtro befalingsmænd, ville alt nok have fået et andet udseende, end det fik. For resten havde vi det ganske

C. A. Thyregod 1822-1898. Nordisk Billedmagasin 1868. Foto: Det kgl. Bibliotek.

godt i garnisonstjenesten og blev ikke utilbørligt plagede på nogen måde. Ja, der var et par af bataljonen der fik rottingslag,⁸ men da den ene havde stjålet, og den anden havde gjort skandale, engang han var på vagt, kan man ikke sige det var ufortjent.

I den hårde vinter 1845-46 fik jeg mæslinger og kom på hospitalet og sygdommen var farlig i begyndelsen, men da den fortog sig noget, havde jeg det godt. Lægerne lånte mig bøger og for første gang gjorde jeg bekendtskab med Ingemanns historiske digte og romaner m.m.⁹ En af lægerne, der kendte mig fra studentermødet sagde, at jeg kunne blive på hospitalet, så længe jeg ville. Der var jo altid soldater nok til at slide støvlerne på Nørrefælled. Men så en dag kom min kaptajn og fortalte mig, at når jeg kom ud af hospitalet, skulle jeg fremstilles for kongen, og nu var det ikke længe, før jeg meldte mig til tjeneste.

Så blev der bestemt en dag til audiensen, og jeg fik udleveret nyt munderingstøj, der sad godt på min krop — og det var ellers sjældent, at Kongens klæder passede til Kongens folk — en kommandersergent så ved denne lejlighed selv efter. Da han tillige så, at der var store huller på mine strømper, blev han arrig og skældte ud, bl.a. sagde han: „Hvis nu hans Majestæt befaler Dem at trække støvlerne af og vise strømperne frem, så står De net i det!“ Jeg måtte le. Og skønt sergenten ikke var min særlige ven, kunne han ikke lade være at le ved det utænkelige i et sådant kongebud. Jeg gik altså med strømperne, som de var, og oberst Hagemann,¹⁰ der senere

døde som general på Als, modtog mig på Amalienborg. Det var også ham der førte ordet for mig, og da det var mit ønske at komme på Jelling Seminarium, blev dette mig også tilladt på kongelig regning. Ifølge en gammel lovbestemmelse, skulle jeg først overhøres af stedets provst, og derefter blev jeg sendt til prøveeksamen i Jelling. Det var altså to prøver, uagtet en havde været mere end nok, thi da jeg kom efter kongelig befaling, så måtte jeg være en topmålt idiot, hvis en provst eller seminarieforsstander skulle vove at afvise mig under de daværende forhold.

Jeg blev nu afhørt af stiftsprovst Tryde,¹¹ og der blev så brevvekslet med seminariet og en skønne dag fik jeg ordre fra obersten, at jeg den næste morgen skulle afgå med dampskibet til Århus. Jeg meldte dette til kommandersergenten, men han var blevet meget uvenlig stemt imod mig, fordi jeg i den sidste tid havde kunnet råde mig selv mere, end han syntes om. Han sagde, nu kunne jeg pudse mit tøj til aflevering, så ville han tage imod det kl. 8. Jo, tak! at stå der og søle i pibeler og pudsevoks den sidste eftermiddag jeg var i København, det havde jeg dog ikke lyst til. Jeg spurgte derfor, om han ikke for betaling ville skaffe tøjet pudset. Jo, det ville han meget gerne, og nu blev han særdeles mild; thi dette med at pudse de hjempermitteredes tøj var ham en god indtægtskilde. Han tog tre mark for pudsnings af en karls tøj, dem stak han i sin egen lomme, og rekrutterne, som han lod pudse tøjet, fik naturligvis intet. Var der en enkelt, som ikke ville rykke ud med sine tre mark, så var der ingen grænse for fordringen til

tøjets properhed, og der måtte pudses og pudses om igen, og således kunne jeg gætte, det ville gå med mig, så den lange sommereftermiddag, da jeg gerne ville ud i byen og tage afsked med en og anden, ville blive ødelagt. Give ham penge for at sætte en rekrut i arbejde, havde jeg heller ikke lyst til; men mit permissionspas lød kun på 3 uger, og da han troede, jeg skulle tilbage igen, gav han mig henstand med pudsepengene så længe. Jeg var imidlertid sikker nok på at blive borte, men det fortaf jeg, så jeg egentlig snød ham.

På seminariet blev jeg, som det var at vente, optaget uden vanskelighed. Lærerne var forstanderen og førstelæreren, hr. P.F. Nielsen,¹² der tillige var præst i Jelling og Hover, andenlærer var H.F. Binger,¹³ der var theologisk kandidat og senere blev præst, tredielærer var J.H. Trahn,¹⁴ der var seminarist fra Skaarup. Hjælpelærer ved Jelling Skole, seminarist J. Hansen¹⁵ havde også noget med seminaristerne at gøre, da han skulle vejlede dem i praktisk skolegerning, idet hver dag tre skulle deltage i undervisningen i hans skole. Det var allesammen højst agtværdige mænd, enhver med mere end almindelig dygtighed i sit fag, men selvfølgelig kunne de ikke være alle tilpas, og deres arbejde var besværligt og brydsomt nok.

Seminariet, der var indviet den 30. november 1841, stod altså på 5te år, da jeg kom der, og dimitterede dette år med fjerde hold elever. Arbejdet var i god gang, men der havde også allerede dannet sig traditioner om enkelte af de unge mennesker, der på en eller anden måde havde udmærket sig; der var således en Jens

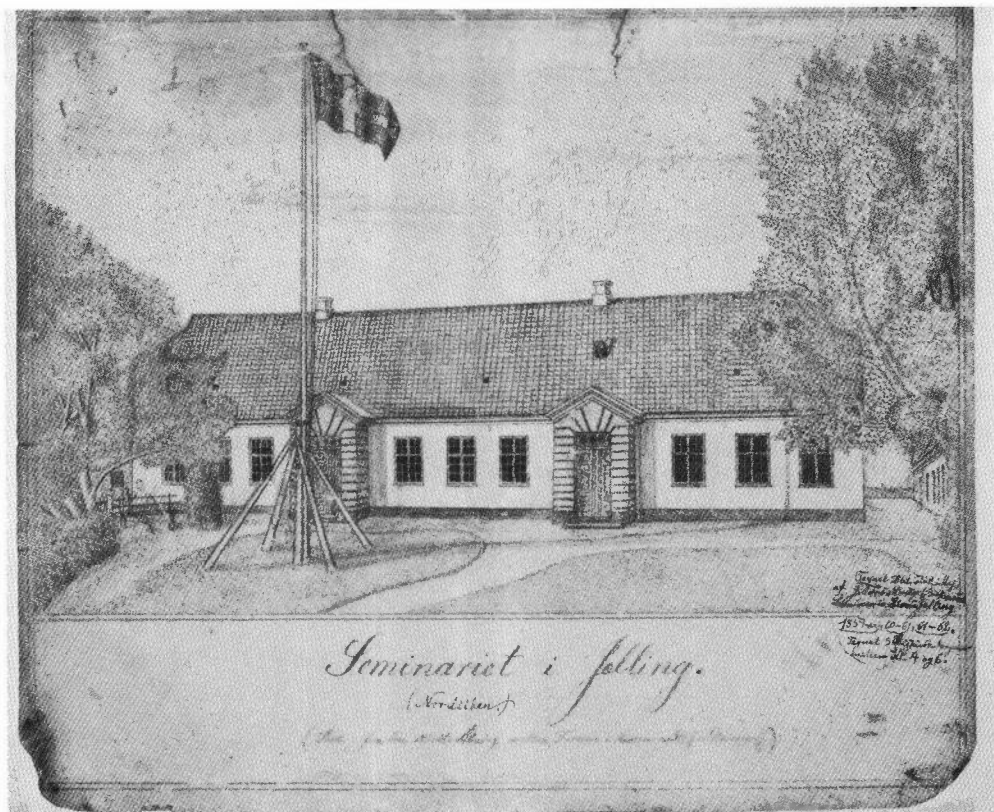
Christensen fra de allerførste år, der var mest omtalt for både sin dygtighed og sit inderligt gode og kristelige hjertelag, men han var allerede brystsvag og døde tidligt. Der var en anden fra en senere tid, som havde været på Skaarup Seminarium, men havde i løbet af et års tid tilsat en ganske antagelige pengesum uden at få ret meget lært, og så måtte han forlade Skaarup og vende tilbage til Jellingegnen, hvor hans fødehjem var. Han var et godt hoved, og når man undtog noget ungdomsvildskab og dovenskab, et meget bravt menneske. Hans frænder havde ikke råd eller vilje til at yde ham ret megen hjælp, men de to hædersmænd provst Zahle¹⁶ i Hvejsel og pastor Nielsen i Jelling, enedes om at tage sig af ham. Han blev skriver hos provsten, så skulle han læse i sin fritid, og et par gange om ugen skulle han følge seminariet, og ad den vej skulle han arbejde sig frem til eksamen. Det blev der da begyndt på, men efter en tids forløb blev fyren mere og mere doven, så han tilsidt blev helt borte fra seminariet. Provsten talte med ham om hans forsømmelse, men så undskyldte han sig med, at han havde ingen støvler. Provsten gav ham da et skriftligt bevis til en skomager, hos hvem han skulle bestille sig et par støvler. Mesteren tog mål og lovede ham støvlerne til en bestemt tid.

„Men så var det, hvordan de skulle være,” sagde skriveren.

„Ja, det var det,” sagde mesteren, „har De noget særligt ønske herom?”

„Ja, jeg har. De syede et par til provsten for nylik.”

„Ja, hvad synes De om Dem?”

Jelling Statseminarium blev oprettet i 1841. Det havde da to klasser og tre lærere. Den oprindelige skolebygning er forlængst afløst af mere tidsvarende lokaler.

Tegning af den første seminariebygning i Jelling, set fra nordsiden. Tegning: „3 solskinsmorgener mellem kl. 4 og 6” af Jens Andersen, Trøstrup, dim. i 1862. Foto: Jelling-Samfundet 1986.

„Godt nok for så vidt, men jeg ville nok have dem noget finere.”

Det lovede mester, og han holdt det også, for støvlerne blev så fine, at de efter nogle få dages brug var slidt i pjalter, så var han lige nær.

Han kom ikke videre i sin lærdom på den måde, men hans velyndere slap ham

ikke, og nu blev han anbragt i Jelling hos en vært, der boede tværs over for seminariet. Penge havde han ikke flere af, men jeg tror nok, det var provsten, der betalte leje af hans værelse, og betalte en del af føden til ham.

Pastor Nielsen gav ham daglig middagsmad ved sit bord, ja, han gjorde mere

end det; thi når den unge mand en dag udeblev fra seminariet, så gik præsten over og hentede ham og fik det med sin kærlige alvor bragt til, at han tog sig sammen og forsømte ikke ret meget af, hvad han skulle varetage. Han brugte nu også sine gode evner således, at han fik eksamen med en ganske god anden karakter 1846.

Nu kunne han jo straks fået sig en plads, men han blev i Jelling for det første, så værten, der tillige en tid lang var min vært, begyndte at frygte for, han ikke skulle blive af med ham. Der var nemlig et par mil nord på et par unge damer, der med eller uden forsæt havde sat ham fluer i hovedet, og dem eller en af dem gjorde han haneben til. Til eksamen havde han fået nye og smukke klæder, og selv var han en smuk og velvoksen svend, så der var ikke noget særligt urimeligt i hans forhåbninger. Men han satte pris på at komme stadselig frem og fandt det alt for ringe at komme til fods, og en hest var det just ikke altid let for ham at få. Ja, han havde en slægtning, der boede halvanden mil ad den anden kant, og der fik han stundom en hest at låne. Han gik da de halvanden mil om morgenen, kom igennem Jelling og red de to mil nordpå som en stor mand, så aflagde han et besøg hos de unge damer og kom tilbage om aftenen, men måtte så afsted med hesten og aflevere den samme nat og så traske til fods til Jelling og var meget sulten, når han kom der, hvilket især viste sig, når der stod levninger på bordet fra min aftensmad.

Jeg tror nok, de to unge damer gjorde lidt nar ad hans anstrengelser, i hvert fald

blev der ikke noget ud af kærlighedshistorien, og han kunne da heller ikke blive ved at gå og sulte eller snylte sig til sin føde i Jelling, hvor han ikke havde adgang til præstens middagsbord ret længe efter at han havde fået sin eksamen, og hvor den øvrige private gavmildhed også stoppede. Så fik han en huslærerplads i Nordslesvig, hvor han vandt stor agtelse for sin lærerdygtighed og sit danske sind. Denne sidste egenskab bragte ham dog tilsidst i ulempe; thi en aften i 1848, da han nok havde været til en basseralle, kom han i en så varm konflikt med tysk militær, at han blev ført til en tysk fæstning, hvorfra han dog slap ud, da der blev våbenstilstand. Men nu havde han omtrent rendt kalvehornene af sig, og siden fik han ansættelse og levede mange år som en brav og agtværdig lærer.

En anden ejendommelig størrelse, der blev optaget på seminariet samtidig med mig var mindre heldig. Jeg vil kalde ham ved fornavnet Jens, og han var søn af en rig gårdejer, der regnedes for at være lidt fremmeligere end en almindelig bonde. Faderen var musikynder, og da Jens troedes at være musikalsk begavet, var det meningen, at han skulle uddannes i den retning. Det blev dog ikke til stort, og så kom han på seminariet, hvor han let blev optaget, da han var vel forberedt. Han var fint klædt og var et meget net og agtværdigt menneske, men hans evner var ikke store og hans flid var heller ikke til at rose. At sidde stille og tygge på sine lektier var den næststørste plage, han kendte; en endnu større plage var det ham at sidde nagelfast på seminariebænken. Navnlig var hoved-

regningen ham en pest. Når vi andre kappedes om at udregne opgaverne, sad han tavs og grublede bøjet over bordet uden at mukke. For at få ham med, plejede læreren henimod timens slutning, at fremsætte et meget let regnestykke og derpå at rette ham det spørgsmål: „Hvorledes var opgaven?”

Jens løftede hovedet med et ryk og svarede: „Jeg kan skam ikke erindre det.”

Så plejede læreren at fremsætte den påny og lod Jens gentage det og derefter regne den højt, men jo længere han regnede, jo mere vild blev han på det, tilsidst kunne han slet ikke. Derimod var han rigtig oppe, når vi havde en halv eller hel fridag, og da blev han aldrig træt af at gentage: „Det er skam en behagelig ferie, denne her!”

Til musik var han duelig i forhold til, hvad der krævedes af en seminarist, han skrev også ganske godt for sig, men hvad der kostede anstrengelse for ham at lære, tog han sig ikke af, og det var egentlig dovenskab, der var hans svage side.

Vi holdt allesammen meget af ham for hans personlige elskværdigheds skyld, men det kunne dog ikke undgås, at han formedelst sine mangler blev genstand for nogen ringeagt, hvilken han som et ærekært menneske ikke kunne tåle. Det var tunge dage for hans venner og selvfølgelig endnu tungere for ham, da det blev klart, at hans stilling var forfejlet, så han ikke ville opnå at få eksamen. Han var en kærlig søn, og han vidste, det ville volde kummer i hans hjem, når det der blev åbenbaret, derfor gjorde han ikke noget skridt for med et slag at afbryde sin løbebane, han lod bare være at søge seminariet, men sad

hjemme på sit værelse og grublede. Dog hjemme kunne han ikke være, thi her blev han idelig hjemsøgt af kammerater og venner, der ville opmuntre ham til igen at betræde den vej, som han engang var slået ind på. Da tog han sig for at drive om i skov og mark fra tidlig morgen til sent om aftenen, så han sjældent sås af kammeraterne eller i deres selskab.

Også lærerne var bekymrede og de opsogte ham hver for sig og prøvede at tale ham til rette, men uden nytte; der gik bud til hans fader og han kom, men indså let, at der var intet andet at gøre, end at skaffe ham en anden stilling. Han ønskede at blive dansk jurist, og der blev så også gjort skridt dertil, idet han blev anbragt på et juridisk kontor, og han var altså færdig med seminariet. Da i det hele hans løbebane var noget ekscentrisk, skal jeg dog give en kort skildring af, hvorledes den artede sig fremdeles.

Hvordan det gik ham på kontoret ved jeg ikke, men jeg formoder, at det er gået ham godt, da han skrev en smuk hånd, og hans elskværdighed og medgørlighed kunne vel bøde på en smule dovenskab om slikt skulle være kommet til udbrud. Men så efter nogen tid drog han til København for at læse til jurist-eksamen. Der brugte han dog flere penge end hjemmets myndigheder billigede, og da han ikke syntes at komme eksamen nærmere, blev der lukket for pengekasen, og Jens måtte tøfle af hjem med uforrettet sag. Det blev dog ingen behagelig ferie; thi brødrene ville have ham til at arbejde ved landbruget, hvilket ikke smagte ham, og så kom han i huset hos sin søster. Hun var

gift og havde børn, og i disse børns lærerinde gik Jens hen og forelskede sig. Han skulle jo da have noget at forslå tiden med. Forlovelsen var dog nok ingen højtskattet begivenhed i familien, og så en dag tog kæresteparret udgangsbillet og forsvandt. Siden kom der brev, at de var rejst til København og havde giftet sig, og nu bad han om at få tilsendt den ikke ganske ubetydelige sum, han endnu havde tilgode af sin arv. Faderen og vistnok moderen også var nemlig nu afgået ved døden; da han forlængst var fuldmyndig, kunne arven ikke forholdes ham.

Det var som sagt ikke så ganske lille en pengesum, men dog altfor lille til at forslå ret længe, når man skulle føre familieliv i København og ingen anden indtægt havde. Den gik altså med i forholdsvis kort tid, og da det ikke lykkedes ham at åbne andre indtægtskilder ved at anråbe slægt og venner, så måtte han atter ty til hjemmet, og denne gang var han ledsaget af kone og datter. Der skaffedes ham nu et hus at bo i, vistnok med en smule jord til og nu levede han i stilhed, tålmodig og nøjsom. Konen døde, og som enkemand med en lille moderløs datter sled han siden fremdeles og søgte at muntre sig lidt med at digte og spille på violin. Musikken havde han jo dyrket fra sin tidligste ungdom, digtningen, hvormed poesien ikke havde ret meget at gøre, havde han senere slået sig til, og det var især lejlighedsvers han frembragte, i det mindste var det næsten udelukkende lejlighedsvers, han sendte mig en samling af.

Jeg havde nemlig ganske tabt ham af syne, thi der var mange mile imellem os,

og breve vekslede vi ikke, før jeg efter mange års forløb pludselig modtog en skrivelse med prøver af hans digte, som han bad mig skaffe sig en forlægger til. Det var som sagt lejlighedsvers tilegnede navngivne folk i hans egn i anledning af bryllupper, barnedåb, jordefærd, konfirmation m.m., der rimeligvis havde været ham lige så mange små indtægtskilder, de havde for det meste et gudeligt præg men var temmelig åndsforladte. De havde dog nok vundet ikke så lidt yndest hos vedkommende, og hans brev tydede på at han anså sig selv for en betydelig digter.

Så skånsomt som jeg kunne, meddelte jeg ham, at jeg, der boede i det indre Jylland, ingen forlægger kunne skaffe ham, det ville i det hele taget være vanskeligt at få en sådan og utænkeligt var det, at han på den måde kunne få noget betydeligt forfatterhonorar. Var det pengefordel, han tænkte at opnå, måtte han heller slå ind på en anden sti, som jeg gerne skulle anvise ham, hvis han ønskede det. Han skrev mig da til, at det ønskede han meget; det var netop det, der var hovedformålet.

Jeg rådede ham nu til at lade samlingen trykke på hans egen bekostning, selv hefte den, om det behøvedes, selv afhænde den til sine venner og til en forholdsvis høj pris, da jeg mente, at de folk, hvis mærkedage var fejrede i digtene nok ville betale godt for at få på tryk digte som angik dem. Hvad trykningen ville koste, udregnede jeg ham omtrentlig, og når han tog så og så meget for hvert eksemplar, så behøvedes ikke stor omsætning for at dække omkostningen og skaffe et lille overskud. Han

Christen Mikkelsen Kold 1816-1870. Billedet er fotograferet af Carl Bech i Odense o. 1866. Det blev solgt til interesserede og overskuddet givet til friskolekassen. Foto: Det kgl. Bibliotek.

fulgte mit råd bogstavelig og lod mig siden vide, at foretagendet havde svaret god regning. Og bogen var velkommen for mange en køber. Jeg så siden et eksemplar, der var holdt så højt i ære, at den var indbunden i pragtbind med guldsnit; men denne bog tilhørte også en pige, hvis konfirmation var fejret ved et af bogens digte.

Jeg har hørt, at han vedblev med sin lejlighedsdigtning, der ydede ham en ret god indtægt. Om han senere har udgivet nogen samling, ved jeg ikke. Jeg har ikke hørt andet fra ham efter den tid, end at han skal være død for nogle år siden.

II

I Jelling gik tiden hen uden videre mærkelige begivenheder, indtil året 1848 oprandt og bragte uro og forstyrrelser i så mange forhold. Oprøret i hertugdømmerne, der gjorde et så stærkt indtryk på alle danske, måtte indvirke ikke mindst på folk i Jelling, der var så nær ved grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, og imellem seminaristerne var der tidligt tale om at gå frivilligt med, hvis der blev krig. Denne tanke bestyrkedes af lærerne især af den ildfulde Binger og styrkedes end mere ved et folkemøde, der holdtes i Jelling efter at oprøret var bleven en kendsgerning, og Rendsborg var kommen i oprørernes magt. Ved dette møde optrådte som taler herredsfogeden i Vejle, Stockfleth¹⁷, hans fader oberstløjtnant Stockfleth, kammerråd Dalgas¹⁸ til Aldebertsminde o.fl. Stemningen var i højeste grad fædrelandssindet. Dalgas spurgte: „Vil I vel være tyskere?“ et enstemmigt nej var

svaret, og en hvidhåret olding midt inde i forsamlingen råbte: „A ville da fanden ta mig nødig, så gammel a' er“. Efter at mødet, der holdtes på seminariepladsen, var sluttet, havde de nævnte tre talere endnu en sammenkomst inde i gymnastiksalen med de fleste af seminaristerne, og disse bestyrkedes endnu mere i deres hensigt at gå med i krigen.

En af de nærmeste dage var mirakeldagen, den gale onsdag,¹⁹ slagdagen eller hvilke andre navne man i de forskellige egne kan have givet den mærkelige dag, da alle jyder så pludselig blev lysvågne. Det var den 29. marts 1848 medens vi sad ved vore sysler på seminariet, at kirkeklokkerne tog til at ringe, uagtet ringningen for den afdøde konge allerede var ophørt. Straks efter kom en mand med den melding, at de Rendsborg slaver var slupne løs og sendt nordpå for at gøre ulykker. Undervisningen ophørte nu for den dag, og vi væbnede os med seminariets geværer og sluttede os til den talrige folkeskare, der allerede havde begyndt at samle sig nedenfor byen. At rygtet så let fandt tiltro, skyldtes tildels de æggende ord, der var talt ved forskellige lejligheder, men det havde også adskillige andre holdepunkter. Ved det nys afholdte folkemøde havde talerne gentaget de hånsord mod de danske, som var faldne i oprørske forsamlinger,²⁰ og der havde virkelig været tale om at løslade ikke netop fæstningsslaverne i Rendsborg, men tugthusfangerne i Glückstadt. Der var oprettet hvervningskontorer i Hamborg og andetsteds, og oprørshæren øgedes med store skarer af frivillige, der hver fik 50 mark i håndpenge og et ge-

vær. Men en stor del af de hvervede var noget løst pak, der solgte gevæerne og svirede pengene op og opførte sig på en sådan måde, at de end ikke kunne bruges i en oprørshær. Man jog dem altså bort, men de var ikke så nemme at blive kvit. Da hæren brød op fra Rendsborg den 27. marts, gik mange af dem i forvejen og nåede den 29. til Åbenrå, medens rygtet fløj foran dem, da de opførte sig som røvere og plyndrede landsbyerne undervejs, så de endog nedbrød kakkelovnene og førte dem bort for at omsætte dem til penge. Men da de hørte, at danske tropper nærmede sig, fik de travlt med at komme tilbage samme dag, som i Jylland væbnede skarer stod beredte til at tage imod dem ved hver by.

Medens vi stod på marken ved Jelling, begyndte kirkeklokken i Bredsten at ringe, og samtidig kom en ridende stafet i fuldt firspring derovre fra. De udsendte stafetter var yderlig upålidelige den dag, og han bragte den efterretning, at både Haraldskjær og Kjeldkjær stod i blinkende brand. Så rykkede vi ud. Der var meningsforskelle mellem de befalende om, vi enten skulle stille os ned på de bløde enge ved åens udløb af Fårup sø, hvor der var en forsvarsstilling, som ikke var dårlig, eller om vi skulle gå videre og slå røverne ihjel, hvor vi fandt dem. Dog inden dette spørgsmål var afgjort, blev vi indhentede af pastor Nielsen, der havde været i Vejle og derfra bragte den meddelelse, at rygtet var falsk, eller at faren i alt fald ikke var så nær. Som der gik ord af, så vi ville gøre klogest i at opbie mere sikre efterretninger. For resten rådede han os til at blive

sammen en stund, da vi nu var så mange, og øve os lidt i felttjeneste, man kunne dog ikke vide, hvor snart det kunne behøves.

Så øvede vi os, og inden øvelsen var forbi, kom der brev fra herredsfogeden, at Kolding var i fare. De strejfende oprørspartier nærmede sig dertil, han anmodede da om, at alle, som havde våben, ufortøvet ville komme til Vejle, for derfra under hans faders, oberstløjtnantens anførsel, at ile nabobyen til hjælp.

Naturligvis ville vi. Hver mand i sognet, der havde heste og vogne stillede det til afbenyttelse, og mere end 40 vogne rullede ud fra byen med en anselig kamplysten skare, hvoriblandt alle seminaristerne på nær som to, af hvilke den ene pludselig havde fået ondt i sin ene storetå, og den anden krøb i sengen uden at angive nogen grund.

I Vejle så det helt krigersk ud. Stadens borgervæbning var allerede afmarcheret, borgerskabet fra Horsens kom samtidig med os, og senere indfandt skanderborgerne sig. Det var intet stort korps, men tog sig mandhaftigt ud, havde en køn uniform og en drabelig trommeslager. Også fra landsbyerne nordenfor Vejle kom væbnede skarer.

Videre kom vi ikke den gang; thi nu kom der efterretning om, at general Wedell-Wedellsborg²¹ var samme dag rykket ind i Sønderjylland med de fynske dragoner og flere tropper. Denne meddelelse bragtes os af herredsfogeden der tillige med amtmandens fuldmægtig — amtmanden selv lå syg — kom frem på rådhustrappen, og vi fik mange tak for vor be-

redvillighed til at møde, og der var også mødt så mange, at hele det temmelig store torv var sort af mennesker. Så tog stadens borgere fat og forsynede alle, de mødte rigeligt med mad og drikke. At Kong Frederik den syvende straks ved sin tronbestigelse havde givet tilsagn om en fri forfatning, havde gjort et godt indtryk på alle, og dette indtryk forøgedes, da han omgav sig med et frisindet ministerium; jeg vil nu ikke påstå, at de unge mennesker på seminariet under almindelige forhold ville have brudt sig ret meget om den sag, selvom jeg, der var den ældste i klassen og under mit ophold i København var kommet i nær berøring med tidens politik, følte mig meget tiltalt deraf.

Men som forholdet var, da der var spørgsmål om dansk eller tysk, var de fleste af os med på sagen til den ene eller den anden side, der var nemlig også elever på seminariet som var — efter deres eget udsigende — tilhængere af slesvigholstenismen. Og desuden var der en anden tanke, som gjorde sig gældende. Efter datidens lovgivning var de unge mennesker fri for udskrivning, så længe de var på seminariet samt også efter at de var blevne lærere.²² Der var ikke så få, som fandt dette ubilligt. Jeg, der havde fået omtrent halvdelen af min soldatertid eftergivet og desuden på kongens: dvs. på statens regning nød underholdning og undervisning fandt, at jeg skyldte erstatning derfor, nu da landet var i nød. Derfor var jeg og flere villige til at gå frivillig i krigen. Desuden udsendte kongen en proklamation, der lød således:

„Trofaste danske mænd!

I denne farens stund har det dybt rørt mit hjerte, at I glemmer eder selv og kun mindes eders konge og eders fædreland.

Alle vegne fra indstrømmer udtryk af inderlig hengivenhed og tilbud om de største opofrelser. Det er mit hjertes trang og min kongelige pligt at lade et svar udgå til mit folk.

Danner, så vidt det står til eder, ved egne midler frivillige korps, der slutter sig til min hær, under den militære kommando. Mange har gjort et sådant tilbud; efterfølger deres eksempel. Eders iver til at uddanne eder til fædrelandets forsvarere, skal jeg imødekomme ved så snart som muligt, at sende eder kyndige befalingsmænd. Stiller eder alle som en under mit, under fædrelandets banner. Alles iver styrker alles sammenhold, og om Gud vil, skal lovligheden besejre oprøret og føre fædrelandet til fred, frihed og ære.

Christiansborg, den 28. marts 1848.

Frederik R.

A.W. Moltke”.

Det var skønne ord, som en ædel konge talte til sit trofaste folk, og det er med rette sagt og sunget, hvad jeg her anfører efter hukommelsen:

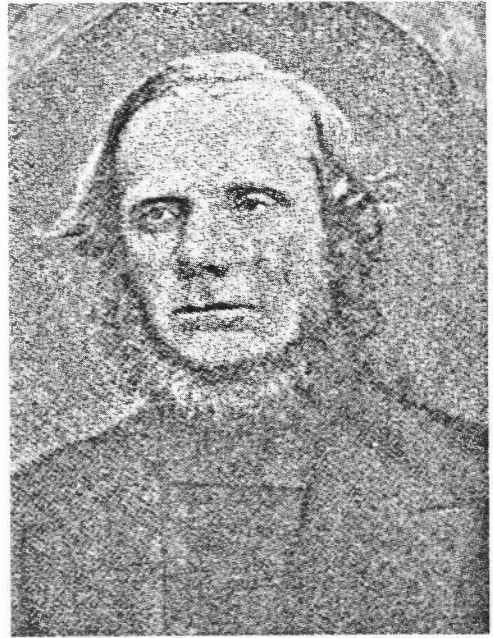
„Lyksalig den, som med sit folk en sådan tid har levet.

Og rige gaver strømmed ind — hver ofred jo det bedste; stuepigen gav sin halve løn og bonden sine heste.

Med sparebøssen kom de små
og slog den glad i stykker,
og Danmarks kvinder anden gang
gav deres gyldne smykker.

Det var en tid! Når i en sum
alt skønt engang vi samle,
skal den dog smukkeste for os stå
og trøste os som gamle.”
(H.P. Holst)²³

Seminarieførstander pastor Nielsen var en brav og fædrelandskærlig mand, og da der først var tale om, at vi var villige til at gå i krigen, udtalte han sin billigelse af vort forehavende; men da det skulle være alvor, fik han betænkeligheder, i det mindste bad han os, at vi skulle betænke os vel. Han forestillede os, at når vi nu gik bort fra seminariet, så var vi ude af vor løbebane, som vi dog havde ofret både tid og penge på, og vi kunne jo ikke vente at komme på seminariet igen uden ved at begynde forfra. Jeg indså nu godt, at han ikke kunne tale anderledes, men vi tog det meget fortrydeligt op og skrev et brev til ham, hvori vi henholdt os til den foranførte proklamation fra kongen og erklærede, at vi gerne ville stille os under kongens og fædrelandets banner og vove liv og blod, men vi fandt det ubilligt, om vi også skulle sætte vor stilling på spil, det troede vi heller ikke var kongens mening, og det var vort ønske, at vi så mange som vendte uskadte hjem fra krigen, kunne indtræde på seminariet i samme klasse, og med samme rettigheder og udsigter, som vi nu havde. Det var et brev, som både havde næb og klør, og da han kunne se,

Anders Kristian Poulsen Dal 1826-1899.

Foto: Det kgl. Bibliotek.

at jeg havde skrevet det, lod han mig hente.

„Nu får du da en ulykke,” sagde min kammerat.

Det brød jeg mig ikke om, sagde jeg, for det var min mening, at jeg under alle omstændigheder ville bort. Præsten havde heller ikke noget ondt i sinde mod mig, men fortalte, at han ville sende brevet til biskoppen, og han fandt det rigtigt, om jeg ville skrive det om og ændre enkelte udtryk, som han fandt vel skarpe. Det gjorde jeg så med det samme, og så skrev han en anbefaling som han lod mig læse, og så lod han med det samme sin karl sætte sig til hest og ride til Ribe til biskoppen med de to brevskaber. Det var

høj sengetid, da jeg kom hjem; men alligevel var der en hel del kammerater forsamlede for at høre, hvordan det var gået og jeg kunne da fortælle dem, at pastor Nielsen ikke blot billigede vor krigsfærd, men havde betænkt at bane os vejen, og at han, hvis bispen gav sit samtykke til den ordning, som vi foreslog, ville give os nogle dages ferie, for at vi kunne rejse hver til sit hjem og tage afsked med slægt og venner og skaffe os deres tilladelse til vort foretagende.

Karlen kom tilbage fra Ribe og medbragte en skrivelse, hvori biskoppen, den gamle Tage Müller,²⁴ på en smuk og anerkendende måde gav det forlangte samtykke og ønskede os lykke og velsignelse til vort forehavende, så gaves den omtalte ferie, og de som ville deltage i krigen fik også deres forældre, hvis de havde sådanne, til at billige deres ønske. Imidlertid var der kæmpet ved Bov, og så skulle det afgøres hvilken afdeling, vi skulle slutte os til, og det blev et frivilligt jægerkorps,²⁵ der dannedes i Vejle. Nu blev der intet videre af vor seminarielæsning den gang, hvorimod vi hver dag holdt våbenøvelser enten i gymnastikhuset eller på præstegårdens mark. Jeg havde den ære at være befalingsmand, da jeg allerede var våbenøvet og havde været underkorporal. Imidlertid trak det ud med korpsets dannelse i Vejle, og der var også mange, der smigrede sig med det håb, at Insurgenterne²⁶ var blevne kede af legen ved den tugtelse, de havde modtaget ved Bov.

I påskeferien var seminaristerne atter borte fra byen, hvor der næppe var andre tilbage end jeg, og på tredie påskedag,

den 25. april, kom seminarieforstanderen i den tidlige morgenstund og bragte mig efterretning om et stort slag, der havde stået ved Slesvig påskedag,²⁷ da vore folk efter mange timers kamp havde måttet trække sig tilbage. Han sagde endvidere, at vi ventedes i Vejle, hvorhen jeg ville gøre bedst i at forfølge mig, så ville han sende de andre bagefter, så snart de kom til byen. Jeg fulgte rådet, og i løbet af dagen indfandt de øvrige 12 sig. Der var nemlig 13 af seminaristerne, som endelig havde besluttet sig til at deltage i felttoget, og det var de efternævnte 12 foruden mig:

Niels Anker Ammentorp fra Binddalgård i Hedensted sogn, Just Peter Baden fra Nebsager, Frederik Wilhelm Bonde fra Brahetrolleborg, Hans Hansen fra Bække, Kristen Juul fra Højrup i Herslev sogn, Niels Kristian Krogh fra Brandrup, Knud Peter Lind fra Thim Mølle, Kristian Johan Lindvig fra Bobøl i Føvling sogn, Niels Nielsen fra Belle i Stovby sogn, Jeppe Rosendal fra Jernved, Niels Kristian Simonsen fra Hygom i Kollerup sogn, Knud Sørensen fra Nøttrup i Raarup sogn.

III

I Vejle var stemningen meget trist, især efter at en anset borger der i byen kom hjem fra en udflugt sydpå og fortalte, at vor hær havde lidt det fuldstændige nederlag. „Der eksisterer ikke længere nogen dansk armé,” sagde han med bekymret alvor, idet tårerne stod ham i øjnene, han forsikrede, at de rester af af hæren, der var kommet bort fra Slesvig, var senere bleven indhentede og opreven. — Den-

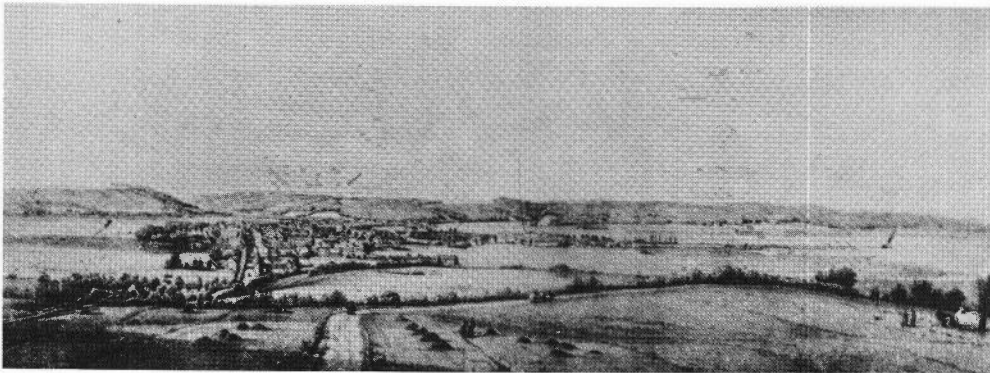
Kolding: Billede af Søndergades nordlige del fra o. 1867. Det gamle renaissancehus på hjørnet blev nedrevet o. 1870, da det var i stærk forfald. Foto: Kolding lokalhistoriske Samling.

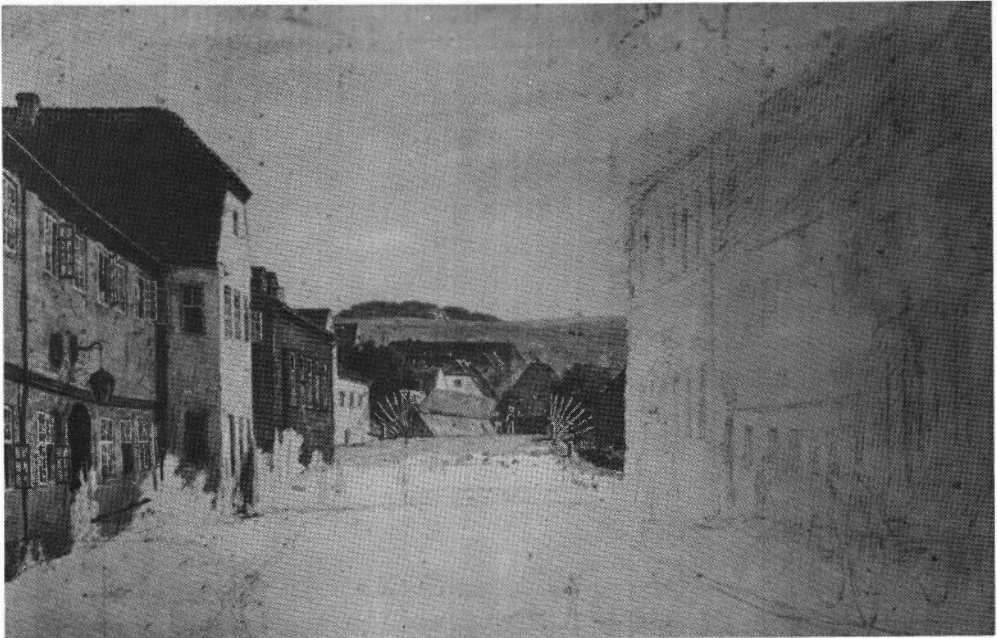
ne efterretnings oprindelse er det nu let at gætte, det er jo forvirringen i Flensborg, hvor vore folk anden påskedags aften skræmmedes op af sengen med det falske budskab, at preusserne var i byen, hvorefter meddelelsen er kommet i fart. Men den, der bragte fortællingen, var heller ikke så snart gået ind i sit hus, før hin tidende søgtes udnyttet af en i byen eller dens nærhed bosat tysker. Der var ingen, der havde vidst, at han var slesvigholstensk-sindet, før nu han stillede sig skrævs over rendestenen og med slet dult skadefryd begyndte at trøste os. Han havde også fået efterretninger, sagde han, og det var ikke noget at tage sig videre nær, for nu havde danskerne lært, hvad der kom ud af at give sig i kast med overmænd, men så var også hele krigen endt med det samme, da yderligere modstand var umulig. Men tyskerne var højmodige, og når de dikterede freden, ville de have betinget sig de

tre hertugdømmer samt halvdelen af flåden og af Øresunds Told, måske også de vestindiske øer, men det måtte da kaldes at få fred for billigt køb. — Jeg gad ikke høre længere på den væmmelige pralhals, især da jeg hørte, at der var folk, som betvivlede sandheden af de nye onde tider. Det gjorde jeg også, og jeg enedes med to unge mænd om, at vi selv skulle foretage en undersøgelse, og så ikke slutte den på halvvejen, men blive ved til vi kunne få sikker besked.

Vi kørte da ud fra Vejle med en enspænder og ved aftenstid kom vi til Kolding. Her traf vi danske soldater, der holdtes vagt ved broen, og der var udstillet poster op ad Vonsild til. Der var en stabsofficer — såvidt jeg husker var det major Baggesen²⁸ — der var kommandant i Kolding, men han var ikke til at få i tale, før vi traf Laurids Skau,²⁹ som var på flugt fra sit hjem, hvor opholdet kunne være usundt

Vejle mellem åen og fjorden ca. 1850, set fra vejmøllen syd for byen. Billedet viser, hvor små de jyske fjordbyer var, set med nutidens øjne. Vejles trafikale beliggenhed gjorde byen til et vigtigt strategisk mål i treårskrigen. Den blev besat af fjendtlige tropper 3.-25. maj 1848 og igen 8. maj-29. juli 1849.

Som værn mod fjenden fra syd blev der i Kolding opstillet en spansk rytter — en slags spærrebom — ved Sønderbro. Den var dog rykket lidt til side af hensyn til fodgængere, der skulle passere broen. M. Rørbye (1803-1848) har set stedet og i foråret 1948 påbegyndte han dette maleri af Søndergade ned mod broen, men fik det aldrig færdiggjort. I baggrunden ses Sønderbro med spærringen. I forgrunden til venstre er Hamborgerherberget med lygte og et skjold, der viser Hamborgs våben. På højre side er husene kun antydet sammen med en vogn. Maleri 1848. Foto: Museet på Koldinghus.

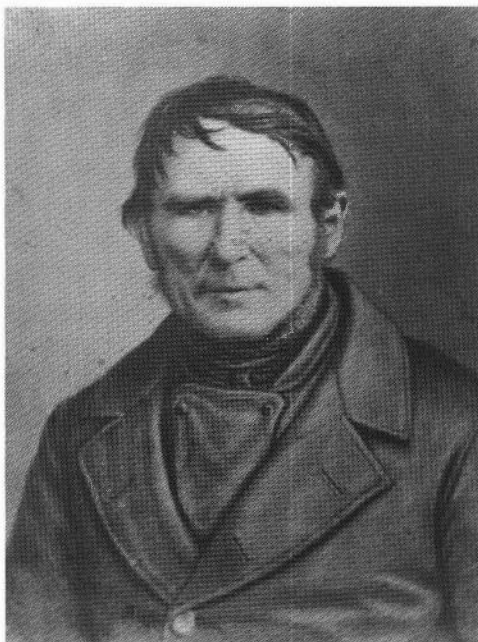
for ham, nu da tyskerne fik overmagten. Han kunde nok givet os underretning, men det var ham ikke tilladt, hvorimod han skaffede os adgang til kommandanten, der også tog venligt imod os, da han hørte vi var udsendinge fra nabobyen. Hans svar var kort og godt: „Slaget ved Slesvig tabtes, men tabtes med ære, og hæren er i behold. Hvor den er nu, behøver ikke videre at omtales.”

Så drev vi af med den besked, der jo også var tilstrækkelig, da den hidrørte fra en autoritet, der måtte være vel underrettet.

Den lille flok Jelling-seminarister ankom til Vejle og indordnedes i det der dannede Jægerkorps, men udgjorde et eget korporalskab, som stilledes under min befaling. Korpset havde ellers en overflødighed af befalingsmænd. Øverstbefalende var arrestforvarer Stilling³⁰ en forhenværende kyrasservagtmester, og dette valg var for så vidt heldigt, som han nød korpsets tillid og agtelse, men det var rigtignok slemt at han kun kendte kavaleriesercits. Ellers blev officerer og underofficerer valgt med hensyn til deres borgerlige stilling samt til de ofre, de hav-

de bragt for korpsets udstyrelse. Korpset bestod af mænd og ungersvende af byens forskellige folkeklasser, men der var ikke en eneste, som havde været soldat, undtagen Stilling og så en halvgammel bairer, som havde været med i Grækernes frihedskamp³¹ og bar den græske frihedsmédaille. Men han var ikke befalingsmand og blev betragtet med mistro, både fordi han var en tysker, der tog sig for at gå i krig mod sine landsmænd, og fordi han i det hele var en skummel personlighed. Næst efter stilling, der lod sig kalde kaptajn, var Sønderød, der havde været fuldmægtig — jeg tror på byskriverkontoret — og så var der endnu flere „løjtnanter“, jeg husker ikke hvor mange.

En af dagene fik vi ordre til at marchere til Kolding. Her gjorde vi vagttjeneste ved Sønderport, hvorfra der var fremskudt vagtposter langt op mod syd, og jævnlig udsendtes der patruljer. I Kolding var vi dog ikke længe, thi nu rykkede tyskerne frem, og vi drog i ilmarch nord på. Den sidste nat, inden vi forlod Jylland, var vi indkvarterede i Stautrup ved Århus, og da korpset lidt før aften stod opstillet der, og jeg var borte efter kvarterbilletter, fandt jeg ved min tilbagekomst mit mandskab forøget med to mand, og de var i færd med at synge en af mine sange. De to sidstkomne var den siden så bekendte skolemand Christen Mikkelsen Kold³² og så hans ven, Anders Kristian Povlsen-Dal.³³ Kold var lige kommet hjem fra sit flerårige ophold i Smyrna, havde gæstet adskillige åndsfrænder i Vestjylland, blandt andet pastor Birkedal³⁴ i Sønderomme, og her havde han, såvidt jeg ved,

Peter Larsen Skråppenborg 1807-1873.

Efter et træsnit 1873. Foto: Det kgl. Bibliotek.

fået sangen, som uden mit vidende var blevet omspredt i en mængde afskrifter. Såvidt jeg nu kan mindes sangen, lød den således:

Så ofte er en glædessang
opstegen fra mit bryst,
ny hæver sig for sidste gang
måske til sang min røst;

thi nu jeg går til krigens dyst
til høst på blodig vang,
der synger kuglens fløjterøst
så manges svanesang.

Måske den også synger min,
 måske det hænder sig
 at jeg får vist at kuglens hvin
 vej til Guds himmerig.

Jeg ofrer villig liv og held
 for hjem, for drot og mø,
 skal Danmark falde, da farvel,
 da ønsker jeg at dø.

Men skal besegles med mit blod
 og tusind andres til
 mit Danmarks fremtid — jeg har mod,
 det gå som Herren vil.

Og om vi synker bleg i død
 på blodig Valplads ned,
 hvor ingen stemme til os lød
 med klang af kærlighed.

Og flyder vore kæres gråd,
 når de erfarer det,
 de ved dog, at vor sidste dåd
 var viet pligt og ret.

Med den bevidsthed i vor sjæl,
 og ydmygt sind for Gud,
 vi byde hjemmet ømt farvel
 og gå mod fjenden ud.

De to venner, Kold og Povlsen, der ønske-
 de fremdeles at slutte sig til os, blev tildelt
 mit korporalskab, og jeg kommer senere
 til at meddele mere om dem og deres færd
 i det halve år, vi var daglig sammen.

Så blev vi indkvarterede, og min afde-
 ling blev lagt omkring i nogle udflytterste-
 der ned mod Brabrand sø, hvorimod jeg
 selv blev oppe i byen, så jeg kunne være

ved hånden, hvis der kom ordre om hastig
 udrykning. Og det kom der. Længe før
 dag måtte jeg afsted for at purre mandska-
 bet ud, hvilket var besværligt, da jeg ikke
 kendte kvartererne. Det lykkedes dog i
 rette tid, og i den tidlige morgen marche-
 rede korpset til Århus og ned til havnen,
 hvor vi gik om bord på en skude, der blev
 lagt beslag på i samme øjemed. Til vort
 korps ville skibet have plads nok, men
 sammen med os gik tredie liniebatillon
 om bord, da denne også hørte til hærens
 bagtrop; derfor var pladsen knap. Skibet
 var en finsk træslæber, der endnu havde
 lasten fuld af brædder. Det var en lille bõt-
 te, der sejlede dårligt, da den næsten var
 lige så tyk, som den var lang. Vi lå længe
 for vindstille tæt uden for havnen, og vi så
 tyskernes fortrop rykke ind i Århus. Op ad
 dagen fik vi rigtignok lidt vind og gled ud
 på bugten, og det var ganske fornøjeligt,
 thi vejret var smukt og vi manglede ingen-
 ting. Ved aftenstid fik vi vindstille igen, og
 der var muntert om bord, thi der var man-
 ge udmærkede sangere, og når de var
 trætte, tog tredie bataillons hornblæsere
 fat og med vokalmusik og instrumental-
 musik veksledes til sen aften. Men så skul-
 le der tænkes på sengeplads, dermed
 kneb det. Skipperens kahyt var vist både
 lille og ringe, og den blev taget i beslag af
 et par officerer, skibsdrengen havde en
 standkøje af størrelse som en almindelig
 vugge, og den udbød han for en mark i ti-
 men, og der var kunder nok til den hele
 nat. Det var nemlig hård nattefrost, så det
 var ikke godt at være på dækket, og der var
 så kvalmt i lasten, at det næsten ikke var til
 at holde ud; thi der havde karlene af tredie

bataillon ligget og snorket det meste af dagen, der var også knap plads, thi rummet var næsten fuldt af fjæle og andre sager.

„Jeg kan tage det, som jeg kan få det,” sagde Kold, og så tog han sig en pris tobak og strakte sig på dækkets planker, men der blev han ikke liggende ret længe; thi kvalmen og heden i lasten drev de fleste op på dækket, som snart blev fuldt af trampende fødder, og at blive trådt på med sodaternes tyksålede fodtøj, kunne end ikke Kolds tålmodighed holde ud til i længden.

Sidst på natten begyndte det at luften lidt, men nu havde vi modvind eller så omtrent, og da det blev morgen, var vi drevne så langt tilbage, at vi kunne se Århus. En trøst var det dog, at vi vel ikke havde været langt borte derfra, så tilbagedriften var næppe stor. Det så ud, som vi skulle strande på Kysinghage, men skipperen forsikrede os, at han nok skulle kaste anker forinden, så vi ikke skulle falde i fjendens hænder. Det kunne nu være så meget rart, men en anden fjende var rykket os nær, nemlig sulten. Vi havde ikke fået noget mad med os, og var blevet jaget over hals og hoved igennem Århus, så det var med nød og næppe, jeg fik snappet et firskillings franskrød af en brødkones kurv i forbigående. Det gik ikke de andre bedre. Heldigvis var vejret smukt, så vi nu kunne både ligge og sidde og sove og få oprejsning for den afvigte nats tvungne årvågenhed.

Den næste nat var det igen stille vejr med klingrende frost, og derefter fulgte så en ny smuk morgen med almindelig næ-

ringssorg. Fra Jylland kunne vi ingen tilførsel få, thi alle både var bortførte fra dette kyststrøg. Skipperens mad var opspist for længe siden, og han var kun rigelig forsynet med ansjoser, hvormed skibsdrengegen høkrede. Først gav han en lille håndfuld for en mark, men det blev færre og færre for marken, tilsidst slap de helt op. Fra Thunø kom en båd ud til os, den medbragte en otting øl, en flaske brændevin og et enkelt stort rugbrød, men hvad var det til så mange.

Tre kammerater gjorde sig særlig bemærkede under denne kummerlige overfart og det hver på sin vis. Kold fik ord for at være en udmærket drillepind, hvorved han vakte både morskab og harme, idet han på den koldblodigste og mest biden-de måde heglede dem igennem for hvem mad og drikke var alt. Han sagde, at han kunne meget godt sulte et par dage og trøste sig med en pris tobak, og når det skulle være, kunne han også undvære tobakken. Det var nu sandt nok, hvad manden angik, men da jeg aldrig så, han manglede tobak, kan jeg ikke sige, hvorledes han kunne finde sig i savnet deraf.

Den anden var en smedsvend Nielsen, en ung lystig gut, stor, stærk og fredsommelig. Allerede der på finlapperskuden grundlage han den yndest, som han siden bestandig nød, og det var navnlig ved sin glimrende sangstemme og sin storslåede, ikke alt for fine vittighed; han holdt godt ud de første dage, men da det stadig så lige mørkt ud, blev han tavs, idet han påstod, at han ikke kunne synge, når tarmene skreg i hans mave af sult, og at hans vittighed efter to kolde forårsnætter var aldeles

stivfrossen, så der for at optø den, ville behøves et stort glas varm grog, hvilket der ikke var til at få. Den tredie, som bidrog særdeles meget til at fordrive de kedelige timer, var urmager Petersen, han var ikke ganske ung, men var imellem tredive og fyrretyve år og var et godt hoved med et fint væsen. Under sædvanlige forhold kunne man få en fornuftig samtale med ham, men når det var knap med føden, var han helt ellevild med sine fortællinger om alle de gilder, han havde været til, de lækre retter han havde nydt, og så smagte han på det med største velbehag og klappe sig på maven, som om han nys havde spist sig mæt ved et overflødigt besat

En finneskude. Fartøj fra Finland, beregnet til transport af tømmer. Det klinskyggede fartøj førte tre master med råsejl, der kunne lægges ned på dækket. Sibolt o. 1760. Foto: Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

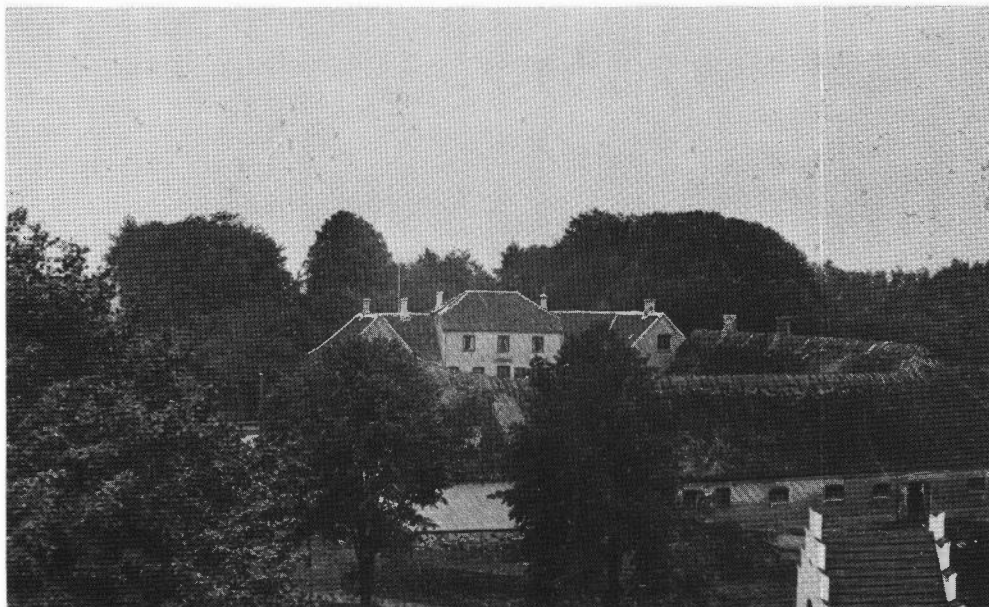
bord. Og tilhørerne flokkedes om ham, og deres tænder løb i vand ved hans „smagfulde” skildringer, som de ikke kunne lade være at høre på, hvorved de gjorde ondt værre. Tilhørerne blev helt arrige, men Petersen blev ved at ægge deres madlyst med sine skildringer.

Endelig den tredie fastedag slog forløsningstimen, idet en orlogskutter kom forbi os. Den førtes af en ung søofficer, der straks delte sit forråd med os og derpå strøg afsted. Han kunne sejle hvor lidt vind der end var, og han holdt også sit løfte om hjælp, idet han fra Fyn fik sendt en lille damper, der tog os på slæbetov og bragte os ind til Kerteminde, hvor vi så kom i land.

På Fyn, hvor vi nu blev i et par måneder, fandt vi overalt god modtagelse, venlige folk og udmærkede kvarterer, men for alle stod dog Kerteminde fremdeles som Fyns perle, hvad enten det så var den gode forplejning eller de bedrøvelige dage, eller det var den hjertelige velvillie, hvormed folkene gjorde sig flid for at bøde på vore lidelser eller det var noget af begge dele. Den lille by stod fremdeles for vor tanke som en af felttogets kæreste minder.

Vi skulde slet ikke have haft noget imod at være blevet der noget længere, men det stod skrevet i skæbnens bog, at der også var andre egne på Fyn, der skulle lyksaliggøres med vor nærværelse, og den næste dag henimod middag mødte der et anseeligt antal bøndervogne, på hvilke vi rullede ud af byen.

I Ørbæk sogn sydvest for Nyborg fik vi for det første vort kvarter, og nu skulle vi lære at bruge gevæerne. Slight havde se-

Ørbæk præstegård, omtrent som den tog sig ud i 1848, da Jelling seminaristerne logerede på egnen. Forrest ses ligkapellet og forpagtergården.

Som et kuriosum kan nævnes, at hele to sognepræster ifølge Wibergs Præstehistorie »gik igen«, Mattias Winther og Christian Michel Luja. Foto ca. 1915, udlånt af Ørbæk kommunes lokalhistoriske Arkiv.

minaristerne nogen øvelse i, så jeg havde det temmelig let på den måde, og jeg plagede da heller ikke mine venner og kammerater mere end nødvendigt. Den del af korpset, der var udgået fra Vejle fik for det meste kvarter i Ørbæk by, medens vi seminarister lå i Sentved og Æble øster i sognet, men måtte oftest stille i Ørbæk Præstegård til appel, og der kom vi sammen med den øvrige del af korpset. Det var for største delen flinke mennesker, men enkelte mindre heldige bestanddele var der dog også, og da vi ligesom flere samlinger af frivillige blev stillede under major Vagners³⁵ kommando, var det uheldigt for adskillige; thi han var en stor ha-

der af brændevinsdrik. Det forlangtes nu også, at vi skulle indgå kapitulation og derved forpligte os til — jeg husker ikke hvilket. Men forpligtelserne var fremsatte i skarpere udtryk end de fleste syntes om, og der var mange der vægrede sig ved at gå ind på dem. Hr. Stilling — vor „kaptajn“ — blev bister, bandede og buldrede, hvilket stundom kunne komme over ham, skønt han i grunden var det godmodigste menneske, der kunne være til. Endelig sagde han, at vi kunne gå ad helvede til, så mange som vi var. Han ville ikke have mere med os at gøre. — Da vi var trådt af gennemgik vi med hinanden kapitulationens ord og fandt, at den ikke var værre end at

vi kunne tiltræde den, hvilket vi så gjorde.

Der var imidlertid tvende, som ikke var med ved rådslagningen, men straks var gået deres vej efter hr. Stillings opfordring. Den ene var en forfalden håndværkssvend fra Vejle, hvem korpset var bedst tjent med at blive af med, den anden var en af seminaristerne. Han var et vankelmodigt og tungsindigt menneske, men en flink fyr for resten. Vi andre tog os det meget nær, og jeg ikke mindst, da jeg betragtede mig som havende et slags ansvar overfor seminariets foresatte. Hr. Stilling var også meget forknytt, da han jo i sit ilsind havde givet tilladelsen, og han var meget vel tilfreds med, at jeg ville forsøge på at bringe vor kammerat tilbage igen. Jeg vidste, at han ikke godt kunne komme over til Jylland, der var besat af fjender, og klædernes halvt militære snit: et par røde klude på frakkekraven, ville vel også være til hinder. Så gav jeg mig på vildgåsøjagt, og jeg var heldig nok til at finde sporet efter de to røde klude. Så fandt jeg ham i Odense, hvor han havde taget plads som staldkarl på en gæstgivergård.

Jeg prøvede på at få ham med tilbage, men i begyndelsen var han stædig og beråbte sig på hr. Stillings ord, jeg forestillede ham da, at dette ikke berettigede ham til uden videre at løbe fra gevær og øvrige udrustning i en bondegård, jeg var bemyndiget til at love ham ubetinget forglemmelse af det skete, og endelig bad jeg ham i kammeraternes navn at vende tilbage. Så lod han sig overtale, og der var heller ingen af de foresatte eller af kammeraterne, der drillede ham med hans udflugt.

„Kaptajnen” fik nok en slags irettesættelse af majoren ved den lejlighed og en anden fik han kort tid efter, som jeg nok var årsag til, skønt jeg ikke gerne ville gøre den skikkelige godmodige mand fortræd. Vi fik nemlig sabler udleverede, sådanne havde vi ikke haft fra begyndelsen af, og nu skulle vi øves i at bruge dem. Undervisningen skulle først meddeles til underofficererne, som så hver for sig skulle indøve sit mandskab; men jeg så straks, at hr. Stillings sabeleksercits kunne være god for kyrasserer, men duede ikke for infanterister; thi i stedet for den almindelige fægterstilling med højre skulder frem og kroppen dækket med sabelen, lærte han os, at vi skulle stå med skrævende ben og med brystet i dets hele bredde frembudt mod den tænkte modstander — med et ord: som en kavallerist i sin sadel. Jeg gjorde indvendinger, men fik til svar, at det var en ny brug af sabelen, der var indført; thi — sagde kaptajnen: „Infanteriet har omsider indset, at det helst måtte lære af kavalleriet at bruge sabelen”. Det fandt de andre også måtte være rigtigt. Vi underofficerer kunne godt vrøvle en hel del med hr. Stilling, når de menige ikke hørte det, men han plejede at lytte så villigt til mine råd, at de andre nok kunne lide, at jeg for en gangs skyld blev afvist.

Nu, jeg adlød; men under den påfølgende øvelse kom jeg til erkendelse af, at kavallerifægtning ikke egnede sig for fodfolket, og at jeg ikke kunne forsvare, at lære mit mandskab den slags brug af sabelen. Da øvelsetiden var endt, henvendte jeg mig til majoren, der straks udbrød: „Er manden gal!”

„Nej, hr. major! Men han er kyrasser, og som sådan fuldkommen fornuftig.”

„Godt! Den sag skal nok blive sat på en anden fod.”

Han billigede aldeles, at jeg havde henvendt mig til ham, inden jeg begyndte at øve min trop, og han lovede mig også, at hr. Stillings fejl ikke skulle skade manden. Imidlertid blev sabeløvelsen indstillet for det første, og korpset blev stillet under tilsyn af en sergeant Meyer,³⁶ som majoren skaffede til veje, og som overtog ledelsen af våbenøvelsen.

Medens vi lå i Ørbæk, gjorde vi seminarister en søndagsudflugt til Skårup,³⁷ for at hilse på seminaristerne der. Vi blev modtaget med stor begejstring og tilbragte en fornøjelig dag, men det var heldigt, at vi ikke havde vor gamle major med; thi der blev drukket mere, end han ville synes om. Om aftenen fulgte skårupperne os næsten til Ørbæk, og der blev da i Svindinge Kro tømt endnu et bæger til afsked. — En anden fornøjelig søndagsudflugt til Brahetrolleborg var det kun et mindre antal af os, der deltog i, da vor kammerat, F.V. Bonde, som havde hjemme her, aflagde et besøg, ledsaget af sine nærmeste venner.

IV

I øvrigt gik den ene dag som den anden. Om formiddagen var vi til øvelse og eftermiddagen havde vi til vor rådighed, og mangan en time lå jeg i Sentved Skov og talte med Kold, hvem jeg snart lærte at sætte pris på, skønt jeg ikke kunne være enig med ham i alt, sådan som hans nærmeste ven, Povlsen. I almindelighed erkendte jeg ham for en klog og kristelig

mand, men han var næppe fri — i alt fald ikke dengang — for åndshovmod. Noget satirisk og drillende var han også, men det sagde han var netop, hvad der behøvedes over for den slappe og sløve slægt. Han omtalte sædvanligt kammeraterne som små, og når han omtalte „den lille Simonson” eller „den lille Baden”, gjorde jeg ham tit opmærksom på, at de hver for sig var større end han. Men så plejede han at svare: „Jeg mener han er åndelig lille.”

— De unge mennesker fra Vejle havde han især meget at udsætte på, og der var til gengæld adskillige af dem, der kom til grundigt at hade ham. Selv mange år efter gemte de på deres forbitrelse, når de kom ham i hu. Og dog kunne de ikke godt lade en lejlighed gå forbi til at kævles med ham. Mangen gang, når der holdtes hvil på øvelsespladsen, samlede en lille flok, der havde opstillet sig i en halvkreds, medens han stod i midten med tobaksdåsen i hånden og tog sig den ene pris efter den anden, medens han gennemheglede dem og deres måde at være på. Det var især deres ungdommelige kådhed, deres sværgen og letfærdige snak og deres dog vist nogenlunde uskyldige gøgl med pigerne, der var ham imod. Især det sidste dadlede han skarpt. „I siger, I mener intet hermed, det gør I måske endda, og I ved ikke, hvilke tanker eders lefleri kan vække hos pigerne, og ve den, ved hvem forargelsen kommer.”

En årsag til misstemning var det også, at han ikke ville være du's med nogen. Når han blev opfordret dertil, plejede han at svare: „I kan sige du til mig, hvem der vil; jeg siger ikke du til nogen.”

Det var ikke nær altid ham, der begyndte kævleriet, men hans lavstammede bredladne skikkelse, hans spydige mine, stundom den måde, hvorpå han tog sig en pris, kunne virke så æggende på hans modstandere, at de på forhånd kunne komme til at ryste af arrigskab, medens han stod med sit rolige smil om munden og snuste tobak. — Over for dem, der gerne ville lytte til hans lærdom og fortællinger, var han en ganske anden, men den letsindige kreds fik mest satire og spydigheder, i det han ofte sagde — og det lige i deres øjne — at man skulle ikke kaste perler for svin. Men en vennekreds fik han, hvortil de fleste af seminaristerne og ikke så få af købstadsungdommen hørte, og den voksede stadig lige til det sidste. Denne kreds undgik heller ikke hans revselse, men der blev hans spot aldrig bitter. For denne kreds udtalte han tit sin dybe bekymring over folks dårskab og klagede med bonden Ole Stams ord hos Inge-mann:³⁸

„De gante sæder her føres ind,
omskabe folket i sind og skind?*)

og sommetider tilføjede han fortsættelsen:

„En djævel kårer jeg før til ven
end Jyllands Knud eller Sjællands
Svend*)

Naturligvis vidste han godt, at digteren dermed ligefrem havde ment Knud Magnussen og Svend Grathe, men han ville også havde det hentydet på trællesindet

*) Ingemann: Valdemar den Store og hans mænd.

og den knudrede stridbarhed, hvilket han antog henholdsvis som sjællandske og jydsk ejendommeligheder.

Efter nogle uger blev vi forlagte til Sanderum og få dage efter derfra til Odense, og imidlertid var der kæmpet i Sundevad,³⁹ og vi hørte kanonerne og ønskede os nærværende, men sligt råder soldaten jo ikke selv for. I Vejle sørgedes for, at vi fik uniformer; hidtil havde vi benyttet egne klæder med de omtalte par røde klude på frakkekraven. Uniformsfrakkerne, som vi fik, var af kønt og godt mørkeblåt klæde med røde snipper på kraven og med et påsyet rødt V samt et rødt kors på det venstre ærme. Dette tegn skulle nok stemple os som „Vejle Korsfarere”; men Randers frivillige som vi siden blev slået sammen med, henførte det til vor majors navn og kaldte os „Vagners Korsdragere”, hvilket øgenavn ærgrede mange, så at de senere sprættede tegnet af. Samtidig med uniformen blev vi forsynede med hvide lærredsbeklæder og var nu et ganske vel udrustet korps. Vi havde gode våben, og navnlig havde jeg en udmærket riffel.

Som bekendt var regeringen virksom for at skaffe sig fremmed hjælp i den ulige kamp med det store Tyskland, og bestræbelsen blev heller ikke uden følger. Til disse kan vel regnes, at Wrangel⁴⁰ med sine preussere måtte forlade Jylland uden at få en skilling af de 2 millioner Specier han havde krævet. At preusserkongen havde modtaget en skarp russisk note, da han sendte Wrangel sin strenge befaling, er siden blevet tilstrækkelig bevist, men dengang troede de fleste, at Wrangels tilbagesøg, der lignede en flugt, skyldtes svensk

indflydelse, og det var da også vitterligt, at der i Skåne sammendroges 15.000 mand svenske tropper, hvoraf 4.000 mand afgik til Fyn, hvor Skaraborgs og Elfsborgs regimenter landede ved Kerteminde, medens andre afdelinger landede andetsteds på Fyn.

Anden pinsedags morgen strømmede så store menneskemængder fra Odense ud ad Kertemindevejen, at den store by vist aldrig har været så nær ved at blive folketom, hvorimod den så at sige var bedækket med flag og vimpler. Jeg var indkvarteret på Fisketorvet og mine Jellingkammerater var dels i samme hus og dels i nabolaget, og vi var da også på færde mellem de forreste for derpå at følge de kære gæster ud på det store torv, hvor de opstilledes. Der var en grænseløs begejstring, thi man troede jo det var begyndelsen til en virkelig bistand, og vidste ikke, at hjælpetroppernes virksomhed skulle indskrænkes til Fyn, hvor den slet ikke behøvedes, og jeg, der to år før havde været vidne til studentermødet i København og var ungdommelig begejstret for nordens enhedstanke, gik hjem fra torvet og skrev følgende digt, som næste dag stod at læse i „Fyns Stiftstidende”, hvorfra det blev optaget i mange af landets blade:

En navnløs jubel lød ved sundets vande
mod himlen steg en tusindstemmig Ed:
Tre rigers sønner lovede at stande
hinanden trofast bi i krig og fred;
og ynglinghertets forårsfriske strømme
den tanke greb i al dens storhed fat:
Et billedtræk af Nordens skjaldedrømme
fik ånd og liv hin smukke sommernat.

Og eden genlød over Danmarks dale,
ved Dovrefjeld og Fyrisvold den klang
og havets bølger, skovens nattergale
om Nordens storhed, Nordens enhed
sang
det lød igennem hele folkets hjerte
lig tordnens atterklang fra fjeldets sten.
Til et blev trende rigers håb og smerte
som deres oldtidsdrage er kun en.

Man fandt den ånd, hvor nattens nordlys-
flammer
genstråler fra et spejl af evig is
på Dovres ås, i grunden er den samme
som i det lyse danske paradis,
og tanken tolkes i de samme toner
i fyrrens læ ved Faluns hammerdans,
som pigen taler under bøgens kroner,
hvor løven springer i sin hjertekrans.

Et råb, der hørtes hid til Danmark
runge
lig Ravnens hæse vræl om blege lig,
det lød i gry med hadets bidske tunge,
det lød i kvæld som tusind uglers skrig:
Den trold, der Valhals bedste sværd be-
gjerte
og kun en jettekvinde gav igen,
vil suge blodet ud af Danmarks hjerte
og føre folket til sit marked hen.

Men svaret lød i påskedagens torden
og for med lyn på lyn fra bølgens bryst,
så højt det genlød over hele Norden,
at Danmarks brødre lyttede med lyst,
og ej blot månskinskolde sympatier
den danske sag hos fjeldets sønner fandt;
tre rigers sværd til vidnesbyrd sig vier
om Nordens ånd er alvor eller tant.

Nys så vi alt en del af broderskaren
 med jubel hilste Odins gamle by,
 næst Gud de bedste hjælpere i faren
 et trofast pant på Danmarks morgengry.
 Hvor skønt — tre rigers sønner Norden
 dække,
 til trods for fjendens råb og kugleregn,
 og ingen røverhånd skal ledet brække
 hvor bryst ved bryst er vangens grænse-
 hegn.

Trompeten skingrer og kartoven lyder,
 i syden står der mørke uvejrsskyer,
 i stride strømme broderblodet flyder
 men livets dagskær klart bag mulmet gryer.
 Højt kugler synger over vårg grøn tilje,
 hvor sværdet kysser, springer roser frem
 men skovens due, slettens hvide lilje
 skal drømme tryk og rolig i sit hjem.

Og når på ny da fredens engel hegner
 de lyse sletter ved det dybtblå hav
 og knap engang en mindsten betegner
 det sted, hvor Nordens kriger fandt en grav,
 da vil vel mangt et ømt og kærligt hjerte
 end banke savnende og vemodstungt;
 men Danmark glemmende sin bitre
 smerte
 af Ragnarok skal stige evigungt.

Af tryllebålet Fønix skal fremsvæve
 med lys og liv for Nordens morgenhåb,
 treenigt skal et dygtigt folk sig hæve,
 når ånden lutret er i flammedåb,
 og når de gutter blå, de danske drenge
 et broderbånd forny på Nordens strand,
 o, da vil mange mindes ømt og længe
 der faldt „med Gud for Drot og Fædre-
 land.”

Ak ja! Det var den gang; men der kom an-
 dre dage efter disse!

For resten skrev jeg flere krigssange i
 den tid, og et par af dem vandt ikke ringe
 udbredelse i hæren og udenfor samme,
 men de gik snart i glemme og skal ikke op-
 friskes her.

V

Nogle få dage efter svenskernes kome,
 blev jeg tillige med en anden underof-
 ficer sendt til Vejle og Jelling med bud-
 skab om, at den og den dag skulle korpset
 holde rast i Kolding, da vi nu for alvor
 skulle i krigen, og hvis der var nogen som
 ville tale med venner og slægtninge, nu de
 kom så nær, så kunne det lade sig gøre.
 Det var der selvfølgelig mange der ville, og
 der blev en almindelig valfart til Kolding.
 Samtidig mistede vi vor hidtidige fører, hr.
 Stilling. Han var nemlig for gammel og
 svær til at følge korpset til fods. Vejle by
 havde givet ham en ridehest, men den
 skulle have foder. Det blev der ikke set vi-
 dere nøje på i Fyn, men på Koldingegnen
 og Nordslesvig, der var udpist både af ty-
 ske og danske, kunne han ikke beholde
 hesten. Om der var andre grunde til at
 han blev afskediget, ved jeg ikke; men vi
 var slet ikke glade ved at miste ham; thi
 han var en brav mand: pligttro så vidt han
 forstod og inderlig godmodig, hvor svært
 han end buldrede. Den næste fører var en
 af de hjemmegjorte løjtnanter fra Vejle,
 og ham beholdt vi ikke længe, da han
 førte os vild en af de allerførste dage. Han
 havde taget fejl af navnene Stepping og
 Skubbum og trak os helt igennem for-
 postkæden, så det var ikke hans skyld, at

ikke hele korpset blev omringet og fanget.

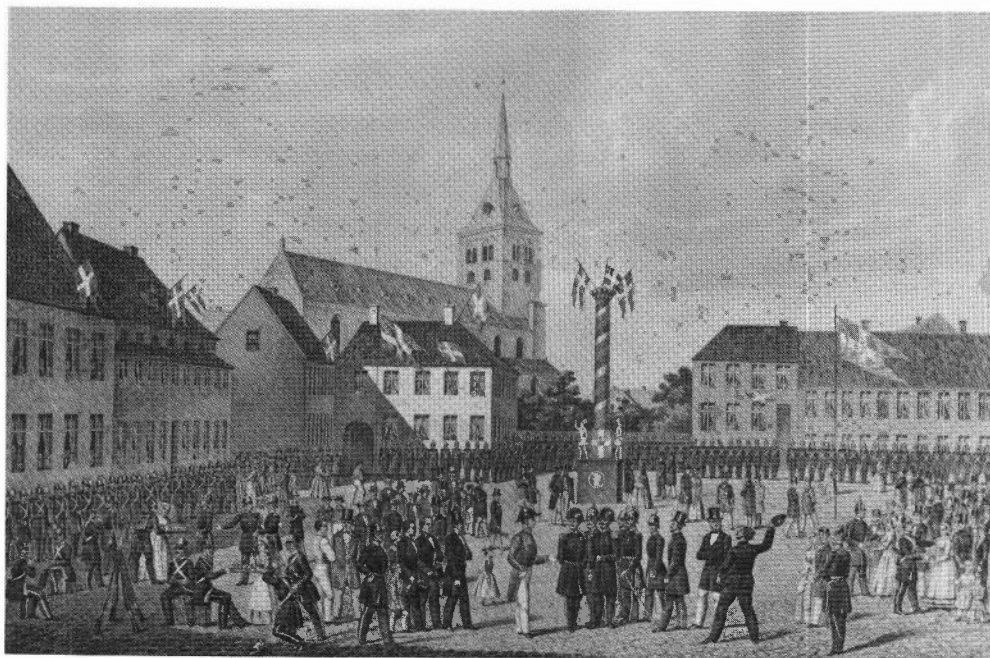
Vi blev nu i Nordøstlesvig indtil sidst i måneden, men så en nat, jeg tror mellem den 29. og 30. juni, lød generalmarchen gennem Sønder-Stenderup, hvor vi da var indkvarterede og lå dybt nedborede i halm og i vor tryggeste søvn. Vi kom jo op af svinefjerene i en hast og skyndte os til vor alarmplads omme ved kirken, der holdt majoren til hest, og snart rykkede vi ud af byen syd på. Det var kulde og regn-

vejr og det var slet ikke så behageligt at stå et par timer på selve Højskamling. Der er ellers en vid og køn udsigt; men den morgen var der i ingen henseende gode udsigter, thi alt var vådt og gråt i det drivende regnvejr, og humøret skulle ikke gøre tingen klarere; thi vi fik nu at vide, at der havde stået en forpostfæstning ved Haderslev hvor vore folk var drevet tilbage; så vor korte fremrykning i morgenstunden var så godt som uden betydning.

Og ganske rigtig fik rygtet ret, og inden

Skaraborgs og Elfsborgs regiment fik en hjertelig modtagelse 1. pinsedag i Odense. De svenske tropper står opmarcheret langs torvets sider. Tilskuere blander sig med nogle af soldaterne i billedets forgrund og midte, hvor man også ser en del officerer og embedsmænd. Blandt disse er baron og generalmajor Wedell-Wedellsborg (omtalt side 24) med sabel under venstre arm. I baggrunden en søjle med de nordiske flag øverst.

De svenske troppers modtagelse på Albani Torv i Odense den 12. juni 1848. Maleri af August Behrends 1853. Her efter Jørgen Poulsen: Billeder fra Treårskrigen 1952.

middag var hele arméen — så meget af den som stod i Nordslesvig — i bevægelse nord efter, det hed sig dog, at vi skulle standse ved Kolding og tilbyde fjenden slag, og på højderne nord for Kolding blev der også gjort holdt, der havde vi en sjælden lejlighed til at overse hærens hovedstyrke og fjendens fremrykning. General Wrangels hær udfoldede sig sønden for Kolding, men åen blev ikke overskredet, og da vi havde ligget på bakkerne til hen på eftermiddagen, trak vi os bort efterhånden. Vi kom til Dons, og nu begyndte vort egentlige feltliv med patrouillering, feltvagter og naturalforplejning.

Uden øl og mad er helten ingenting, og det var mandskabets stadige bestræbelse, at skaffe sig noget til føden. Denne stræben, der ganske vist overdreves af mange, blev dadlet af Kold, der holdt adskillige foredrag i små kredse herom. Ja hans ven, Povlsen, gjorde endog en vise i den anledning om en af kammeraterne, der rigtig nok var meget ædelysten og var dertil meget dygtig til madlavning. I visen hed det bl.a.:

Han altid er rustet til heltefærd.
Til felts han drager på stand
mod flæskeskinken. — Med kniv og spær
bekæmper han gås og and.

Det traf dog engang, at majoren hørte Kolds dadlende udtalelser om madstrævet; men da blev det ham, der tog til genmæle. Det var soldatens pligt, sagde han, at pleje sig med mad og hvile, når der var tid og lejlighed til det. Der var tider nok med anstrengelse og mangel, så det gjordes behov at oprette det forsømte for at

holde kraft og munterhed vedlige. Det var af vigtighed at få naturalforplejningen godt tilberedt, og det var tilladeligt, ja ros-værdigt, at skaffe sig noget ekstra, såsom kartofler og haveurter, når man kunne få det tilkøbs eller som gave. Stjæle det måtte man ikke, og det stolede han da også på, at hans folk ikke indlod sig på. — Kold tog sig en pris tobak og sagde intet til den udvikling, men hans sædvanlige modstandere glemte ikke at gentage majorens ord for ham. I Dons havde Kold fundet en gammel kending, nemlig den bekendte lægprædikant, Peter Skræppenborg,⁴¹ og i hans hus tilbragte han det meste af sin fritid i disse dage.

Det kan dog ikke nægtes, at mange af kammeraterne var lækkersultne, hvilket særligt kom frem nu. Det kendtes nok ikke mindst hos seminaristerne, af hvilke adskillige var vant til at gå og slikke i moders køkken. Det kunne sommetider tage sære veje med lækkersulten. Et par havde en dag sat sig for at bage pandekager, idet de havde købt sig det nødvendige; thi de stjal ikke, det gjorde vist ingen af seminaristerne og de to da allermindst. Panden lånte de og brændsel var let at få, skønt det var småfolk, der havde os i kvarter. Men det røg i køkkenet, når døren ikke var åben ud til haven, og det kunne den da også godt være, da det var smukt sommervejr. Kammeraterne færdedes i og ved køkkenet og hørte deres samtale.

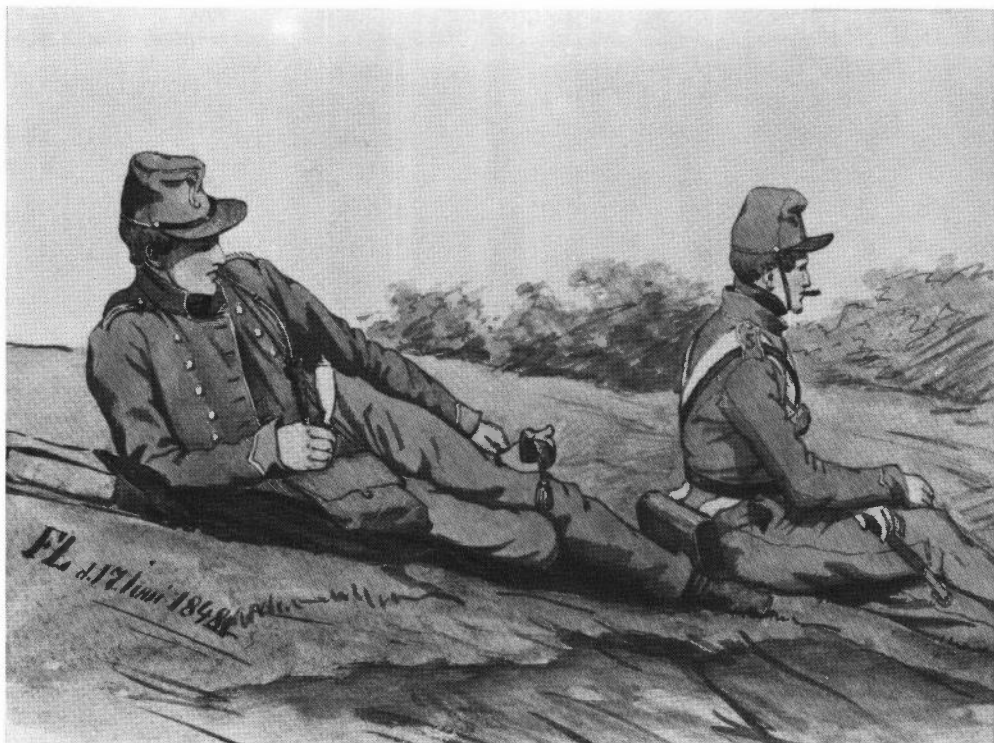
„Nu er der to pandekager,” sagde den ene, „lad os nu hver spise en.”

„Nej, sandelig om vi vil,” svarede kammeraten. „Lad os først bage færdig, så kan vi holde måltid i vor magelighed.”

Det blev så vedtaget, og pandekagerne toppedes op en efter en, så længe der var dej i krukken, men da de så skulle til at se sig om, da var alt forsvundet på nær som skræbekagen i panden og så en der lå på fadet. Der var jo et par kammerater, der havde neglet dem og sat dem til livs. Det skulle jo gælde for en spøg, men vakte dog nogen uvilje i øjeblikket. Slige streger kunne også øves blandt os hjemme i Jelling. C havde fået sendt fra sin moder en stegt and, som han ville nyde til aftensmad sammen med sin stuekammerat; men først ville de have deres læsning fra hånden. T, som boede i samme hus, men i et andet værelse, vidste at C havde fået anden og at han plejede at gemme sine madsager i en skatolskuffe. Han gik ind til de to, der havde trvlt med deres geografilæsning, stillede sig med ryggen mod skatollet og fik skuffen listet ud og så tog han anden og forsvandt med den. Efter at han og et par venner havde fortæret stegen og pilleret benene, samlede han disse i sin lomme og gik ind til de andre to. Disse sad endnu i deres geografi og havde ikke savnet stegen. T. stillede sig som før, fik atter skuffen ud og glemte skrog og ben af anden, hvor stegen før havde ligget, hvilket var ingen lille overraskelse for de to, da de endelig fik bugt med deres læsning og skulle til at holde måltid.

Men det var pandekagerne i Dons vi kom fra, og det var jo en spøg mellem gode kammerater, men ellers var det ikke rådeligt at drive nærgående omgang med andres fødevarer. Da jeg en gang havde vagt i stabskvarteret i Viuf, var blandt de sager, der blev overgivet til min varetægt,

en karl, der lå krumsluttet ude i et aflukke i udhuset, der havde han ligget i 24 timer og skulle ligge i 24 til. Jeg husker nu ikke hvilken bataillon han hørte til, men den vagtkommandør, som jeg afløste, sagde mig, at han havde knebet et stykke ost, næppe nok af et par skillings værdi. Ostens ejer ville næppe gjort videre væsen heraf, men en af ostetyvens kammerater bar nag til ham i anledning af en kæreste-historie, og han meldte ham, han blev dømt — vistnok arbitrært — til 48 timers krumslutning. Jeg har aldrig prøvet at være krumsluttet, men jeg tror, det for mig ville være en forfærdelig tilstand, og da der vel kan være andre, der har lige så uroligt blod som jeg, så gjorde det mig ondt for den stakkels djævel, som kærlighed til ost var kommet så dyrt at stå. Der var dog intet herved at gøre, og kl. 6 låste jeg op for jernet og lod ham røre sig i den lovbestemte halve time, hvorefter jeg sluttede ham igen. Da det så blev nat, lod jeg vagtmandskabet, så mange som ikke var på post, lægge sig og sove, og så gik jeg ind for at se til fangen. Jeg var nok ikke fri for at have til hensigt at lade ham komme løs i nogle nattetimer. Da jeg kom der ind, hørte jeg dog, at han sov fast, og jeg opdagede snart, at han lå udstrakt i sin fulde længde. Jernet havde han endnu om benene, men om hænderne havde han smøget det af. Jeg lod ham nu ligge og gik stille min vej, men da det betyndte at dages kaldte han på mig og mindede om, at det vist snart var ved tiden, han skulle løses. Nu havde han nok så nydeligt fået jernet om håndleddene igen. Jeg lod som ingenting, thi nu var det jo ikke mig,

En del nordmænd og svenskere fulgte Lehmanns parole fra Det fællesnordiske studentermøde 1845 og meldte sig frivilligt til den danske hær ved krigsudbruddet 1848. F. C. Lund har her afbilledet en løjtnant, vistnok A. A. Lundström, med pipe og en menig med cigar under et hvil i 5. Infanteribataillon.

„Svenske frivillige i Krigen 1848”. Akvarel af F. C. Lund 17. juni 1848. Frederiksborgmuseet. Her efter Jørgen Poulsen: *Billeder fra Treårskrigen*. 1952.

der gjorde indgreb i den straf, han var idømt.

Ostehistorien fik et efterspil, som jeg tilfældigvis blev vidne til nogle dage efter. Da jeg og en kammerat var udkommanderede med en vogn til Vejle, kom vi inde i dalen mellem Alminde og Viuf forbi en bataillon, der var på march nordpå, men her holdt hvil. Mandskabet havde lejret sig på dalskrænterne og vejbrinkerne, men vest for vejen var der en lille klynge,

som havde særegne ting for. Vi lod vognen holde og spurgte os for og fik at vide, at det var ostetyvens kammerater, der holdt justits over angiveren. Denne havde nok været ilde set i forvejen, medens den anden synder, der i en snæver vending havde rapset en bid ost, var regnet for en brav karl. Han og angiveren var medbejlere i hjemmet til en og samme pige, og angiveren, der bar det skæbnesvangre navn „Ladegaard”, havde troet at hjælpe på sine

sløje kærlighedsaffærer ved at få medbejleren straffet for tyveri. Den forklaring blev givet os der i dalen. Men mandskabet i den afdeling, som de pågældende hørte til, havde sluttet kreds om angiveren og overspyttede ham. De gjorde sig især flid for at spytte ham i ansigtet, og stymperen, der helst ville undgå det, vendte og drejede sig og søgte at vende ryggen imod den værste byge, og han havde da også fået rigelig velsignelse både for og bag. Men skred befalingsmændene da ikke ind mod den selvgjorte rettergang? Nej, for de så den ikke og ville ikke se den. Vejen fra Alminde sænker sig ned ad den temmelig stejle bakke dels ved udgravning i denne og dels ved opfyldning i dalen, og det var i sydsiden af denne tæt vest for den i mandshøjde hævede vej, at angiveren fik sin straf, og øst for vejen havde ved et tilfælde, der så ud som en tanke, officerer og underofficerer flokket sig i grupper der vendte ryggen til overspytningen vesten for vejen.

At min kammerat og jeg rejste til Vejle den dag, havde sin grund i næringssorg. Fra kvartererne i Dons blev vi sendt på piket⁴² ved Dybvad Bro i Nebel sogn, og der lå vi i 24 timer og fik ingenting at spise, da naturalforplejningen udeblev, og der var ingen, der var rigtig forsynet, og pikettel-tet måtte vi ikke forlade. Linds⁴³ Stiffader, kaptajn Rahr⁴⁴ i Tim Mølle, havde besøgt sin Stifsøn nogle dage i forvejen og bragt ham en halv spegegås, og Lind, der ingenting holdt for godt til sine kære kammerater, gav spegegåsen til pris, og den blev pillet til de hvide ben, men sådan en smule sul, uden brød forsløg jo ikke. Næste

dag blev vi kommanderet på feltvagt ved Stensvad Mølle, det sagdes, at tyskerne truede med angreb, og vi stod opstillede en 4-500 mand, der lød også nogle skud, men vi fik ikke ild i bøssen, for tyskerne kom ikke, vi fik heller ingen mad, for vor naturalforplejning kom heller ikke, og nede i møllen var der intet at få, de havde lidt nok til deres egen indkvartering. Der var nogle, der sagde, det var majorens skyld, at vi ingen mad fik, og at han ville have os hærdet også i retning af at lide sult; men det tror jeg ikke. Der var en officer, der gik over i Lejrskov sogn, om han der kunne opdrive noget, men det var ingen let sag; thi hele egnen var udspist. Langt om længe kom han dog tilbage med en stor gryde varm boghvedegrød, og de sultne soldater langede til gryden og tog grøden med fingrene. Om natten underholdt uhrmager Petersen os atter med fortællinger om de lækre måltider, han havde nydt både hjemme og i udlandet, og de andre skældte ham ud, da de sagde, at de blev mere sultne ved at høre hans krøniker, som de oven i købet antog for lige så mange løgne. Han lo men blev ved at fortælle. Trods sulten og regnvejret, holdt vi os muntre og stolede på, at der nok næste dag kom naturalforplejning.

Vi blev afløst ved middagstid og kom til kvarter nede i Ejstrup, og i den gård vi kom til, var der et kompagni — jeg tror af 4. krigsreserve. De vidste, at vi havde lidt mangel og de havde varme ærter tilrede, hvilke de som gode kammerater delte med os. Ejstrup var overfyldt med soldater, men beboerne tog sagen fornuftigt. I den gård, hvor vi blev indkvarterede, hav-

de familien forbeholdt sig selv et lille værelse og overladt de andre til militæret. Al mælken af deres køer solgte de til soldaterne, så snart den var malket og fik den godt betalt. Manden sagde, at han kunne have omtrent 5 rigsdaler om dagen for mælk og for, hvad der ellers blev ødelagt ude og inde, og det var lidt nok. Sommetider kneb det for familien med at få brød, men så delte soldaterne med den. Der var et meget godt forhold mellem værten og de indkvarterede. Det var der jo de fleste steder.

Næste dag blev det mig befalet at tage en mand med og rejse til Vejle efter proviant. Det syntes jeg meget godt om for mit eget vedkommende, men det var mig ikke behageligt at vælge min medfølger; thi det ville enhver være. „At få en køretur til Vejle, leve godt der og sove i en god seng var jo også tillokkende for folk, der i mange nætter havde sovet i halm eller på den bare jord og nu i et par døgnstid havde sultet. Jeg valgte imidlertid Lind, og da han var afholdt af alle, vakte det ikke nogen misfornøjelse, og på vejen til Vejle var det vi blev vidne til hin angivers afstraffelse. Rejsen kunne imidlertid været sparet; thi i Vejle fik vi at vide, at provianten allerede var afgang. Den kom også til Ejstrup samme dags aften.

Da altså kammeraternes nød var afhjulpet, havde vi ikke hastværk med at komme tilbage, og det kunne vel haft vanskelighed at få vogn så langvejs, nu det snart var aften. Ude ved vognparken traf vi en gårdmandssøn fra Jelling, som holdt der, med sin faders befordring. Han spurgte, om vi ikke havde lyst til at komme til Jel-

ling. Nej, det var en lang vej at gå, svarede vi, og så havde vi igen det samme stykke vej næste morgen.

„Men I kan køre med mig,” sagde han.

„Nej, vi havde ingen bemyndigelse til at tage vogn til den udflugt.”

„Dertil behøves ingen bemyndigelse,” sagde han. „Når jeg har militær på vognen, så er der ingen, der spørger om noget, og i morgen tidlig skal jeg køre jer herved igen, og når I så står af udenfor byen, så kan jeg vende og køre hjem og så er jeg fri. Ellers skal jeg holde her i tre dage.”

Og det gik som han havde forudsagt; thi alskens kneb gjaldt ved vognparkerne.

Da jeg her har haft lejlighed til at omtale Lind, skal jeg tillade mig at meddele noget mere om ham. Han var lille og spinke og i det hele meget uanselig, hans gang var ubehjælpelig næsten sidelæns, og han var heller ikke synderlig nem på hænderne og havde svært ved at lære geværgrebene. Men han havde en jernvilje, og den gik altid, såvidt jeg ved, i god retning. Med det ubehjælpsomme fodskifte måtte det være ham svært at marchere, og han var da ikke heldigst stillet, når det gjaldt om at komme hurtig frem; men han var udholdende som den bedste, og det var han enten det var savn eller anstrengelse det kom an på. At han gav den halve gås, han fik hjemme fra til fælles bedste, var et udslag så vel af hans egen nøjsomhed som af hans deltagende og hjælpsomme sind. Og som han var i krig var han også på seminariet. Han var et meget godt hoved, men ved de mere udvortes færdigheder, såsom gymnastik, musik og skrivning, var hans kejtethed

Bekjendtgjørelser.

Hermed bekjendtgjøres for Slægt og Venner, at min kjærlige og trofaste Mand, **Knud Peter Lind**, Skolelærer og Kirkesanger i Naastad, benjov idag stille og aubhengiven efter, saa Dages Sygdom, 43 Aar gammel. Jeg og mine 4 Børn ville dødt savne ham.

Naastad, den 21de Noobr. 1872.

Else Kirstine Lind,
født Dalgaard.

Begravelsen er bestemt til Fredagen den 29de Noobr. Kl. 12.

Knud Peter Lind,
Skolelærer i Naastad.

I Natten laa den vilde Egn,
jeg drog igjennem Storm og Regn,
jeg drog i Mulm og Murte frem,
jeg drog mod Ungdomsvennens Hjem,
og undervejs saa varm og sm
oubolged' mig en Ungdomsdrøm.

Jeg drømte om hvor klart og smukt
hans Ungdom loved' Blomst og Frugt,
da først i Kongegravens By
jeg saae ham næsten pigebl
saa ung, saa elskelig og varm,
og siden, da med slaaftat Darm
han Sværdet greb saa ung og svag
til Danmarks Børn paa Nodens Dag,
da fik jeg ham saa kjær, saa kjær;
mig ingen Ven var mere nær.

Saa foer jeg mod ham i hin Aeld
men — sæt sig vender Livets Hæld.
I Døren mig imøde lod
med Hast det Budskab: Lind er død!

Farvel min Ungdomsven, Farvel!
Gud signe din trofaste Sjæl!
det skulde altsaa ikke se,
jeg skulde Dig med Glæde se.
Min Vej fra Din sig længst har silt,
men ingen Kraft dog vorder spildt,
og jeg skal se Dig vist igjen,
min kjære, djærve Ungdomsven,
hvor hver en Tro og hvert et Haab
gaar op i Kjærlighedens Daab,
hvor Alt, hvad her har blomstret smukt,
i Evighed skal bære Frugt!

E. A. Chyregod.

Ved vennens død indrykkede Thyregod dettedigt i Ringkøbing avis.

ham i vejen, men han ville tilegne sig dem og han nåede det, så han ved afgangseksamen fik karakteren udmærket duelig, uagtet han ingen karakter fik for sang. Synge kunne han ikke, men da han havde forladt seminariet besluttede han desuagtet, at han ville lære at synge. Og han lærte det, sagtens ikke således, at han blev en udmærket sanger, men så at han et års tid efter vendte tilbage til seminariet og fik vidnesbyrd for, at han kunne forestå kirkesang.

Med sine fortrinlige evner, den stærke villie herunder indbefattet, kunne han have gjort sig håb om så fordelagtig en stilling som seminarister har adgang til, men også i den retning var han nøjsom. Han blev lærer og kiresanger i Råsted, et par mil sydvest fra Holstebro og omtrent lige så langt nordøst fra hans barndomshjem i

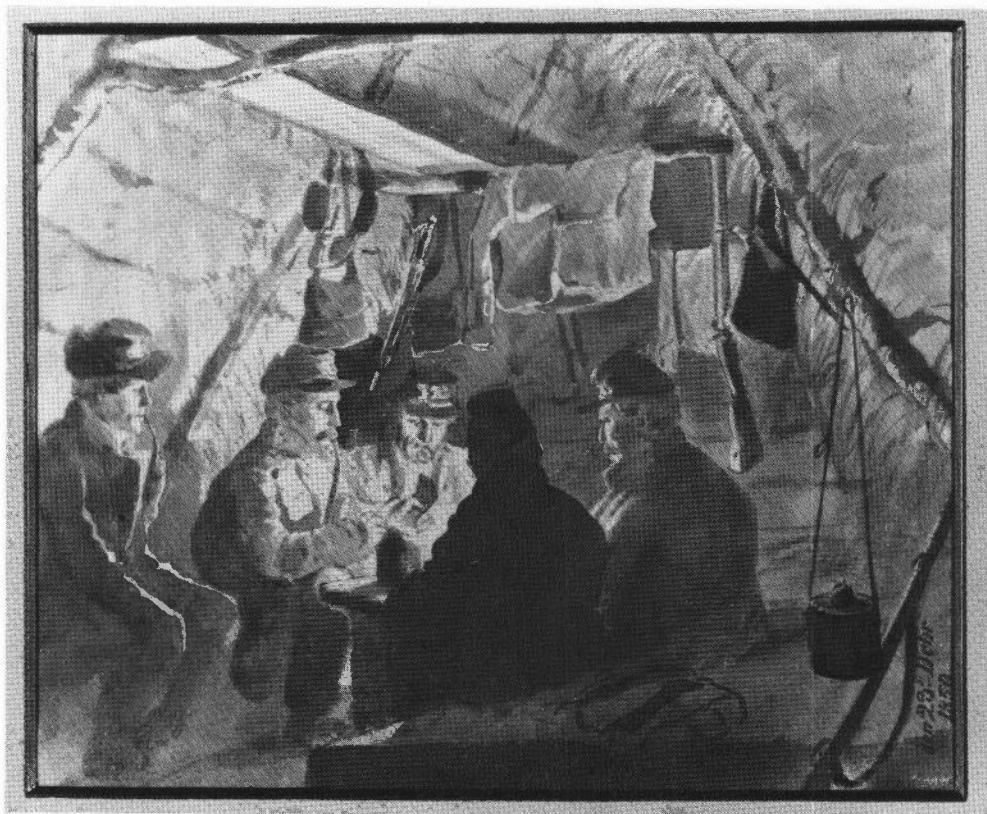
Thim Mølle. Embedet var reguleret til 334 rigsdaler, altså af de meget små, men han fik ikke, søgte vist heller ikke noget bedre. Ved sit giftermål kom han i besiddelse af en liden og ringe gård i „Snærpe“, der boede han, og han sagde for spøg: „Folk ved nok, at byen hedder Snærpe, men de ved ikke, hvor den snærper hen, men det ved jeg, for den snærper sammen om mig.” Han lagde sig dog nok penge op, hvormeget det end snærpede.

Han blev ingen gammel mand og hans død havde en særegen foranledning. Det var nemlig i november 1872, at de skulle slagte et svin, og han var selv med til at svin, og han var selv med til at skrabe børsterne af dyret, men da hændte det, hvad der kunne ske for et mindre kejtet menneske, at kniven smuttede fra ham og gav ham et snit, der ved syntes ubetydeligt,

Vi har ingen billeder af de yderst primitive barakker, Thyregods korps opførte, men på dette billede vises resterne af en baraklejr ved Danevirke i 1852. På de delvis nedbrudte bygninger ses træskeletter og stråtag. I gavlen på den forreste hytte t.v. er endnu bevaret en vinduesramme. Billedet er fremstillet af H. J. Hammer, der deltog i krigen, hvor han avancerede til officer.

»Ruiner af baraklejr ved St. Danevirke 1852«. Tegning af H. J. Hammer. Den kgl. Kobberstiksamlng. Her efter Jørgen Poulsen: Billeder fra Treårskrigen 1952.

Kunstmaleren F. C. Lund deltog som frivillig i alle tre krigsår. Han blev såret i slaget ved Fredericia 6. juli 1849. På hans tegning fra en barak ses nogle soldater, der fordriver tiden med et slag kort, mens en piberygende kammerat følger spillet. Våben og andet udstyr er ophængt på bjælker og søm. I gavlen skimtes et vindue.

»Den 29. december 1850«. Tegning af F. C. Lund. Frederiksborgmuseet. Her efter Jørgen Poulsen: Billeder fra Treårskrigen. 1952.

men ved blodforgiftning, kadavergift eller hvad det hedder, havde snittet hans død tilfølgende inden få dage.

Under opholdet på Koldingegnen levede vi mest i bivouaker, og vi 15 seminarister (Kold og Povlsen var jo også seminarister) udgjorde et sluttet selskab, især til thevandsdriking, idet vi anskaffede os et antal fajanceskåle, og hver aften når ap-

pellens lød, stillede vi til the. Majoren og andre officerer syntes godt om dette påfund, ligesom de i det hele viste seminaristerne meget tillid og velvilje, og det tilloodes, at skåle og skeer og øvrigt tilbehør fik ret til en fast plads på bagagevognen, hvor også en koge kedel stillede til vor rådighed. Det var fornøjelige timer, når i de smukke sommeraftener vi flokkedes om-

kring vagtilden til en thevandspassiar hvor kendinge — både militære og civile — vidste at de kunne træffe os. Ofte blev det langt ud ad nat, inden vi tog vor tilflugt til det smudsige ikke sjældent dyngvåde halm i barakkerne. Var vejret godt og grønsværet tørt, foretrak vi oftest at sove på den bare jord. Barakkerne var også yderst simple, blot nogle risgrene, der stilledes op og flettedes sammen, og som der lappedes på eftersom løvet visnede og beskærmelsen mod vejr og vind altså blev ringere. Og barakkerne var stundom tåbeligt anlagte. Ved Paaby, hvor vi gentagne gange bivouakerede, var der således anlagt en række løvhytter langs med et dige, som rigtignok gav noget læ, og det var der end mere i digegrøften, hvor halmlerjerne var, men hvor også regnvandet samlede sig, så det at gå til sengs somme-tider noget nær var det samme som at gå til søs.

Når vi så stod op om morgenen, samlede vi til morgenkaffe, og da toges seminaristernes kopper i brug til hele korpset, det var ikke alle afdelinger der fik kaffe som naturalforplejning; der var reglementeret et vist mål brændevin til hver mand, men major Wagner hadede brændevin og foreslog os kaffe i stedet, hvilket vi glade tog imod; thi brændevin var næsten alle vegne at få; og det tynde cikorievand⁴⁵ som marketenderne og andre gav navn og rang af kaffe, var næppe værd at drikke, uagtet det solgtes dyrt nok. Naturalforplejningen var altid god — skønt den undtagelsesvis kunne udeblive eller gå til et urigtigt sted ved en fejltagelse, hvilket under den ide-lige omflytning kunne være tilgivelig nok,

og de fortrinlige uforfalskede kaffebønner som kogtes i en almindelige kogekedel og derefter blandedes med kogt mælk gav en velsmagende og oplivende drik.

I lange uger lå vi langs med grænsen — nærmere eller fjernere eftersom det antoges, at den ene eller den anden afdeling trængte til hvile. Ofte sendtes patrouiller ind i Sønderjylland og der veksledes skud med fjenden, som det lod til man ville lokke over grænsen, da det hed at svenskerne i byen så ville komme os til hjælp. Men tyskerne holdt sig tilbage. Wrangel havde jo været nær ved at brænde sig, da han sidst var i Nørrejylland, og han kom der ikke mere i 1848.

VI

Da våbenstilstanden var indtrådt⁴⁶ og der ikke behøvedes så stærk grænsevagt, blev hæren spredt videre og vi kom ind i egnen nordenfor Vejle, hvor vi blev indkvarteret en snes mand eller sådan i hver gård, hvor vi som regel havde det godt ligesom vi også stræbte at gøre nytte ved høsten, der endnu ikke var endt alle vegne. Der var stor forskel på os i den retning, idet nogle helst ville sysle med manden i gård og mark, andre ville hellere hjælpe ved kvindernes huslige gerning. Indkvarteringen bragte jo megen forstyrrelse, som det nok kunne behøves, at det raske mandskab bødede lidt på. En af vore Jellingkammerater, Hansen som vi til forskel fra andre af det navn kaldte Hansen Bække efter hans fødested, var især huslig, hvilket der også blev skønnet på. Det viste sig allerede i byen, men trådte ingensteds stærkere frem end i en gård et par mil nordfor Vejle. Det

var et par aldrende ægtefolk, men konen havde en svaghed, som hun selv kendte; thi når manden og de voksne børn var i marken, kom hun tit og gav mig nøglen til et vist kammer. Der gemtes brændevinsforrådet, hvoraf der solgtes til indkvarteringen. I almindelighed kunne hun vist godt gå i huset uden fare, men når hun skulle til at måle ud af det, så blev fristelsen hende for stærk, og det vidste hun med sig selv. Hun var for øvrigt en rask kælling og navnlig vidste hun at tage nytte af Hansen. „Hans Bæk!” råbte hun. „Hent mig en spand vand!” og afsted for Hansen Bække for at røgte sit ærinde, hun satte ham også til at skrælle kartofler og skrabe gulerødder og hvad andet der kunne forefalde, og han var altid lige villig og lo hjerteligt af det, ligesom også af, at vi siden jævnlig kaldte ham „Hans Bæk”.

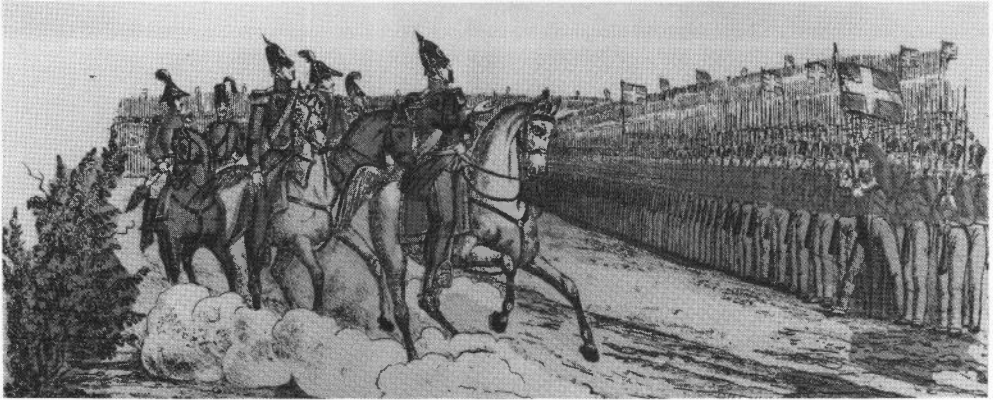
I disse lange dage blev tiden kedelig for mange, og det var et held for os, at vi havde så nær til Jelling, hvor vi tid efter anden kunne hente bøger. Simonsen hentede sin guitar. Han var meget musikalsk, var Simonsen, og da han desuden var et smukt og net menneske, var han velset i mange pæne huse. Musikken var hans lyst og ved den gjorde han også sin lykke; thi ved den og sin øvrige elskværdighed vandt han sig en rig brud og blev proprietær, men ikke ret længe skolelærer, hvad han heller ikke sværmede for.

Vi var nu blevet kendt med de frivillige fra Horsens og Randers og med Randersfolkene fik vi fælles kommandør, en løjtnant Pryds⁴⁷ en virkelig officer, der tidligere havde taget sin afsked, men havde meldt sig til tjeneste ved Randerskorpset

og været dettes fører fra først af. Det favoriserede han fremdeles og han kunne ikke lide, at majoren var så velvillig stemt mod os fra Jelling, især var han gnaven over for mig, hvilket dog ikke fik noget at betyde.

Der blev spillet meget kort, og det dandlede Kold, stærkt. Indbødes han til at spille med, så afslog han det med de ord: „Jeg vil ikke tabe mine penge og jeg vil heller ikke vinde andres.” Og dog hændte det en dag, at han gav sig i kortspil og vandt to mark. Det rygtedes i hele kantonnementet, og det blev meget ivrigt rendt ham i næsen af dem, han så tit havde gennemheglet for deres letsindighed. Han lod dem støje, tog sig ganske roligt en pris tobak og sagde: „Jeg kan spille kort uden at synde; det kan I andre ikke.” Jeg sagde ham i enrum, at jeg kunne heller ikke billige hans kortspil; men han havde vel sagtens sine grunde og dem ville jeg gerne kende. „Jeg vandt to mark,” svarede han, „dem havde jeg brug for.” — Jeg tror dog, at han selv fortrød det bagefter, hvilke grunde han så end har haft i øjeblikket. Måske det ligefrem har været kedsomheden, der fik magt med ham.

Naturligvis var vi ofte til våbenøvelser og den 18. september var vi også med til mønstringen på Lerbæk mark,⁴⁸ hvor kongen holdt hærskuue, hvad der mest faldt mig i øjnene ved denne lejlighed var de hjemkomne fanger. Det syntes mig et kummerligt syn at se dem uden våben og lædertøj gå bag efter deres afdelinger, men således skulle det jo være. Siden blev vi forlagt ind i egnen ved Rosen vold, men vi længtes efter at komme tilbage til Jelling, nu da vi ikke længere kunne gøre

Tropperevyen på Lerbæk Mark ved Vejle 18. september 1848. Det stående politiske spørgsmål efter sommerfelttoget var, om Danmark skulle acceptere en deling af Sønderjylland eller fastholde kravet om Ejdergrænsen.

Inspireret af troppernes sang, »Vel mødt igen kong Frederik, ved hæren», af H. P. Holst, gentog den impulsive og letbevægelige konge højt for soldaterne sangens skæbnsvangre ord »Det skal ej ske». Efter samtidigt stik. Det kgl. Bibliotek.

Paraden på Lerbæk Mark ved Vejle efter våbenstilstanden fik naturligvis en grundig omtale i den lokale presse. Vejle Amts politiske Avis og Avertissementstidende. Nr.: 119. 19. september 1848.

Vejle, den 19de Septbr. Med uendelig Jubel blev Hs. Majestæt Kongen igaar Formiddag Kl. 10 modtaget ved Landfligingen nede ved Havnen. En talrig Folkemasse havde indfundet sig, og det ene Hurra afviste det andet, da Hs. Maj., efter en høitidelig Modtagelse af de civile og militaire Autoriteter, med Hs. Kgl. Høiheb Arveprindsen og sit Folgte drog gennem Byen og begav sig ud paa Lerbæk Mark, hvor Reven var bestemt at afholdes. Et imponerende Syn var det her, da over 20,000 Mand i Fjens Holdning, med klingende Spil og skænkede Faner drog forbi Hs. Majestæt. Helt Bares og Omegnens Befolkning og en talrig Rængde Fremmede fra Kolding, Fredericia og Horsens vare tilvoogs og tilføds strømmede ud paa Reuepladsen. Da Reven var endt, lod Hs. Maj. de m fremkalde, der under Feldtoget havde gjort sig værdige til Belønning og tilfillede dem høit egenhændig, med nogle venlige opmunterende Ord, den dem tilkæmte Decoration. I det vi beflage, ikke suldhændig at kunne meddele Listen over de Decorerede, bede vi Lærerne at noies med den, vi nedenfor efter Hjereds Beretning have optegnet — Førlt henvod Kl. 9 igaar Aftes vendte Hs. Maj. tilbage til Beile, hvor Endvær havde bidraget til en vakkert Belønning og en venlig Modtagelse. En ubeskrivelig Jubel ledte Hs. Maj. til Amtmandsboligen, hvor Allerhøihsamme behagede at stige af. Efter et Par Timers Ophold her, indtog Hs. Maj. og Hs. Kgl. Høiheb Arveprindsen samt Folgte en Colation i Clublocalet, hvor flere Taaler udbragtes. Kl. 11 gik Hs. Majestæt, ledsaget af et Falkelag og hjulst af Folkets Hurraaab ombord paa det kongl. Dampskib, der imorgens tidlig efter Førløbende seikede til Helgenæs.

Følgende bleve decorerede med Commandeurkorset: Generalmajorerne v. Bülow og Schleppegrell. Med Ridderordenen af 4de Klasse: Oberstløjtnanterne v. Rødsøe og Trepke, Major Holm, Capitainerne v. Kadion, v. Færch, v. Lunddahl, Baron Stampe, Fugl, Møller ved 10de Bataillon, Dau, Ernst og Jørgensen af Jægercorpslet, Møller ved 4de Bataillon, Junge

hann, Rothenburg, Ritmester v. Broch, Lieutenant v. Schmidten, Overløjtnanterne v. Thornau, Braunsen og Thune, Lieutenanterne Jørlin, Møller, Wildenrat, du Plat, Vaupell, Møller, Brodersen Schüller, Petersen, Koble, Dau, Fjellens, Sner for Svingolterne, Vie, Tsch, Bruus, Drøbe, Koble, Jørgen, Knauer, Iovud Ruten, Baron v. Mørner og Silvertolke, Sner for det jødiske beredne Jægercorps Holsten Mathew. Med Tanne brogsmandens Hjerdestegn: Oberst Ritter v. Koc, Stabsløjtnant Prof. Ridder Bendz, Oberstløjtnant Ridder de Mejs og Ridderne Kirchhoff og Barner, Capitainerne Mørull af Sorøsten, Bruun af Artilleriet, Wilster, Overløjtnant, Dr med. Djourup, Corporal ved Jægerens Trup, de beredne Jægers Sømanden Bruun, Busch, Jensen, Kragge og Hansen, friv. Jægere Andersen og Maden, de friv. Overløjtnanter Kardansen og Møller, Commandeeringenerne Bouage, Schult, Heintze og Amiral, Corporal Hoffmann, Gouverneur Wittendorff, friv. Underofficer Hagg, Svingolitt Dreier, de Venige Stauer, Peterlen og Kunkelby (Vise af Gæden), Bombardør Lundgaardhuus, Undercorporal Anders Jensen Korp, o. fl.

nytte. Hidtil havde vi dog været anvendt på feltvagter og til patrouillering. Dertil kom, at flere af os kunne vente at blive udskrevene efter den nys udkomne septemberlov.⁴⁹ Vi enedes om at indgive ansøgning om afsked, og den fik vi bevilget, men først efter at vi var lagt i garnison i Vejle, hvorfra vi var gået ud. Kold og Povlsen søgte også afsked, og et par dage efter vor ankomst til Jelling kom de og sagde farvel til os der. Det gjorde os ondt at skilles fra dem, thi de havde været gode og trofaste kammerater og især Kold havde jeg lært meget af. Det var nemlig ikke altid han drillede, og hans drillerier gik sjældent ud over mig, hvorimod jeg af hans rige erfaring høstede mangan god lærdom. Vore meninger faldt ikke altid sammen, dog skattede jeg ham altid højt, og jeg tror heller ikke han just ringeagtede mig. Han drog nu ud til Sønderfelding, og jeg så ham ikke mere. Povlsen så jeg dog engang, jeg var på Mors og traf ham i Nykøbing.⁵⁰ Med Kold vekslede jeg stundom breve i den første tid, siden fik vi begge andet at tænke på, jeg var ingen flittig brevskriver, og det var han nok heller ikke. — Efter at han var død⁵¹ kom jeg engang igennem Fyn, og da tog jeg mig for at besøge hans grav, og derefter skrev jeg følgende, der skulle være en afspejling af min opfattelse af ham:

Der gik en yngling blandt klitter grå,
han grundede' på livets gåde,
den løftes ej af de bølger blå,
der ofte rullede, venlige små
snart rejste sig vildt med fråde.
Lidt honning af hver en blomst han drog,
og visdom han stræbte efter

og ånden stærkere vingen slog,
de vokste, de unge kræfter.

Da greb han et ord med vægt og klang
det ord om Vorherres nåde,
da lød ham i hjertet en frydefuld sang:
„Ny vandrer jeg ud over jordens vang
med nøglen til livets gåde.”
Med vidnesbyrd om den levende Gud
drog ud han fra Limfjordens vande
og blev — tidt sælsomt vort værk falder ud
— bogbinder i tyrkens lande.

Men ånden ej fængsles af bind og lim
og klart var ynglingens øje
og over råhedens støj og stim
lød tidt i hans nærhed: Allah kerim!”
Det viste dog mod det høje.
Men bort fra Syriens trælbundne kyst
ham hjemlige længser vinked,
da Danmark i nyfødt frihedsløst
sig rejste, og sværdet blinked.

Knap stod han i Fædrelandet igen
så ville han fjenden møde.
Det sagdes til ham: „Hvor vil du hen!
Blandt flygtige fyre en helstøbt svend!
Lad dem kun kæmpe og bløde.”
Hans svar var værdigt en Dannemand:
„Mit liv og alt hvad jeg ejer
jeg ofrer glad for mit fædreland,
hvor lidet endog det vejer.”

Og dobbelte sorger ham faldt på sind;
han sukede mens hjertet mon brænde:
„De gantesæder her føres ind
fordærver folket i sind og skind
og de er vor værste fjende.”
Han vidnede frit i mandig ro

om Danmarks fare og lykke
om sandhedens værd og den faste tro
hvorpå det er godt at bygge.

Hel mangel staldbroder fik ham kær
skønt selv han måtte bekende,
hans sande kald var ej våbenfærd
hans rette våben var åndens sværd
i kamp mod „vor værste fjende”.
Han elsked af hjerteret alt sandt og godt
og gjorde for det, hvad han kunne:
mod dårskab havde han kraftig spot
og åben kamp mod det onde.

Ad sære veje han førtes nær
hvor kamppladsen stod ham åben
fuldrustet han stod til mod dårskabs hær
mod søvning dørskhed og lånte fjer
at føre sit hvasse våben.
Han var en mand, der blev aldrig glemt
af nogen, som ret ham kendte,
et ædelt hjerte til mildhed stemt
selv når det i harme brændte.

Farvel, du min hedengangne ven!
Alt længst sig vor vej adskilled,
dog måtte jeg til din gravhøj hen
og kalde dig frem i mindet igen
og prøve at tegne dit billede.
Og findes tegningen ikke lig,
og tæktes din færd ej alle
en dannemand uden bram og svig
det tør jeg dog frit dig kalde.

Vi var 13 seminarister, der om foråret drog
ud fra Jelling for at slutte os til Jæger-
korpset i Vejle, men kun 12 af os vendte
om efteråret tilbage. Den trettende, som
her kun skal nævnes her ved det tillagte

navn Snipperud, havde oftere vist sig som
mindre god kammerat, og han blev for det
første i militærstanden.

Han havde det uheld at blive betragtet i
sit hjem som et særdeles stort lys, og var
også kommet til at betragte sig selv såle-
des. Jeg har aldrig kendt et ungt menne-
ske, der i den grad var genstand for sin fa-
ders synlige beundring og ærbødighed.
Det var rent ud sørgeligt at se faderen, når
han besøgte sin søn i Jelling og bragte
penge, som han i sine små kår vistnok
havde haft svært ved at skrabe sammen,
hvorledes han da kunne stå med foldede
hænder og lytte andægtig til tyveårsknæg-
tens salvesfulde ord, som dog ofte var
trivialiteter eller dumheder. Sønnen her
havde jævnt gode, dog i ingen henseende
fremragende evner, kom til Jelling med
særdeles høje tanker om sig selv, men han
lærte jo snart, at han havde ikke ret meget
at prale af, og denne lærdom avlede ikke
beskedenhed hos ham, men arrigskab,
som han vel oftest bed i sig, men som dog
også kunne slå ud som et slags raseri. Når
dansk læreren kritiserede han skriftlige ar-
bejder mere end han syntes om, kunne
han sidde nogle øjeblikke og se på sager-
ne, og derpå tænderskærende og hvid af
vrede rive bladene ud af bogen, splitte
dem småt og trampe på dem. Hans stue-
kammerat var et meget dygtigt menneske,
og det var vist nærmest af denne grund,
han forfulgte ham med drillerier, indtil
kammeraten, der havde gode kræfter, en-
gang tog sig for at gennemprygge ham, og
det hjalp en smule.

— Da der var tale om at gå i krigen skal
han have fortalt i sit hjem, at han skulle

være anfører for fine kammerater, noget der ellers ikke faldt et menneske ind, da han ikke havde anden militær dannelse end den højst tarvelige, der på den tid gaves på seminariet. At jeg blev sat til at lede kammeraternes våbenøvelser, faldt omtrent af sig selv, da jeg både var den ældste og havde førhen været underbefalingsmand i hæren. Men han kunne ikke tåle det.

En dag i gymnastikhuset, medens vi holdt hvil, kom talen på bajonETFægning, og jeg tog da et gevær og viste stillingen derved samt de forskellige stød og udfald. Jeg talte ikke særlig til ham eller nogen, og jeg ved ikke noget som kunne opirre ham, men med et sprang han hen og rev et gevær ned, som han fældede mod mig, idet han svor på at han var dygtigere til bajonETFægning og til alle andre ting end jeg, og han opildnede sig selv til bedste større raseri, medens jeg efter at den første forundring var gået over tog geværet ved foden, og han overøste mig med skældsord, det ene grovere end det andet. Da han var træt af at skænde, spurgte vi ham, om han ikke selv kunne indse, at han havde talt og handlet som en dreng. I stedet for svar løb han ud af huset, og vi fortsatte med øvelsen og så ham ikke mere den dag. Oprinet rygtedes imidlertid og det blev sagt, at seminarieforstanderen tog fyren i skole, og det lod til at hjælpe. Siden var han ganske skikkelig, også da han blev soldat, men egentlig godt kammeratskab holdt han ikke med nogen, og det var der nok hellingen der anmodede ham om. Ved de senere våbenøvelser gjorde han ikke vrøvl, og det

kunne da også let bekomme ham mindre godt.

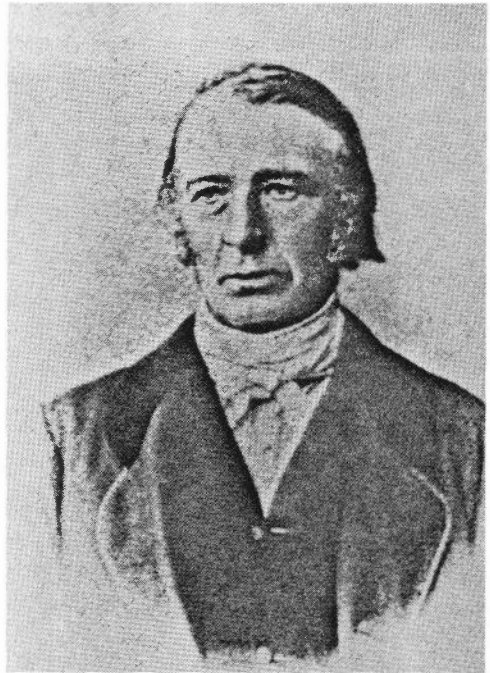
Der var en af det forrige års dimitender som var huslærer på Koldingegnen mens vi bivouakerede der, han var fætter til en af vore kammerater og var ven med de fleste af os, ofte deltog han i vore theselskaber, og da han var en fortrinlig sanger, og kammeraterne havde fået oprettet en slags sangforening, så var han også af den grund velkommen iblandt os; og jeg ved slet ikke, hvorfor Snipperud ikke kunne lide ham. Men det kunne han nu en gang ikke, og det gik så vidt, at de en gang fik hinanden ved ørene, og Snipperud fik knubs. Det krævede hævn; thi han glemte aldrig en fornærmelse, og en dag, da huslæreren gik på gaden sammen med en anden af vore kammerater, kastede han en sten der sikkert var tiltænkt huslæreren, men som ikke traf ham, men derimod ramte medfølgeren i panden og bibragte ham en ikke ubetydelig hævelse, og da dette blev almindelig dadlet, fordi den sårede var et så harmløst menneske og var afholdt af alle, så var der nogle der mente, at dette stenkast var årsag til, at Snipperud ikke ville tilbage til Jelling, men lod sig ansætte ved en anden afdeling. Så tog han afsked med Jelling i breve. Et af disse var stilet til læreren ved Jelling Skole, der havde det hverv at vejlede seminaristerne i praktisk skolegerning, og dette brev var en prøve på uhøvisk brevstil. Jeg husker, at det blandt andet hed deri: „Jeg skal den onde lyne mig banke din ryg!” og brevet sluttede med de ord: „Hils din beskidte kælling!” hermed mentes lærerens unge, nette kone, der sikkert aldrig havde lagt

Snipperud så meget som et halmstrå i vejen, det sagdes, at samtlige seminariets lærere modtog lignende epistler fra ham.

Fra hans senere soldatertid hørte jeg at han en vinter havde været indkvarteret i Viborg og der skal han, da han drog bort, have taget fine sengeklæder under behandling med sin sabel så de kom til at bære varige mærker deraf. Det var nok hans tanke, at han ad militærvejen skulle have tvunget sig op til noget stort, men da det slog klik, vendte han tilbage til seminariet, hvor der nu var et helt nyt lærerpersonale. Han fik da eksamen, var derefter lærer på forskellige steder, men skal til sidst være gået i udenlandsk krigstjeneste.

Skønt kun 12 af os var vendt tilbage, blev dog tallet fuldt endda, idet en anden seminarist fik lov til at indtage hans plads i den nye klasse som for vor skyld blev oprettet, det var et godt bytte, da vi fik en brav og medgørlig kammerat i stedet for en mindre behagelig. I det påfølgende år blev vi så dimitteret, 11 i alt, medens to, nemlig: N.C. Krag og F.W. Bonde, først fik eksamen senere, da de tilhørte et yngre hold.

Ved den tid lærte jeg at kende en af de mærkeligste mænd som Jelling har frembragt siden Harald Blaatands dage, nemlig den i sin tid vidt bekendte folketaler og skribent, skolelærer Rasmus Sørensen.⁵² Han var født i Jelling 1799 og havde mange slægtninge, der hørte til byens mest ansete beboere. Han var som dreng og yngling særdeles flink og velbegavet, og den ros der ydedes ham var måske mere end han kunne tåle at høre. I en meget ung al-

Rasmus Sørensen 1799-1865. Foto: Det kgl. Bibliotek.

der blev han hjælpelærer hos en gammel degn i Jellinge, kom derefter over til seminariet i Vesterborg på Lolland, hvor han efter en kort læretid fik eksamen 1818 og blev nu ansat som lærer i Århus, hvor han dog ikke ret fandt sig tilfreds og opgav embedet for at få et andet på Lolland, der var noget ringere lønnet; siden kom han til Vensløv ved Holsteinborg. Som ung skolelærer følte han sig draget hen til Grundtvig, han ville endogså selv være en Grundtvig og skrev digte, som han sendte Grundtvig til bedømmelse, men fik dem tilbage med en kritik, som han fandt altfor streng. Han blev dog ved at sende budskab og breve til Grundtvig, indtil denne sendte ham den mundtlige hilsen,

at han — R.S. — var en fudentast i al sin fremfærd.

„Det er endda godt,” sagde Sørensen, „at Grundtvig kan finde, jeg dog ligner ham selv i noget.”

Siden blev han aldrig mere ven af Grundtvig.

Han skrev en mængde skolebøger, men havde ikke held til at få afsætning: thi stilen var for bred og bøgerne for store og for dyre. De kunne også være helt sælsomt anlagte, således begyndte hans fædrelandshistorie med Frederik den Sjette og gik herefter baglæns til Gorm den Gamle eller længere. Til sine tider rejste han om i landet som lægprædikant, siden som politisk taler. Han rejste altid til fods og dette samt den høje magre mands meget udtryksfulde ansigt gjorde ikke liden virkning, skønt han ikke var egentlig veltalende. Han stiftede bladet „Almuevennen”, der snart gik over til J.A. Hansen, var også medvirkende til at stifte Bondevennernes Selskab, som han dog trak sig tilbage fra og siden arbejdede han for at stifte et såkaldt folkevennerselskab. Han var meget frugtbar på nye tanker og for at fremme dem, nedlagde han sit skolelærerembede. Oftest var hans ideer gode, og han var utrættelig i at iværksætte dem; men han blev snart ked af dem, og han kunne næsten ikke samvirke med nogen, da hans egne påstande udelukkende skulle gælde. Han vidste jo, at hans hensigter var gode thi han var en mand med et varmt, kristeligt sind, var nøjsom og uegennyttig, men sine evner og fin indsigt havde han ubetinget tiltro til, så han syntes egnet til at være selvhersker.

Men hvor nøjsom han var, kunne han dog ikke leve af luften og han havde en stor familie — der var vist 13 børn i alt, hvoraf dog nogle døde som små. Så besluttede han at udvandre til Amerika og beredte sig hertil i 1848 tidligt på året, men ved krigens udbrud og den fri forfatnings indførelse fandt han, at der kunne være noget for ham her hjemme at gøre. Han blev meget misfornøjet med krigens førelse og henvendte sig til kongen for at få den ting sat på en anden fod. Kongen var dog ikke villig til at afskedige sine rådgivere og tage Rasmus Sørensen i stedet, derimod lovede han Sørensen understøttelse til at stifte en bondehøjskole, hvilket var en af de ideer den ivrige folkeven i flere år havde omgædes med. En sådan højskole fik han også begyndt i Uldum ved Horsens, og det var vist den første skole af den slags i kongeriget. Den næste højskole var vel den som Kold oprettede på Fyn, det vil da sige, når man ikke medregner højskolen i Rødding i Sønderjylland.

Da vi i efteråret 1848 vendte tilbage til Jelling, traf vi oftere sammen med Rasmus Sørensen, som med kone og børn havde måttet ty til sine slægtninge der, da han var brødløs. Familien boede i længere tid hos Niels Ravn, med hvem han var i svogerskab, men han selv gennemvandrede nu atter landet på kryds og tværs for at agitere i anledning af rigsdagsvalget. Jeg talte adskillige gange med ham eller rettere, jeg var tilstede, mens han hørte sig selv tale, men jeg skønnede dog, at tiden var løbet fra ham, og at han omtrent var uenig med alle i alt. Han kom dog ind i

Rigsdagen i en senere valgperiode, men heller ikke derville man rette sig efter hans meninger. Så sagde han sit fædreland farvel og drog til Amerika 1851 i den hensigt aldrig at vende tilbage.

Dog heller ikke i det fjerne Vesten fandt hans urolige ånd et blivende sted, han kom igen til Danmark og 1865 døde han i København.

1848 var seminariebygningen endnu til i sine oprindelige og noget indskrænkede forhold, idet der var to små klasseværelser og et endnu mindre musikværelse, hvor tillige bogsamlingen var. Da vi kom hjem fra felttoget kom vi til at udgøre en egen, en tredje klasse og denne fik lokale i musikværelset. Lærerne fik en del mere arbejde på den måde, og det bødede ikke stort derpå, at jeg overtog undervisningen i gymnasik, da de ny geværgreb skulle indøves. Vi udførte også vore skriftlige udarbejdelser hjemme, og i det hele viste lærerne os megen tillid, så de må nok have skønnet, at vi havde vundet i modenhed, hvori de vist ikke tog fejl.

Vi gjorde også gennemsnitlig en god eksamen, vi 10, som blev dimitterede den 20. marts 1849.⁵³ Det samme blev tilfældet med de to, nemlig Kragh og Bonde, som blev tilbage for at tage eksamen senere. Forøvrigt blev flere udskrevne til militærtjeneste og blev soldat igen efter de nye værnepligtslove. Siden spredtes vi alle omkring i landet som lærere, og så ældedes vi jo efterhånden. Nu er ingen af os i det offentlige skolevæsens tjeneste, hvorimod flere — vel de fleste — er afgang ved døden, uden at jeg i hvert enkelt tilfælde ved når eller hvor.

Overlevende veteraner fra de to sønderjyske krige fik 1876 bevilget en erindringsmedalje med ret til at bære samme »på venstre Bryst i rødt Bånd med hvide Striber«.

Noter

1. Bent Østergaard, født 1935 i Lunde på Sydlyn. Grundtvig-Koldsk friskole og derefter præliminæreksamen fra kursus. Lævereksamen fra Skårup Statseminarium i 1956. Har siden virket som lærer, fra 1958 ved Avedøre Skole, Hvidovre, hvor han er skolebibliotekar. Medstifter af Amnesty Internationals danske afdeling, forskellige tillidsposter i denne forening og i FN-forbundet. Dansk Flygtningehjælp m.fl. Er medlem af den danske Unesco-Nationalkommission og Flygtningenævnet. Har skrevet mange kronikker, artikler og debatind-

- læg i dagspressen og udgivet en række bøger, bl. a. *Avedøre-en landsby vest for København, Indvandrerens danmarkshistorie og Bibel-Quiz*.
2. *Husvennen* blev udgivet 1873-1901 af Niels Christian Rom, 1859-1919, der var lærer, forfatter og forlagsboghandler. Rom virkede som lærer i 18 år. Han skrev bøger om husflid og håndgermning, stiftede 1873 Dansk Husflidsselskab. Udgav *Husvennen*, et tidsskrift for menigmand med fagligt stof og litterære indslag, skrevet af folkelige forfattere, bl. a. Thyregod. Rom grundlagde 1876 sit eget forlag i København, hvorfra han udgav lærebøger til brug i folkeskolen, mange i meget anseelige oplag. Folkemindeforskeren Evald Tang Kristensen — stifter af Vejle Amts historiske Samsfund — forsøgte sjældent at besøge Rom og Thyregod, når han opholdt sig i København.
 3. J.H. Wessel, 1742-1785. *Verslinierne* stammer fra digtet „*Sadelen*“.
 4. I 1891 fejrede man 50-året for seminariets grundlæggelse. Thyregods artikel blev trykt i „*Husvennen*“ nr. 41-48 i året 1894.
 5. H.N. Clausen, 1793-1877. Teologisk professor og politiker. Grundtvig angreb ham 1825 i „*Kirkens Gjenmæle*“.
 6. M.L. Nathanson. Storkøbmand, tilhørte den jødiske menighed. Red. af *Berlingske Tidene* 1838-1858 og 1865-1866.
 7. Det fællesnordiske studentermøde juni 1945. 600 norske og svenske studenter mødtes med de danske i Christiansborgs Ridehus, hvor politikeren Orla Lehmann under sin flammende tale om Nordens fællesskab og Sønderjyllands historiske tilknytning til Danmark fik ekstatiske tilslutning fra de 1700 deltagere, da han spurgte, om de ville ofre liv og ære for Nordens sag.
 8. Rottingslag: afstraffelse med slag af stokke.
 9. B.S. Ingemann, 1789-1862, udgav sine historiske romaner 1824-1835. De fik meget stor betydning for den nationale vækkelse. Kold læste dem ud i et stræk nat og dag som ung og anvendte dem siden som væsentlige grundbøger i sin undervisning.
 10. J.C. Hagemann, 1783-1850, døde som generalmajor.
 11. E.C. Tryde, 1783-1850, stiftprovst i København.
 12. Peder Frederik Nielsen, 1802-1876, sognepræst i Jelling-Hover i 1837 og fra 1841 også seminarieforstander. Fra 1848 til sin død sognepræst i Frørup, Østfyn.
 13. H.F. Binzer, 1817-1881, cand.theol., andenlærer ved Jelling Seminarium 1841-49, derpå sognepræst i Alsted og res.-kapellan i Kolding 1849-57, sognepræst i Skanderborg-Stilling 1857-70 og i Borup-Kimmerslev ved Køge 1870-81. Medlem af Folketinget 1852-53. Udgav en „*Dansk sproglære*“. (Fejlagtig stavemåde i artiklen).
 14. J.H. Trahn, 1817-1893, født ved Frederiksstad i Sydslesvig. Lærerruddannet på Skårup Statsseminarium i 1840 og derefter hjælperlærer ved Skårup Byskole, tredielærer ved Jelling Seminarium 1841-50, lærer ved Skårup Seminarium og bestyrer af byskolen 1850-91. Han søgte at opøve seminarieeleverne i Jelling i selvstændig tænkning, men mange fandt det uforment og foretrak at lære lektierne udenad. Det siges, at „efterhånden fik Trahn (på Fyn) balance i sit nationale tilhørsforhold, blev en god dansk mand, meget påskønnet af seminarieelever i Skårup.“
 15. Jens Hansen, 1818-1885, lærereksamen fra Skårup 1840, efter to år i Svendborg hjælperlærer i Jelling Byskole 1842-50, i Bred 1850-51, lærer og kirkesanger ved Skårup Byskole 1851-77. I Jelling afløstes han af en af deltagerne i det frivillige korps, Knud Sørensen.
 16. Proust J.C.J. Zahle, 1795-1872, sognepræst i Hvejsel.
 17. W.W. Stockfleth, 1802-1885 var 1845 herredsfoged i Nørvang-Tørrild Herreder og blev 1849 konstitueret som amtmand i Vejle. Han var søn af oberst H. Stockfleth, 1775-1858.
 18. Kammerråd C. Dalgas, 1787-1870, var far til den senere hedeopdyrker E.M. Dalgas.
 19. Onsdagen, slagdagen, Slavekrigen: I marts 1848 opstod der et falsk rygte om, at oprørerne havde lukket tugthusfangerne ud af Rendsborg fængsel, og at disse nu drog hærgende og plyndrende nordpå. I Nørrejylland bevæbnede befolkningen sig i al hast med forhåndenværende slag- og skydevåben for at forsvare hjem og landsby.
 20. Hånsord mod de danske. Den holstenske politiker, Th. Olshausen havde på et møde i Rendsborg 18. marts 1848, hvor kravet om selvstyre for et Slesvig-Holsten blev rejst, udtalt: Danmark behøver vi ikke at frygte. Danskerne er et dovent, dorsk og usammenhængende folk. Det har tabt al agtelse i Europas øjne — udtalelser, der hurtigt blev kendt i Danmark og medvirkede til at samle befolkningen mod oprørerne.
 21. Joachim Wedell-Wedellsborg, 1785-1860, var generalmajor i 1848.
 22. Værnepligt. Studerende, akademikere og købstadsfolk var fritaget for militærtjeneste. Den almindelige værnepligt påhvilede alene bondebefolkningen. Mange meldte

- sig dog i 1848 frivilligt, og inspireret af „ånden fra 48” indførtes nu almindelig værnepligt, der også stadfæstedes i Grundloven 1849.
23. H. P. Holst, 1811-1893, digter. Han er mest kendt for den episke digtsamling „Den lille Hornblæser” 1849 (inspiration til statue ved Rådhuspladsen) og sangen til de faldne, „Slummer sødt i Slesvigs jord” fra 1850.
 24. Tage Müller, 1780-1849, biskop i Ribe 1833-1849. Medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling. Forestod de årlige lærereksaminer i august på Jelling seminarium.
 25. Det frivillige jægerkorps fra Vejle fik officielt betegnelse Første Bataillon danske Frivillige, og Jelling seminaristerne tjente i 3. kompagni fra 29. april til 31. oktober 1848.
 26. Insurgenter, de selsvig-holstenske oprørere blev besejret af en overlegen dansk hærstyrke i slaget ved Bov 9. april 1848.
 27. I slaget ved Slesvig, (Danevirke) tabte den talmæssigt underlegne danske hær påskedag 23. april 1848 mod oprørerne, der fik bistand af en prøjssisk styrke. Grundtvig skrev herom sangen „Påskeklodden kimer mildt fra den danske kyst.”
 28. Major F.L.A.H. Baggesen 1795-1865. Kadet 1812 og forblev i hæren indtil 1861, hvor han tjente sig op gennem graderne. I 1848 blev han fra major udnævnt til oberstløjtnant i marts og året efter til oberst. 1854 generalmajor og chef for generalstaben.
 29. Laurids Skau 1817-1864. Bonde og sønderjysk politiker. Hans veltalenhed kom til udtryk ved de store folkemøder på Skamlingsbanken.
 30. Hans Nielsen Stilling. 1819 indrulleret i Slesvigske kyarasserregiment. 1820 korporal og vagtmester 1824. Ved 3. dragonregiment i 1842.
 31. Grækernes frihedskamp mod tyrkerne i 1822 vakte begejstring i liberale kredse i Vesteuropa. Digteren Byron meldte sig frivilligt, men døde ved ankomsten til Grækenland. Efter sejren nogle år senere blev Otto af Bayern konge i det befriede Hellas, indtil han blev afsat 1862 og året efter afløst af den danske prins Georg I.
 32. Christen Mikkelsen Kold, 1816-1870, var født i Thisted. Hans mor var en god fortæller for sine børn. Da Kold viste sig uegnet i skomagerlære hos faderen, blev han efter en kort virksomhed som lærer optaget på Snedsted Seminarium i 1834. Derefter var han lærer på Mors 1836-38. I disse ungdomsår blev han påvirket af grundtvigianismen og deltog i de gudelige forsamlinger. Den omreisende lægprædikant, Peder Skræppenborg førte ham bort fra den mørke, pietistiske bodskristendom („ Gud elsker menneskene”). 1838-41 var han huslærer i Forballum (Vestlesvig), men da han insisterede på at fortælle for eleverne i stedet for at lade dem tørpe katekismus og bibelhistorie udenad, kom han i modstrid med myndighederne, der nægtede ham offentlig ansættelse. Efter et kort ophold i København, hvor han kontaktede Grundtvig, lod han sig ansætte som tjener hos en præst, der agtede sig til Smyrna (Tyrkiet) som missionær. Her skiltes deres veje hurtigt, og Kold ernærede sig nu som bogbinder. Efter seks år i det fremmede, rejste han igen hjem. Fra Triest til Thisted gik han til fods med sin bagage på en trækvogn. Efter en kort tid som huslærer meldte han sig som frivillig i 1848, og året efter blev han huslærer hos Vilh. Birkedal i Ryslinge. Her holdt han aftenundervisning for de unge, og hans og Grundtvigs tanker om et egentligt højskolearbejde realiseredes nu i højskolen i Ryslinge, som Kold selv byggede op af indkøbte materialer og med økonomisk støtte fra vennerne i København. Undervisningen begyndte 1. nov. 1851. Året efter flyttede Kold til Dalby på Hindsholm, da en lokal kreds her ønskede ham som lærer for deres børn. 1852 oprettede Kold sin friskole, som han nu drev sammen med højskolen. Kold fik visse vanskeligheder med de lokale skolemyndigheder, men andre friskoler opstod snart rundt om på Fyn og i det øvrige land. 1862 flyttede Kold til Dalum, hvor han videreførte sin højskolevirksomhed indtil sin død. Povlsen Dal havde fulgt ham som lærer på skolerne fra Ryslinge til Dalum, indtil han i 1864 foretrak at begynde en selvstændig virksomhed på Mors.
 33. Anders Povlsen Dal, 1826-1899, skolemand. Født i Lemvig, lærereksamen fra Snedsted 1846 (samme seminarium som Kold). Han og Kold lærte hinanden at kende, da de begge var huslærere ved Ringkøbing, og de fulgtes ad som frivillige i korpset 1848. Siden fulgte Povlsen Dal Kold på hans forskellige skoler 1851-1864 og bistod med at oprette friskoler på Fyn. Povlsen Dal tog sig af de mere naturvidenskabelige fag på Kolds skoler. 1864 oprettede han sin egen højskole i Galtrup på Mors, hvor han bidrog til dannelsen af en valgmenighed (senere frimenighed). Povlsen Dals efter tiden radikale synspunkter medførte svigtende elevtilgang, hvorfor han måtte sælge skolen. 1885-1892

- underviste han i USA. Derefter vendte han tilbage til Mors og overtog en gård, hans venner havde købt til ham. Se i øvrigt indledende artikel.
34. Vilhelm Birkedal, 1809-1892, blev under sin præstegerning i Ryslinge stærkt påvirket af Grundtvig. Kold blev huslærer for Birkedal i 1849 og byggede to år efter sin højskole uden for landsbyen. De to forskellige naturer gik ikke helt i spænd sammen, og Kold flyttede sin skole til Hindsholm. I 1864 bad Birkedal fra prædikestolen Gud give den danske konge et dansk hjerte, „om det er muligt.“ Christian IX, der netop havde efterfulgt den folkekære Frederik VII, var af tysk afstamning, og mange tvivlede (helt ubegrundet) om den nye konges nationale sindelag (se også Herman Bangs roman: *Tine*). Birkedals optræden førte til hans afsked, men en stor del af menigheden fulgte ham, og han blev valgmenighedspræst ved den nyopførte Nazaret kirke i Ryslinge 1868. Birkedal var en af de ledende personligheder inden for den grundtvigske bevægelse.
35. Major M. C. A. F. Wagner, 1798-1849, kadet 1808, avancerede til major i 1844 for 1. Bataillon. Døde i Odense 1849 med rang som oberstløjtnant.
36. (Sergent) G. W. Meyer født i København 1837. Hornblæser ved Kronens Regiment 1837, siden ved 2. Jægerkorps og 1842 ved 3. Bataillon. Korporal 1843. Afsked 1845. 11. april 1848 blev han korporal ved 1. Bataillon danske Frivillige, 3. Kompagni, senere ved 4. Kompagni. I september 1848 søgte han til den vestindiske hærstyrke, hvor han blev sergent, men i 1850 blev han idømt 5 års fæstningsarbejde for subordination (lydighedsnægtelse) og uordener, som blev afsonet i Danmark. Dødsår ikke fundet.
37. Skårup Statseminarium var grundlagt 1803 af provst P. A. Vedel. Det søgtes især af unge mænd fra landbefolkningen.
38. Digtet om Ole Stam bygger på en beretning hos Saxo, hvor en sjællandsk stormand på Ringsted ting i 1146 protesterede uden held mod, at jyder og sjællændere egenhændigt valgte hver sin konge.
39. ...kæmpet ved Sundeved. General Hedemann overførte en stor troppestykke fra Als og slog forbundstropperne 28. maj ved Nybøl og Dybbøl Bjerg, hvor møllen blev brændt af fjenderne.
40. Den præjstiske general F. Wrangel, 1784-1877, havde kommandoen over de tyske forbundsstyrker i kampen mod Danmark. Han gik over Kongeøen og udskrev en krigsskat blandt jyderne, men russisk pres mod regeringen i Berlin tvang ham til få dage efter at rømme Nørrejylland.
41. Lægprædikanten Peer Larsen Skræppenborg 1807-1873 var født på Fyn, men i mange år gårdejer i Dons ved Kolding. Hans familie var påvirket af brødreneheden i Christiansfeld og den østfynske vækkelse. Peter Larsen deltog aktivt i de vaktets forsamlinger, og fra 1830 gennemrejste han hvert efterår og vinter Jylland og Fyn som vækkelsesprædikant. Han fik stor tilslutning. Oprindelig var hans anskuelse dystert pietistiske, men en anden lægprædikant Jeppe Johansen i Sinding ved Silkeborg, skal have lært ham, „at Gud elsker menneskene.“ Dette videregav Skræppenborg til den unge seminarist Kold på Mors i 1837. Grundtvigs nationale, folkelige og kirkelige anskuelse fandt varm støtte hos Skræppenborg, der med begejstring havde læst „Kirkens Gjenmæle.“ Skræppenborg hører afgjort blandt de betydeligste lægprædikanter i dette tidsrum, og han var med til at lede de gudelige vækkelser ind i Grundtvigianismen. De fløje i vækkelsesbevægelsen, der ikke kunne følge denne udvikling, fandt siden tilflugt i Indre Mission.
42. Piket (el. piquet), mindre grupper af spredt placerede troppeafdelinger.
43. Knud Peder Lind, 1829-1872, var søn af strandingskommissionær i Lemvig og senere ejer af Tim Mølle ved Stadil i Ringkøbing Amt, Chr. Øllgaard Lind, og sønnesøn af K. F. Lind, der døde 1838 som provst i Elltang. Dimitteret fra Jelling 1849. Hjælpe lærer i Vedersø. Hjælpe lærer i Råsted ved Ulfborg, Ringsted Amt 1850-57, lærer og kirkesanger smst. 1857 til sin død. Han blev gift med en datter af formanden i embedet, men døde ung. Thyregod skrev da et digt om sin ungdomsven.
44. Matthias Chr. Rahr, 1795-1862, Linds stedfar, var præstesøn fra Sdr. Felding. Han blev silke- og klædekræmmer i København og dér også kaptajn i Livjægerkorpsen. Efter at være vendt tilbage til Jylland, ægtede han sin slægtning, enken på Tim Mølle og blev derved stedfar til K. P. Lind og hans søskende.
45. Cikorievand. Roden af den kurvæblomstrede cikorie blev tørret, rensat og malet for at anvendes som kaffesurrogat.
46. Felittoget 1848 blev afsluttet med våbenstilstanden i Malmø 26. august.
47. Løjtnant Peter Blankenberg Pryds 1810-1873, gjorde tjeneste ved hæren 1826-1842. 1848 ved 1. Bataillons

- danske Frivillige ved Randers frivillige Jægerkorps. 1. juli 1848 ved. 3. Reservebataillon. Også aktiv de følgende krigsår. Deltog i følgende kampe: Kolding 23. april, Gudsø, Fredericia 6. juli 1849, Isted 25. juli 1850, hvor han blev såret. Hjemsendt 1852.
48. *Lerbæk Mark*: se billedtekst og facsimile.
49. *Septemberlov*. Krigsminister A. F. Tscherning udvidede i sept. 1848 værnepligten til at omfatte alle mandlige borgere uanset stand og bopæl. Almindelig værnepligt blev indført ved lov af 12. febr. 1849 og indgik senere i Grundloven af 5. juni 1849.
50. *Nykøbing*. Poolsen Dal var da forstander for en højskole i Galtrup på Mors.
51. *Kold døde i 1870 og blev begravet i Dalum*. J. A. Hansen, 1806-1877, blev som ung grebet af den grundtvigske vækkelse og gik siden ind i politik, hvor han tilsluttede sig „bondevennernes“ parti. Han blev en af de mest indflydelsesrige politikere i 1850'erne og 60'erne.
52. *Rasmus Sørensen, 1799-1865, skolemand, vækkelsesleder, politiker*. Han stammede fra et gårdmandshjem i Jelling og blev uddannet til lærer på Vesterborg seminarium, Lolland. Den begavede unge mand opnåede hjælp og støtte fra en række velyndere. 1827-1844 var han ansat i Sydvest-Sjælland. Ved siden af lærerarbejdet, som han gik meget op i, deltog Rasmus Sørensen her i vækkelsesbevægelsen, hjulpet bl.a. af den indvandrede fynbo Rasmus Ottesen. De blev begge forgrundsfigurer i vækkelsen, men gled efterhånden over i politisk virksomhed. Rasmus Sørensen forsøgte at samle bønder og husmænd i kamp for bedre vilkår. Han talte ved St. St. Blichers himmelbjergfester om reformer og oplysning. Stejl og selvevidst, som han var, fik Rasmus Sørensen også mange modstandere. At en seminarieuddannet kunne imødegå akademikere var heller ikke velset. I 1848 påbegyndte han en højskole i Uldum (tre år før Kolds i Ryslinge). 1849-1852 var Rasmus Sørensen medlem af Folketinget. 1852 udvandrede han til USA, men døde under et besøg i Danmark.
53. *Jelling Seminaristerne fra det frivillige korps*.
De 10, der dimitteredes 20. marts 1848:
Niels Anker Ammentorp, 1828-1906, født i Ågård, Starup sogn. Huslærer i Vejen Mølle 1849. Lærer i Vejen borgerskole 1850-51, tog sin afsked p.gr.a. sygdom, arbejdede derefter i mange år ved landbruget i hjemmet, Palmelund, Hedensted sogn. Lærer i håndgerning 1876. Erindringsmedaljen 1876.
- Just Peter Jensen Baden, født 1828, hjemmadr. Nebsager Sogn, Vejle Amt. Lærer i Ørridslev, Skanderborg Amt, derefter i Torrild, Århus Amt 1850-59. Afskediget 1859. Efter en tid som værtshusholder i Horsens rejste han til Amerika. Erindringsmedaljen 1876.
- Hans Hansen 1823-1886, fra Bække, Ribe Amt. Konstitueret lærer og kirkesanger i Bække 1849, lærer i Horskjær-Holt, Vamdrup Sogn, i Skudstrup, Skodborg Sogn, 1853-56, lærer og kirkesanger i Læborg 1856-83. Efterløn 1883, bogholder på cikoriefabrikken, Vejen 1884. Erindringsmedaljen 1876.
- Knud Peter Lind, 1829-1872. Se ovenfor.
- Christian Johan Lodberg Lindvig, født 1824, hjemadresse Bobøl, Føvling Sogn v. Ribe. Hjælpe lærer i Skrillinge, telegrafist i Viborg, lærer i Askevej og Silkeborg 1863. Fik senere sin afsked og udvandrede til Amerika. En bror dimitteret fra Jelling 1845.
- Niels Nielsen, 1827-1874, hjemadresse Belle, Stouby Sogn v. Vejle. Efter lærereksamen blev han korporal ved det 1. jydsk Jægerkorps og deltog i slaget ved Isted 1850. Huslærer i Brå, Stenderup Sogn, Vejle Amt 1850-54. Læste videre og tog veterinærekseksamen (1. karakter med udm.) i 1858. Fungerede som dyrlæge 1858-61 i Vejle og i Hornum 1861-66, hvorefter han overtog Hornumgård og ophørte med dyrlægepraksis.
- Jeppe Jeppesen Rosendal, 1828-1878, hjemadresse Jernved, Ribe Amt. Lærer i Nørhus, Ballum sogn, Tønder Amt 1849-55, ved Tønder Borgerskole 1855-64, fordrevet af de præjisiske myndigheder 1864, derefter lærer i Høve, Odsherred, Sj. til sin død. Erindringsmedaljen 1876.
- Niels Christian Simonsen, 1827-1883, hjemadresse Kollerup, Vejle Amt. Efter eksamen deltog han atter i felttoget fra 1850, hvor han blev såret ved Frederiksstad, og forblev i hæren indtil marts 1851. Hjælpe lærer i Bredballe, Hornstrup Sogn, Vejle Amt, huslærer i Nyberg Mølle ved Kolding. Ejer af Trollundgård, Hegnsvig Sogn fra 1852. Medlem af Ribe amtsråd i 6 år. Erindringsmedaljen 1876.
- Knud Sørensen, 1825-1858, hjemadresse Nøttrup, Rårup Sogn v. Horsens, Vejle Amt. Knud Sørensen var allerede som ung, da han tjente hos pastor Fog i Skjold præstegård ved Horsens Fjord blevet indført i det grundtvigske lussyn, som yderligere befestedes under samværet i frikorpsen. Hjælpe lærer i Jelling 1850-55, lærer og kirkesanger i Vonge, Ø. Nykirke Sogn, Vejle

Amt. Efter opfordring fra befolkningen igen lærer i Jelling 1856, hvor han døde to år efter. Tre sønner dimitteret fra Jelling, bl. disse Marius Sørensen 1853-1939, der var lærer ved Jelling Seminarium 1883-1923.

C.A. Thyregod, 1822-1898, se indledningen. Erindringsmedaljen 1876.

Sammen med disse 10 dimitteredes endvidere nedenævnte, der ikke havde deltaget i korpset, men blev optaget i klassen ved dens hjemkomst til Jelling:

Hans Peter Rasmussen, 1826-1910, hjemadresse Viby, Hindsholm. Efter lærereksamen blev han sergent ved 2. forstærknings Jægerkorps og deltog i slagene ved Fredericia 1849 og Isted 1850. Ansat i Viby som hjælperlærer 1850 og som lærer 1852-58, lærer og kirkesanger i Bellinge ved Odense 1858-99. Erindringsmedaljen 1876.

Tre fra korpset blev dimitteret lidt senere:

Frederik Vilhelm Bonde, 1829-1876, hjemadresse Brahetrolleborg, Fyn. Lærereksamen 1850. Huslærer i Ørnfeldt ved Kerteminde 1851-58, lærer i Refsvindinge, Østfyn 1851-58, i Ellinge ved Nyborg fra 1858 til sin død.

Niels Christian Kragh, 1828-1853, hjemadresse

Bramdrup. Lærereksamen november 1849. Lærer i Eggholdt, Lejrskov Sogn, Vejle Amt. Død i Bramdrup 1853.

Christen Johansen Juul, født 1827, hjemadresse Højrup, Herslev Sogn, Vejle Amt. Juul er den seminarist, Thyregod benævner „Snipperud“, og som ikke befandt sig vel med kammeraterne i frikorpset, og derfor ikke var blandt de 10, der vendte tilbage til seminariet efteråret 1849. Lærereksamen fra Jelling 1850. Var 1853 andenlærer i N. Brarup i Angel. Sergent i brasiliansk tjeneste. Lærer i Esrum 1860, senere i Freltofte, Nr. Lyndelse Sogn, Odense Amt, ved borgerskolen i Nyborg 1863-64. Skal siden være rejst til Sydamerika.

De 15 venner i korpset, incl. Kold og Dal var således med undtagelse af F.V. Bonde alle jyder, de fleste fra Vejle og tilgrænsende amter, og størstedelen fik da også deres senere virke i Syd- og Midtjylland.

Tre af de tidligere Jelling-seminarister udvandrede til Amerika. Ganske mange er døde i ret ung alder. Da veteranerne i 1876 efter ansøgning fik bevilget erindringsmedaljen, havde kun seks af de oprindelig tretten seminarieelever fra Jelling mulighed for at benytte sig af tilbuddet. Men også H.P. Rasmussen og Poulsen Dal levede længe nok til at modtage denne påskønnelse.

Broen der aldrig blev bygget

Af Bent Petersen¹

— Bekvemmelighed synes noget nær at være vor tids menneskers højeste ideal, sagde Kristian Rasmussen Lohmann, da Folketinget den 7. februar 1899 behandlede et forslag fra indenrigsminister Bardenfleth om en fast forbindelse over Lillebælt.

Lohmann tilhørte Det moderate Venstre (også ind imellem kaldt Det forhandlende Venstre), og han var på det tidspunkt valgt i Middelfart-kredsen og derfor logisk nok ikke ganske afvisende, selv om han næppe var en ubetinget tilhænger af bro-tankerne.

Indenrigsministerens forslag, som Folketinget drøftede i 1899, var ikke et forslag til bygning af en bro, men blot en opfordring til at foretage de indledende knæbøjninger i form af en bevilling på 40.000 kr. til en projekt-konkurrence blandt inden- og udenlandske ingeniørfirmaer.

Men det var ikke første gang, en bro over Lillebælt var på tale. Så tidligt som i 1855 præsenterede den tidligere krigsminister A.F. Tschnering, der var kendt som en mand med fantasi og visionær

kraft, Folketinget for et helt privat forslag om at bygge bro over bæltet. Broen skulle være forbindelse mellem den fynske jernbanelinie og en midtjysk længdebane, som Tschnering også forslø anlagt, men den skulle samtidig være vejbro.

I 1884-86 blev der udarbejdet et forslag til en dobbeltsporet jernbanebro, men udgifterne, der var anslået til 14 millioner kroner, gjorde de bevilgende myndigheder åndeløse, og projektet nåede aldrig frem til politisk behandling.

Forud for folketingets behandling af indenrigsministerens broplaner i februar 1899 var der af teknikerne udarbejdet to forslag vedrørende henholdsvis en hængebro og en cantileverbro, men begge rene jernbanebroer. De vejfarende måtte, hvis de ville over bæltet, stige på toget eller lade sig færge over på gammeldags maner, for i og med opførelsen af broen ville Bardenfleth have færgefarten mellem Fredericia og Strib nedlagt.

Som sagt var Lohmann en kun betinget tilhænger af broplanerne, og han havde adskillige forbehold, blandt hvilke det

mest tungtvejende var, at han ikke havde tillid til, at det rent teknisk overhovedet kunne lade sig gøre. Han gav gentagne gange under debatten den 7. februar 1899 udtryk for, at han ikke fandt det sandsynligt, at en bro over Lillebælt kunne bygges forsvarligt.

Den tidligere højremand, H.E. Bluhme, der i 1899 havde forvandlet sig til en af Hørrups radikale støtter, troede heller ikke på broen.

— De enorme ismasser, som i strenge isvintre kunne samles, og som tit er af en betydelig tykkelse, vil efter min mening i forbindelse med en rivende strøm gøre det umuligt at bygge en broforbindelse, som til enhver tid vil kunne modstå massernes tryk, sagde han, og i konsekvens af denne betænkelighed foreslog han, at man i stedet overvejede en tunnel-løsning.

Det samme gjorde venstremanden Christopher Hage, der forud for forhandlingen i tinget havde konsulteret ingeniørskundskaben for at få en idé om de økonomiske konsekvenser. Konkrete tal havde han ikke fået ud af polyteknikerne, men han havde, som han sagde i Folketinget, fået det umiddelbare indtryk, at en tunnel ville være billigere.

Det vides ikke, hvor meget billigere tunnelen ville være blevet, men det vides med sikkerhed, at indenrigsminister Bardenfleth opererede med en brobygningsudgift på 15,5 millioner kroner, som i øvrigt ingen troede ville holde.

Men til selve brobygningsomkostningerne kom så en lang række ganske betragtelige udgiftsposter af både direkte og indirekte natur. Til de direkte hørte bl.a.

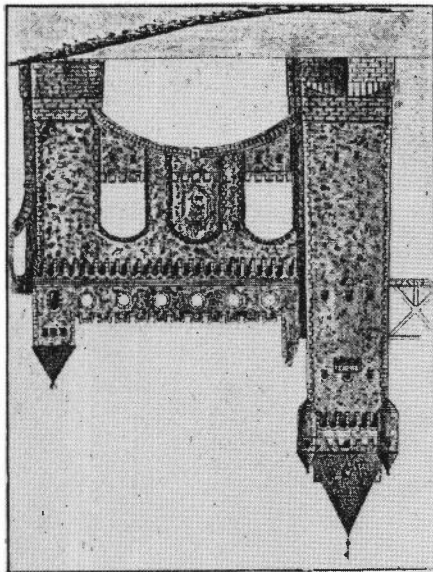
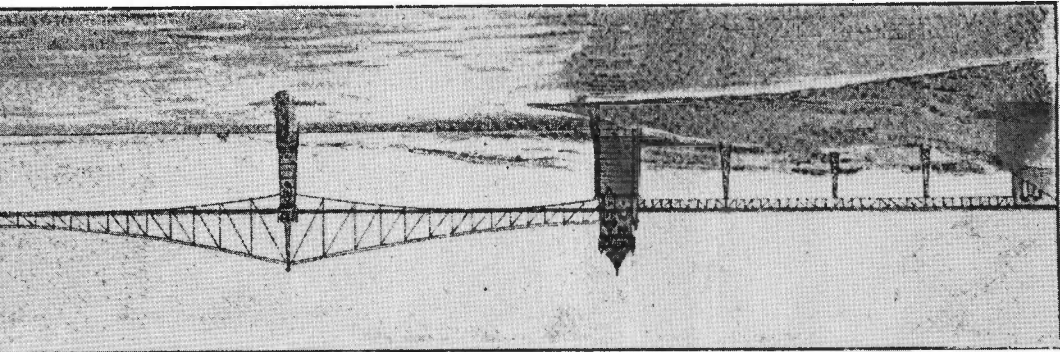
militære skanseanlæg for begge ender af broen, for med en bro ville Lillebælts rolle som naturlig hindring for en fjende naturligvis være udspillet. Enten måtte broen kunne forsvares, eller også måtte man være rede til i givet fald at ødelægge den. Christopher Hage talte patetisk om „den sølvstribe“, der hidtil for Danmark havde været et værn.

En anden direkte udgift var forbundet med omlægning og nyanlæg af skinneforbindelserne samt til opførelse af nye baneanlæg i Middelfart og Fredericia.

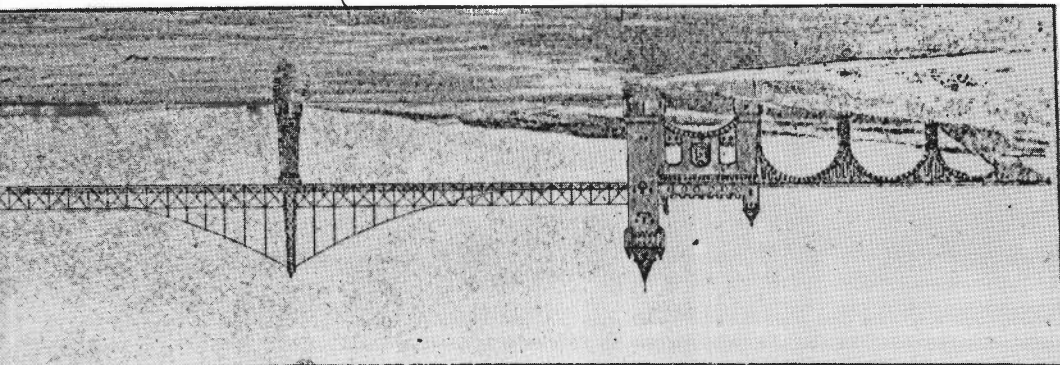
Men til disse mere nøgterne overvejelser kom så den frygt, man i Fredericia plagedes af ved udsigten til, at færge- og jernbaneforbindelsen skulle forsvinde fra byen.

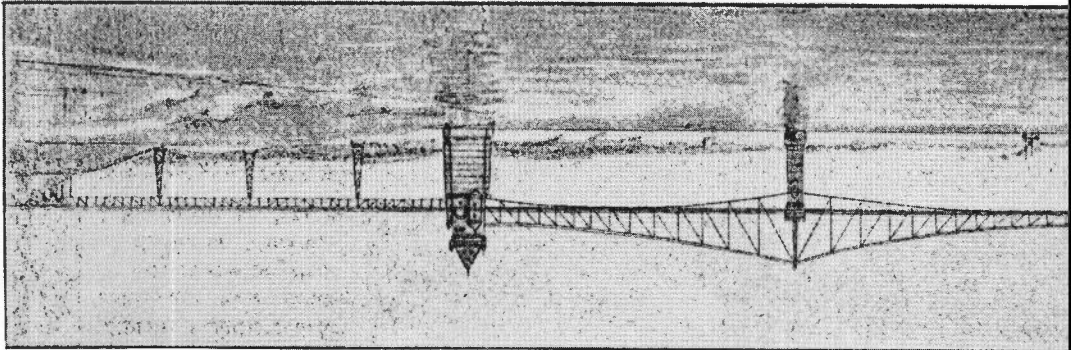
I det projektudkast, som indenrigsministeren havde præsenteret Folketinget for, indgik nemlig opførelsen af, hvad der kaldtes en foreningsstation. Den skulle ligge på det sted, hvor en nyanlagt banestrækning fra broen stødte til den eksisterende banelinie Kolding-Frederica, og på denne foreningsstation skulle al den omrangering, der hidtil var foregået på byens gamle banegård, finde sted. Det var så langt uden for den daværende bygrænse, at gdr. Jens Ousen, der var valgt af Venstre i Fredericia, talte om, at „Fredericia ville blive kastet uden for den almindelige samfærdsel“, og han foreholdt i Folketinget indenrigsministeren, at en bro og den deraf nødvendiggjorte omlægning af banerne ville berøve Fredericia den knudepunktsfunktion, den hidtil havde haft.

— „Det fra nu at være knudepunkt på en så vigtig jernbanelinie, som det i virke-

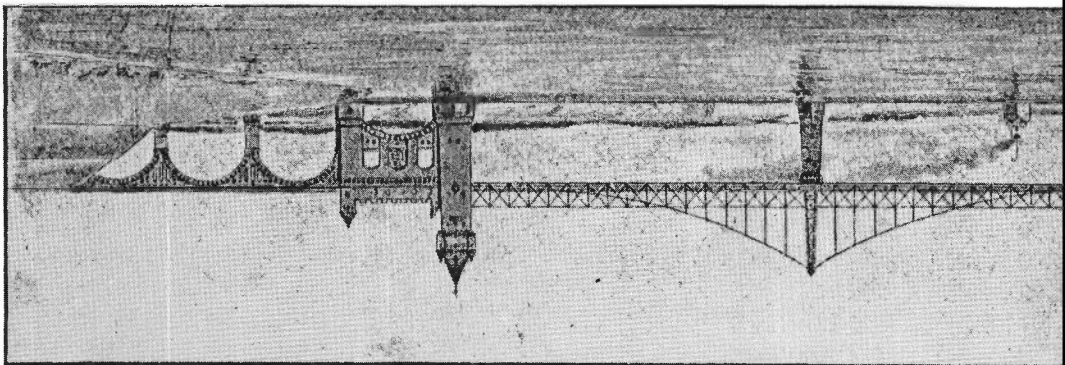
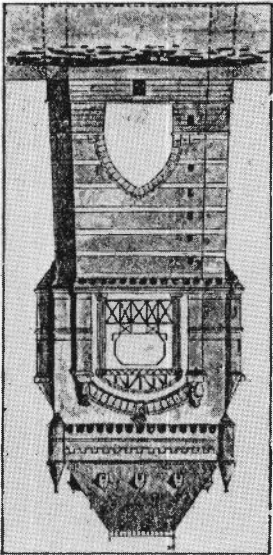

Det ene af de udkast til en bro over Lillebæll, som regern-
 gen havde ladet lave forud for debatten i Folketinget i fe-
 bruar 1899. Der var i dette tilfælde tale om en hængebro.
 Landpillerne til den projekterede hængebro var et par mas-
 sive indretninger i middelalderlig borgstil med rigsvåben og
 skydeskar.

Tegning af landpille til cantileverbroen. Pillen var lærnsfor-
mel, og logene skulle køre igennem på øverste etage.
Det andet broprojekt fra 1899 viser den påtænkte bro som
cantileverbro.

ligheden er, og så synke ned til at ligge ganske afsides fra jernbaneforbindelsen er jo noget, der vil ramme en by ganske føleligt”, sagde Ousen, og han hævdede, at ejendomspriserne i Fredericia som følge af den skitserede afsideshed ville falde til det halve.

Det var en meget lang og særdeles engageret debat, Folketinget havde om dette i grunden beskedne 60.000 kroners forslag, og den bekræftede på en måde det, som J.K. Lauridsen under en af de foregående årtiers mange jernbanedebatter havde sagt, nemlig at „næst efter kønsdriften er af de menneskelige drifter jernbanedriften den, der sætter de fleste lidenskaber i bevægelse”.

Der blev i 1899 fremsat masser af gode indvendinger mod at bygge bro over Lillebælt, men en af de mere særprægede kom fra netop Jens Ousen, der med henvisning til den planlagte færgeforbindelse Gedser-Warnemünde forsøgte at overbevise tinget om, at denne færgeforbindelse ville tage så meget af både gods- og persontrafikken til Tyskland, Østrig-Ungarn og hele det østlige Europa, at det stort set ville være slut med trafikken til og fra det sydlige udland via Fredericia og Vamdrup.

— Og derfor mener jeg, sagde han, at der alene af den grund ikke vil være brug for en fast bro over Lillebælt.

Det var flertallet tilsyneladende enig med ham i, for indenrigsministerens forslag til en projektkonkurrence blev ikke vedtaget, og det eneste, der blev tilbage af det hele, var de udkast, som var bestilt for at give de påtænkte konkurrencedeltagere noget at arbejde efter.

Det hele gik i glemmebogen, indtil regeringens i 1924 barslede med nye planer for en jernbanebro over bæltet, og her var der virkelig tale om noget særpræget. Regeringen var nemlig blevet enig med sig selv om, at de omkring 20.000 biler, der hidtil var blevet færget over Lillebælt om året, skulle fragtes over ved hjælp af et dobbeltsporet hængefærganlæg, op-hængt under broen. De to hængefærger, der i folkemunde hed „hængekøjerne”, skulle hver kunne fragte tre biler over ad gangen.

Det folketingsudvalg, der beskæftigede sig med sagen, modsatte sig lykkeligvis dette bizarre projekt, og så forløb der yderligere nogle år, inden Folketinget i juni 1927 vedtog loven om bygning af den bro, som vi i dag kender som „den gamle” Lillebæltsbro.

Noter:

1. Bent Petersen, f. 1928, redaktør på Kolding Folkeblad. (Vejle Amts årbog 1986, side 23.) Forf. til artiklen: „Han byggede (sig) en kirke”, *Vejle Amts årbog 1986*.

Kilder:

- Illustreret Familie-Journal* nr. 8 1899
Rigsdagstidende 1898-99
Tidsskriftet Ingeniøren side 339, 1899
 DSB
 John Hansen: *Lillebæltsbroens bygning* (1985)

Hans de Hofmans byggeri i Fredericia

Af Ulla Qvortrup¹

Indledning:

Hans de Hofman (1713-93) var præsident i Fredericia fra 1760-1773. Han er erindret som en af stadens gode præsidenter. Hugo Matthiessen, der yndede at skildre tilværelsens skæve skæbner og stridbare sjæle, skriver ironisk og ambivalent om de Hofman, at denne også meget vel kendte sit eget værd som en god og flittig embedsmand, en absolut modsætning til forgængerer i embedet, præsident Beenfeldt, hvor alt forfaldt.²

I et langt brev til nationaløkonomen Christian Martfeldt gør Hans de Hofman opmærksom på sin indsats for Fredericia by. Michaeli Kirke er blevet istandsat, byen har fået nyt rådhus, en tøjfabrik er blevet etableret, fæstningen er blevet vedligeholdt, der har været lettelser i byens afgifter og pålæg, en del kobbeltjorder er blevet godt fordelt og dyrket, og den danske skole er blevet grundmuret.³ Til denne liste kan føjes anskaffelsen af en smuk privat bolig med en mønsterhave og anskaffelse af en passende bolig for regimentschefen. Dertil kommer med Hugo Matthiessens

ord en usædvanlig nidkærhed og retskaffenhed, der bragte orden i byens styrelse.⁴

Hans de Hofman havde således god grund til stolthed over sin indsats, og hvad der følger i denne artikel om et par af hans byggerier, understreger kun det gode billede af den pligtro embedsmand.

Den danske skole Beliggenhed

Hans de Hofman skriver i det omtalte brev til Christian Martfeldt, at han har ladet den danske skole opbygge i grundmur. Da havde skolen allerede eksisteret i en årrække. Formodentligt blev den danske skole oprettet tidligt i 1700-tallet, og fra 1737 lå den i Prinsessegade.⁵ Der er tale om et mindre hus på 6 fag, formodentligt i egebindingsværk. Det har været beliggende i Prinsessegades østre side syd for Prinsensgadekrydset.⁶ Imidlertid synes forholdene på skolen ikke at have været tilfredsstillende. I sin indstilling i 1763 til en ny fundats for den danske skole skriver Hans de Hofman til biskop Hans

Hans de Hofmans danske skole på det nordvestre hjørne af Danmarksgade/Dalegadekrydset. W. J. H. Storm foto nr. 115, Fredericia Museum.

Adolph Brorson i Ribe, at skolegangen har været meget slet, og at forældrene har holdt børnene hjemme i hele år og måneder. Der er derfor behov for at styrke undervisningen, omend de Hofman er opmærksom på, at forældrene har brug for børnene hjemme og også vanskeligt kan afse penge til børnenes undervisning.⁷ Få år senere i J.N. Wilses beretning for Fredericia i 1767 nævnes det, at danske sogn får et nyt grundmuret skolehus.⁸ Året efter i 1768 fortæller Erich Pontoppidan, at den danske skole ligger i Dalegades vestre side nord for Danmarksgadekrydset.⁹

Dalegade, der er en smal gade med små grunde, har på dette tidspunkt kun 4 be-

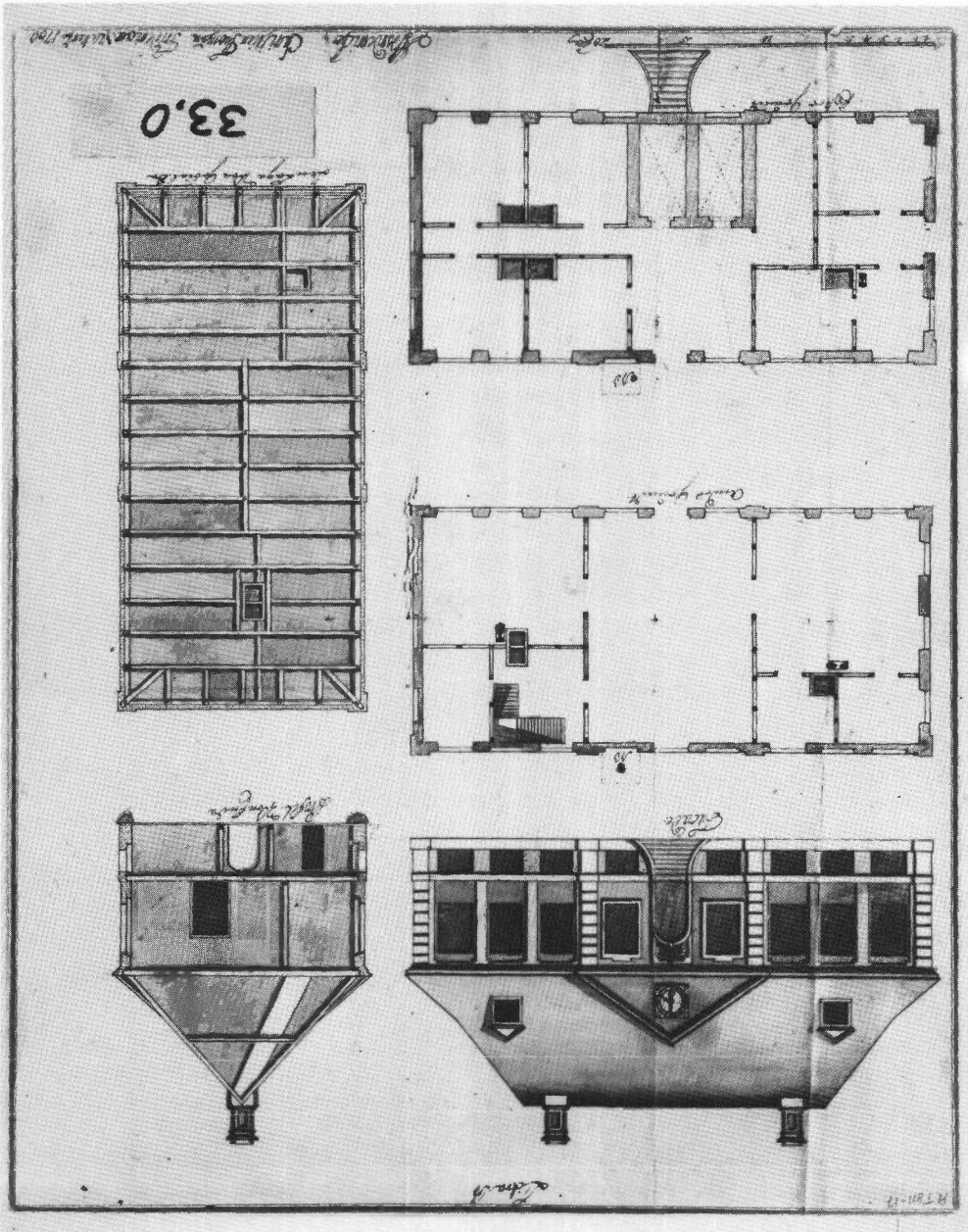
byggede grunde. Der er dog en del bebyggede hjørneejendomme, men disse henregnes ikke til Dalegade, men til de krydsende gader. Brandtaxationens oplysninger stemmer således ikke overens med E. Pontoppidans beretning. Brandtaxationen er imidlertid en primær kilde, hvorimod E. Pontoppidans beretning er en sekundær beretning. Ved et gennemsyn af hele brandtaxationsprotokollen viser det sig, at den danske skole er optegnet under Danmarksgades nordre side som nr. 237 i en fortløbende række takseringer fra 226-254. Der er imidlertid et identifikationsproblem. Den nummerering, som 1771 protokollen anvender, gentages ikke i an-

det materiale og svarer ikke til grundtakstens nummerering. Man kan således ikke umiddelbart ud fra taxationens nummer slutte sig til ejendommens placering, især ikke i Danmarksgade, hvis forløb i forvejen er kompliceret af mange krydsende gader, hvor hjørneejendommene skiftevis regnes til Danmarksgade eller den krydsende gade. Man må således forsøge at finde sig en identificerbar ejendom i gaden som udgangspunkt. Et sådant holdpunkt er at finde under nr. 229, en 21 fags stor grundmuret ejendom, der ejes af prøvst Clod. Denne kan identificeres som den nuværende Trinitatis sognegård, gr.nr. 337, matr.no. 419 på det nordøstre hjørne af Kongens Stræde og Danmarksgade. Imellem denne ejendom og den danske skole er der i 1771 7 ejendomme. På de to grundtakstkort over Fredericia O. Wilkens kopikort fra 1861 og kortet U302 fra Tøjhusmuseet fra 1850'erne er der mod vest afsat 7 grunde på kortet mellem den nuværende Trinitatis sognegård og gr.nr. 345 matr.no. 350 på det nordvestlige hjørne af Danmarksgade og Dalegade. Mod øst er der end ikke 7 grunde i Danmarksgade ud mod Østervold. Altså må den danske skole ligge 7 ejendomme vest for Trinitatis sognegård på gr.nr. 345, matr.no. 350. Ifølge matrikelkortet 1863-66 er den ældre bebyggelse placeret helt ud til Danmarksgade, syd for den placering, E. Pontoppidan har angivet i 1768. Beskrivelsen af de 7 ejendomme imellem Trinitatis sognegård og den danske skole svarer til senere taxationsmateriale. Den danske skole skal således findes på grundnummer 345, senere matr.no. 350.¹⁰ Dette

bekræftes tillige af brandtaxationsprotokollerne for 1781 og -91 samt et par registre, der direkte placerer den danske skole på grundnummer nr. 345.¹¹ Man må vel også sige, at selv om kildematerialet ikke gav anledning til så sikre slutninger, så ville det forekomme rimeligt at antage, at Hans de Hofman ville anbringe sin skolebygning i Danmarksgade. Danmarksgade er et hovedstrøg med borgmesterbolig, apotek og præstebolig, medens Dalegade kun er en mindre gade. Årsagerne til Pontoppidans fejltagelse kan næppe udredes. Der er tale om en lang hjørnegrund, så Pontoppidans skole kunne måske siges at ligge i den nordre ende af denne. Pontoppidans opfattelse ses gengivet i nyere litteratur.¹² Se tillige anmærkning¹

Bygning

I 1746 ligger der en større bygning på grundnummer 345. Denne bygning må Hans de Hofman rive ned for at give plads til sin 9 fag store bygning i massiv grundmur, der vurderes så højt som 1000 rdl. i 1771. Der er også et mindre sidehus på 5 fag. Senere nævnes den 3 fag store kvist, men ellers holder forhuset sig uændret igennem 1800-årene, medens den øvrige bebyggelse varierer i antal og omfang.¹³ Omend ejendommen ikke er fulgt længe end til ca. 1880 i taxationsmaterialet, må det formodes, at den velproportionerede ejendom, der afbildes på W.J.H. Storms foto nr. 115 fra 1900-1904, er Hans de Hofmans danske skole. Billedet viser en 9 fags grundmuret bygning med kvist over 3 fag. Oprindeligt må facaden have været præget af en fast fagtakt med 2 ram-

mede vinduer med vandrette sprosser, hvoraf et par stykker endnu ses på W.J.H. Storms foto. Skorstene, kordonbånd og den profilerede gesims må være originale, medens døren er af nyere dato.¹⁴

Hans de Hofmans skole kan således beskrives som en enkel prunkløs bygning, hvis grundmurede soliditet og gode proportioner har fremhævet bygningen, som den lå på byens hovedstrøg.

Det tredje rådhus

Licitationsbetingelserne

Et andet offentligt byggeri, der satte sit præg på Fredericia i de Hofmans embedsperiode, var opførelsen af det 3. rådhus i Vendersgade. Det 2. rådhus lå i Prinsessegade og var 10 fag stort i 2 etager.¹⁵ Huset blev ikke vedligeholdt, hvilket fremmede de Hofmans planer om et nyt rådhus. I 1762 stod det 3. rådhus færdigt.¹⁶

I dette tilfælde er hverken placering eller udseende uafklaret. Derimod er originaltegningen og de oprindelige licitationsbetingelser ved rådhusbyggeriet fremkommet for nylig. Man troede i mange år, at originaltegningen til det 3. rådhus var bortkommet.¹⁷ Men denne har været arkiveret sammen med licitationsbetingelserne for byggeriet i en pakke på Landsarkivet for Nørrejylland.¹⁸ Originaltegningen er signeret af J. Bordewich og Christian Thomsen d. 21.3.1760. Muligvis er J. Bordewich ophavsmanden til tegningen, der viser et let elegant og velproportioneret hus i rokokostil. Nicolai Eigtveds søndre porthus i Kolding fra 1738 kan være den direkte inspirationskilde.¹⁹

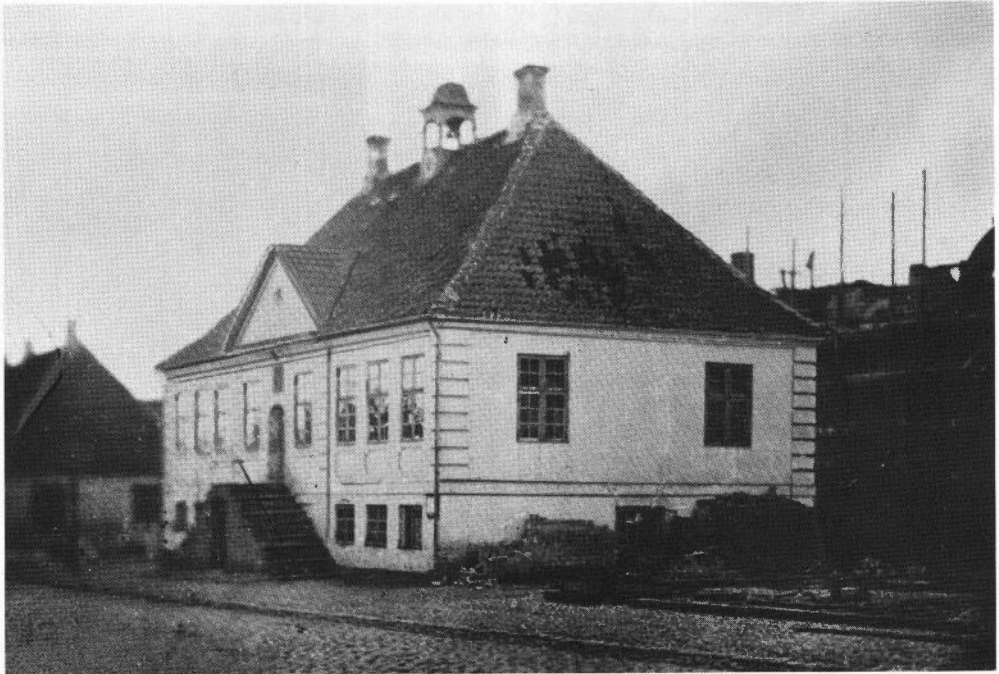
Det er ønsket om soliditet og kvalitet, der lyser ud af licitationsbetingelserne. Soklen skal være solidt bygget af kampesten, man ønsker kun velbrændte sten i mur og tag, og fugemassen skal være af fed kalkmørtel af bedste sort, enten udenlandsk eller dansk. Træet skal overalt være af bedste kvalitet, men af fyr. Øvrige huse i Fredericia står omtrent uden undtagelse i egetræ i undertømmeret. Muligvis kom den, der udfærdigede licitationsbetingelserne ikke fra Fredericia, hvor brugen af egetræ var en selvfølge. Muligvis har den importerede vare været regnet for finere.

I vinduerne anvender man pommersk eller engelsk glas, der var af god kvalitet, men til gengæld dyrere end det granfarvede Stettinerglas, der formodentligt har været anvendt i kælderetagen.

I kælderen findes arresten med kampestensvægge, to-stensmure og solide døre med jernplader- og hængsler samt andre sikkerhedsforanstaltninger.

Der afholdes licitation d. 27.3.1760, og mindste bud lød på 2.350 rdl. Betalinger falder i 3 rater, og bygmesteren kan disponere over det gamle rådhus.²⁰

Så vidt licitationsbetingelserne, der er morsom læsning på grund af de hurtige skift mellem den hyppige anvendelse af fremmedord som entrepreneur, gewelb, pilarer, frontspitz og delinqvent og den ligeså selvfølgelig brug af dialektudtryk som grot-verck for grotest og banqverbot for en mørtelblanding af ler og kalk. Transskriptionen af licitationsbetingelserne er venligst gemmenlæst og rettet af lektor Allan Karcker, Århus Universitet. (Se tillige anm. 2).

Hans de Hofmans rådhus. Foto nr. 1353, Fredericia Museum.

Tegning

Tegningen omfatter 1 opstalt af facaden, 1 grundplan af kælderetage og stueetage, 1 snittegning af gavl og 1 tegning af tagværk. Målestok 1:20 alen.

Taget er helvalmet med en kraftig opskalkning. De to skorstene har profilerede baser/sokler og 3 bånd omkring skaftet. Båndenes udkrægning tiltager med højden, hvilket giver en slank skorstensprofil. Skaftet måler lidt over 1 alen i bredden og har affasede hjørner. De to heltagskviste er forsynet med frontespice, men er ervedover udekorede.

Den store frontespice tredeler taget. Frontespiciens længde er kun en anelse

større end stykket fra frontespice til gavl. Denne deling giver både en rytmisk opdeling af tagfladen og en diskret fremhævelse af midterpartiets centrale funktion. Selve frontespicien er udekoreret, blot udsmykket med et firkantet ur med romertalsnummerering og året 1760 angivet. Gesimsen er høj og øverst forsynet med et bredt bånd.

Murværket er opdelt i 9 fag med to sæt lisener. Hovedrytmen er kvaderstenslisen – 3 fag – kvaderstenslisen – 3 fag – kvaderstenslisen – 3 fag – kvaderstenslisen. Underrytmen er glat lisen – vindue – glat lisen – vindue etc. bortset fra de 3 midterste fag. Midter-

Hans de Hofmans private bolig på hjørnet af Vendersgade og Sjællandsgade. U. Q. foto, Den historiske Miniby.

partiet har en anden rytme. Vinduerne svarer til de øvrige vinduer i størrelse, blot er de glatte lisener borte og erstattet af en glat murramme.

Murrammens afslutning svarer i princippet til lisenernes afslutning, blot omvendt. Rytme, kontinuitet og variation er smidigt forenet uden at tage glansen af den smukke rundbuede dør og den elegant svungne trappe. Over døren er anbragt en firkantet murramme med Fr.5's navnetræk og byens våben i grotest. Som et lille raffinement har murrammen over den buede dør indvendigt runde hjørner.

Kælderetagen følger stueetagens rytme, omend i en grovere udformning. Kvaderstencilisenerne erstattes af profilerede glatte lisener. Stueetagens glatte lisener er væk. Hovedrytmen bliver således glat li-

sen — 3 fag — glat lisen — 3 fag — glat lisen etc. Underrytmen bliver mur — vindue — mur — vindue etc., der brydes af dørpartiet.

Sokkel og overgangsrem svarer i udformning til gesimsens bånd, blot kraftigere. Soklen er kraftigst, overgangsremmen slankere, og gesimsens bånd er lettest. Igen et eksempel på, at rytme, kontinuitet og variation er i forening.

Tegningen er ikke farvelagt, og der er heller ikke angivet farveforslag i teksten.²¹

Det færdige rådhus

Fredericia Museum ejer et oliemaleri og en række fotografier af det færdige rådhus.²² Taget af helvalmet med 2 skorstene. De to tagkviste er borte. Til gengæld er taget forsynet med en klokkestabel, der var

*Indgangspartiet til Hans de Hofmans bolig.
U. Q. foto, Den historiske Miniby.*

en gave fra Hans de Hofman.²³ Frontespicien er bevaret og ligeledes gesimsen. Uret er borte. Kvaderstenslisenerne er bevaret, mends de øvrige lisener er væk. Facaden har dog stadig en fast fagtakt. Under vinduerne er dog anbragt rektangulære fyldninger med affasede hjørner. Dørpartiets navnetræk er bevaret, men ændret en smule i form. Den svungne trappe er erstattet af en solid ligeløbet dobbelt trappe. Navnepladen er bibeholdt. Kælderetagens opdeling er næsten bevaret. Resultatet er blevet et velproportioneret gedigent hus med gode detaljer, men uden de store

visioner og ikke ulig de Hofmans danske skole i karakter.

Hans de Hofmans bolig Beliggenhed

Hans de Hofman boede på hjørnet af Vendersgade/Sjællandsgade S.V. Hans de Hofman ejede såvel hjørnegrunden, den senere matr. no. 37, såvel som de to ejendomme syd og vest herfor i Vendersgade og Sjællandsgade. Da Hans de Hofman købte hjørnegrunden, lå der allerede et 15 fags hus med grundmur til gaden. Således som ejendommen beskrives senere, er der al god grund til at tro, at Hans de Hofman beholdt det oprindelige forhus, omend i forbedret form. Bebyggelsen på de to nabogrunde bliver dog med tiden helt de Hofmans værk.²⁴

Den private bolig på hjørnet af Sjællandsgade/Vendersgade er bevaret i dag med mindre ændringer. Der er indrettet butik i hjørnet mod Sjællandsgade, og dette hjørne er bygget i smig. Vinduerne er tillige udskiftede og forsynede med nyere pudsede sålbænke. Hoveddøren er ligeledes af en type, der er karakteristisk for det sene 1800-tal. 3 fags kvistens frontespiece og midtrisalitens udformning med det brede kordonbånd, de kraftige pilastre og den kraftigt profilerede sokkel samt det kvaderpudsede indgangsparti må derimod være originalt eller stamme fra de Hofmans periode. Hans navnetræk er ligeledes placeret over det stærkt accentuerede midterparti. Resten af bygningen har formodentligt dengang haft en fast fagtakt med ens vinduer og uden dekorative ind-

slag. Man er næppe i tvivl om, at huset har været beboet af en standsperson, men huset dominerer ikke gadebilledet. Der tilføjes blot et glimt af solid, men mådeholden velstand.

De beskrevne huse

Intentionerne for det 3. rådhus blev ikke udført, hvilket må beklages, da oplægget var glimrende. Imidlertid fik de Hofmans byggeri herved et enhedspræg, der måske var tilsigtet, og som ellers ikke ville være fremkommet. Det blev et gedigent byggeri. Husene svarede på sin vis til de øvrige beskedne huse i Fredericia. De Hofmans byggeri må stille være gledet ind i gadebilledet og har befordret en god arkitektonisk oplevelse ved sine gode proportioner og den beherskede, men velvalgte brug af dekorative detaljer. Stilfærdigt, men ikke uden indhold og kvalitet har husene ligget der i smuk overensstemmelse med det eftermæle, bygherren efterlod sig, og som næppe var ham ukært eller fremmed.

Noter:

1. *Ulla Qvortrup, f. 1946. Cand.mag. Ansat 1983 ved Den historiske Miniby, Fredericia Kommune.*
2. *Matthiessen 1911 p. 66 og 70 og 1950 p. 70, p. 72-74*
3. *Hvidtfeldt 1946 p. 104-106*
4. *Matthiessen 1950 p. 70, p. 75, p. 80 og p. 84*
5. *Hedegård 1984 p. 16*
6. *LAV D6 466. Der er tale om gr.nr. 234, matr.no. 304*
7. *LAV D6 239*
8. *Wilse 1767 p. 55*
9. *Pontoppidan 1763-1781 (1980), bd. V p. 910*
10. *LAV D6 51, se O. Wilkens kopikort 1861, kortet U 302 og matrikelkortet 1866*

11. *LAV B9 1127, LAV D6 464, LAV D6 51 og LAV D6 69*
12. *Nissen 1965 p. 129, Hedegård 1984 p. 17*
13. *LAV D6 466, LAV D6 51, LAV D6 52, F.M. 3225 og 3229, LAV 70-77/11, LAV D6 54, LAV X287 1 og LAV brandtaxation 1876-84*
14. *W.J.H. Storms foto nr. 115, Fredericia Museum, billedarkivet*
15. *LAV D6 466*
16. *Matthiessen 1950 p. 78*
17. *Voss 1966 p. 364 og p. 549*
18. *LAV D6 82*
19. *Voss 1966 p. 364*
20. *LAV D6 82, se iøvrigt Grith Lerche 1987 vedr. traditionel byggeskik på landet f.eks. p. 170-177*
21. *LAV D6 82*
22. *F.M. nr. 1075 og fotos nr. 1552-55*
23. *Matthiessen 1950 p. 78-79*
24. *LAV D6 466, LAV D6 51, LAV B9 1127 samt matrikelkort 1866*

Litteraturliste

1. *Svend Hedegård: De to fredericianske sognekoler gennem 300 år i Fredericia kommune, 1984*
2. *Johan Hvidtfeldt: Breve fra Hans de Hofman om hans Virksomhed i Fredericia og Koldinghus Amt, Vejle Amts Aarbog, 1946*
3. *Hugo Matthiessen: Lidt om Ullerup sogn, nogle Smaanotitser, Vejle Amts Aarbog, 1910*
4. *Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760, København 1911*
5. *Hugo Matthiessen: Fæstning og Fristed, København 1950*
6. *Eduard A. Nissen: Fredericia By og Borger, Fredericia, 1965*
7. *Grith Lerche: Bøndergårde i Danmark 1789-90, Landbohistorisk Selskab, 1987*
8. *E. Pontoppidan: Den danske Atlas, bd. I-VII, 1763-81, nyoptrykt 1980*
9. *Knud Voss: Bygningsadministration og Bygningshistorie under Enevælden, København 1966*

Utrykte kilder

Tingbog 1662-67, Landsarkivet for Nørrejylland,

- LAV B72 4
Grund-Taxt 1746, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 466
Kgl. Reskripter... 1661-1773, Landsarkivet for Nørrejylland D6 82
Fundation paa den Danske Skoele, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 239
Brandtaxation 1771, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 51
Brandtaxation 1781, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV B9 1127
Brandtaxation 1791, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV B9 1127
Designation over Fredericia gårde 1792, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 464
Oppebørselsregister for Afgiften... 1802, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 69
Brandtaxation 1811-17, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 52
Brandtaxation 1817-26, Fredericia Museum, FM 3225
Brandtaxation 1827-36, Fredericia Museum, FM 3229
Brandforsikring, 1847-57, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV 70-77/11
Brandforsikring 1857-67, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV D6 54
Brandtaxation 1867-76, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV X287 1
Brandtaxation 1876-84, Landsarkivet for Nørrejylland, LAV

Kort

- E. Pontoppidan, Kort over Fredericia, 1768, se Den danske Atlas bd. V, 2, 1769
O. Wilkens, Copie af... Afritzning, 1861, Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn
Plan af Fredericia, udat. grundtakstkort, formodentligt 1850'erne, U302, Tøjhusmuseet
Matrikelkort 1866 Fredericia Kjøbstad, Matrikeldirektoratets Arkiv

Skilderier

De i teksten nævnte skilderier foreligger på Fredericia Museum

Fredericia Rådhus
Kgl. Reskripter...1661-1733...
Landsarkivet for Nørrejylland D6 82
Transskription under medvirken af lektor Allan Karker, Århus Universitet

Conditioner

Hvorefter Et nyt Raadhuus her i Fridericia skal opbygges af Grund-Muur paa den foreviiste Plads i Wenders Gade lige over for Veyer-Mesterjnde Madame Anna Kirstine, Salig Jochum Niensens iboende Gaard, efter den herved fremlagte Tegning, dog bliver hvercken Frontspitz, eller Tag-Qvister paa den bageste Side; -

(1: Muur-Arbeidet:

a) Kampe-steenene til Grunden skal være stoere, og i øvrigt skal entrepreuere være ansvarlig til, at Grundvolden icke vackler eller sincker, samt at Bygningen i Muuren icke sprecker, og det i et heelt Aar, efter at Raadhuuset er opbyggt og befunden for et fuld Syvn; Hvis icke da Entrepreuere sætte det i fuld stand paa egen Bekostning, i fald noget skulle feile. -

b) De 2de Arrest-Camére til Delinqventer skal icke alleene i Grunden med store Kampesteene forsyfnes, men Muuren rundt den, skal være toe Steene tyck, og oven over Gewelb; I det eene lægges en stoer Steen med en støbt Jern Boldt og Ring; Dørene beslaaes med sammennittede Jern-Plader og forsyfnes med 3de stoere Jern Hængsler, samt en Jern Riigel med et Taske-Laas og et luckt Dircke-frie Laas til hver af Arrest-Cammerne; Det 3die Arrest-Cammer, som ey er hvelvet med en Dør af dobbelt Bredder, og et sterck luckt Laas. -

c) Muuren til Bygningen skal være for nedden

2 Steen tyck, og den øverste Etage 1 1/2 Steen, foruden Pilarerne og Udspringene, aldt af dobbelte Flensburger-Mursteene 9 Tomer lang og 7/4 Tomer tyckt, udvendig være af guulagtige velbrændte Steen, og heele Muurens højde med Gesims, i aldt-9 1/2 Alen høj, foruden Grunden. -

d) Muuren over aldt udvendig, saavel som Arrest-Cammerne muures aldt af reen Gullands Kalck, saafremt det maatte vorde aller naadigst bevilget, Hvis icke Magistraten samme kand nyde, tillades Dauberg eller Norsk Kalck, dog at Fugerne med Gullands Kalck, som her i Staden haves i behold, udspeckes, men Skillerommene og Skorsteenene neden for Taget, muures af velslagen halv Kalck og halv Leer. -

e) Hoved-Gesimserne udføres af bemeldte Sort Muursteene -

f) Tagsteenene skal være udvalde gode røde Tagsteene og Dække-steenene ligeledis, saavel paa Rygningen af Taget, som de 4re Hiørner, hvoraf de sidste bliver med lange Kraage fasthæftede. -

g) Tag-Renderne paa den stoere Qvist og de tvende smaae Render, skal være lagde med Blye

h) Raadstue-Sahlen og Archivet, gibses, saavel Loftter, som Veggene. -

i) Trappen op til Raad-huuset, skal være af Calmer- eller Gullands-Steen, aldt efter Tegningen. -

k) Over Døren Hans Kongl. Majts Naun, og derunder Stadens Vaaben i Grot-Verck, med Aars-Tal.

l) Skillerommene, som bliver af Bindings-verck, og Skorsteenene, opmuures med dobbelte Flensburger-Muursteene. -

m) Gulvene i Kielderen, bliver lagt i Banqverot af dobbelte Muursteene, lagt på Fladen. -

n) Veggene bliver alle indvendige udspeckede og hvittede, og Bygningen udvendig af fugede samt Pilarerne efter Tegningen giort ferdig. -

(2: Tømmer-Arbeidet:

a) Gullands-fyrbielcker 15 Alen lange, 9 á 10 tomme i firkant. -

b) Gullands 14 allinger til Sparrer, Over-bielcker-baand og Knærer, á-6 á 7 Tom, og sættes fiire Strie-baand paa Sparrevercket af de tvende Hovet-Skille Romme, som ey findes paa Tegningen. -

c) Skille-Romene af Tømer paa 5 á 6 Tom. -

d) Lægterne Saugskaarne, samt med stercke Søm forsynede, saaog dygtige og tilstreckelige Sver Lægter. -

e) Eege-Træe til de 2de smaae Tag-Qvister -

f) Muur-Remmene af Fyr-tømmer 5 á 6 Tomme. -

(3: Snedicker-Glarmester- og Kleinsmed-Arbeide. -

a) De-15 stoere dobbelte Vindves-Karmer 3 Alen høj, 2 Alen viid, Posten skal være af Eege Træe til 2 Tome tycke, og 8 Tom brede, Posten 4 1/2 á Tom tyck i firkandt; De Engelske Rammer af Røed Fyr med smuckt Beslag, stoere Ruder i Gidt af hvid Pommersk Glas, undtagen de 5 Fag i Raadstue-Sahlen af Engelsk Glas, og udvendig tvende gange med Olie-farve anstrøgen. -

b) De -15 Vindves Karmer i Kielderen og TagVindverne, bliver og af Eeg med ordinair Glas og maadelig Ruder i Blye indlagt,

ordinair Beslag og udvendig 2de gange anstrøgne med Olie-farve. -

c) Gulvene bliver lagt dobbelt, af Gullands tørre Fyrbreder. -

d) Loftet Enckelt af Gullands tørre Fyrbreder. -

e) Dørene til Kielderne, bliver ordinære Døre med Lister, Hængsler og Treck-Laase, undertagen de 2de Hovet-døre i toe deele, udvendig med Klæde Fyldninger. -

f) Raadstue-Døren giøres i toe deele af Gullands Fyr-Plancker med paaklæde Fyldninger og forsvarlig dobbelt luckt Laas og Hængsler. -

g) Til Raadstue-Sahlen og Byetinget, bliver hver af toe dobbelte Døre med 3 Fyldinger, med dobbelte Hængsler, dobbelte Laase og Skuf-Riigler, Men til Archivet og Cabinettet alleene enckelte Døre med 3 Fyldinger, enckelte Laase og Hollandsk Hængsler Over aldt med Dørgerichter paa begge Sider. Dørene brede og højde, forferdiges efter Overslaget. Det ved Trappen værende Cammers til de 16 Mænd, dertil skal være en Dør a 3 Fyldinger, med et enckelt Hollands Laas og Hængsler samt en Skuf-Riigel med Laas, at bruges naar behøves, i fald det og skulle brugeds til et fornemme Arrest-Camer. -

h) Trappen til Loftet, bliver af Fyr-Plancker med et ordinair Reck-Verck. Duckerne af Breder. -

Anckere, Søm, Stellige, med videre, forskaffer Entreprenuren selv. In Summa Raadstuen opbygges og i standsættes efter hosfølgende Tegning, saaledes: at samme kand vorde siunet og findes i fuld Stand, at den i det mindste kand være under Tag til først i October dette Aar 1760, og til Paaske-1761, ganske ferdig, alt paa oven anførte maade, saa at det kand staae til bemeldte tid for fuld Siun. -

4: Entreprenuren til dette nye Raadhuuses opbyggelse, nyder det gamle Raadhuus med Grund og Hauge, ligesom det forrefindes og med alle Nagelfaste Pertinentier, hvorpaa ham skal vorde meddelt Skiøde, dog med de Vilkaar: -

a) At Raadhuset bliver til Magistratens og Under-rettens Brug, indtil de kand beboe det nye Raadhuus, da først Entreprenuren deraf svarer Indqvartering, naar det beboes. -

b) Reserveris de 2de Jern Kackelofne. -

c) At Entreprenuren endten skal lade det gamle Raadhuus Reparere saadan som det befindes, eller og, i fald hand vil nedbrøde det, da i det mindste at opbygge en skickelig Kiøbståed Bygning af een Etage. -

(5: Og som Entreprenuren saaledis nyder det gamle Raadhuus i betaling, eller og den Summa, som i dag derfor af den høyst-bydende er buddet. Saa kand hand ihenseende til sammes Værdie, derefter indrette sit Bud, da den mindst-bydende vorder det nye Raadhuus til opbyggelse, tilslagen, hvorfor hand stiller Caution og bliver staaende ved sit Bud, i fald Hans Excellence Høyvelbaarne Hr: Cammerherre og Stiftbefalingsmand von Holstein same Naadigst approbere; Men skulle det icke skee, frietages den Vedkommende for sit Bud, og Raadhuset opsettes til nye Auction. -

(6: Betalingen for bemeldte nye Raadhuus nyder den mindstbydende saaledis betalt: 1/3 deel forud, jmod Caution til at jndkiøbe Materialier, = 1/3 deel, naar

Raadhuuset er under Tag, og 1/3 deel, naar Raadhuset er ferdig, og derover er holdt Syvnsforretning, at det i aldt forefindes Rigtig efter Tegningen, og disse Conditioner.

Fridericia, den-27. Martii-1760. -

H.D. Hofman: H. Lund: H.M. Richter:
A. Holst: B. Bruun

Anno-1760 den 27de Martii blev her i Fridericia udj det gamle Raadhuus, foretagen og holdet offentlig Auction over samme Raadhuus og dessens Pertinentier, efter de lydeligen oplæste Conditioner; Hvor da hr: Byefoged Hans Jacob Gercken her i Staden var høystbydende, og bød paa meer bemgamle Raadhuus den Summa 150 Rdlr., Skriver Et Hundrede og Halv tridiesindstiuge Rdlr. Dernest blev samme tid og stød holdet Licitation over Et nyt Raadhuuses opbyggelse, ligeledis efter forestaaende Conditioner, hvor da Sr Thomas Thomsen her sammesteds giorte derpaa det mindste Bud, nemb-

lig-2350 Rdlr. hvorpaa det staaer i ermeldte Sr Thomsens Val, om hand endten vil henholde det gamle Raadhuus, eller jmodtage de derfor budne 150 Rdlr.; der da ialdt er den Summa-2500 Rdlr., Siger Toe Tusinde Fem Hundrede Rigsdlr, som hand nyder for det nye Raadhuuses opbyggelse. -

Sr Thomsen erklærede, at hand ville jmodtage det gamle Raadhuus, i stæden for de derfor budne 150 Rdlr.; saa at hand efter Conditionerne deraf bliver Eiere, og følgelig nyder hand Toe Tusinde Tre Hundrede og Halvtrediesindstiuge Rigsdlr i Reede Penge, foruden det gamle Raadhuus in Natura. Actum Fridericiæ, utsupra

H.D. Hofman: H. Lund: H.M. Richter. B. Bruun
P. Lorentzen - S.W. Lindberg
Som mindstbydende underskriver T. Thomsen

Forestaaende Forretning og Conditioner, med derj ommelte Tegning, bliver hermed j allemaader approberet
Riibe d: 25. April 1760. - G.F. Holstein.

Erindringer fra barndom og ungdom i Fredsted

Af Jens Daugaard ved Poul Daugaard¹

Det vil næppe være forkert at kalde Jens Nielsen Daugaard (1845-1928), som boede på fødegården „Toftvang”, Fredsted, Øster Starup, for en typisk „højskolebonde”. Som ganske ung var han i 1860/61 elev på Rødding højskole og senere, 1866/67 elev på Aksov højskole. I sit hjemsohn blev han medstifter af foreningen „Fostbroderskabet” (beskrevet af friskolelærer Poul Lindholm i Vejle Amts Århøger, 1918, s. 141-62), og han medvirkede ved oprettelsen i 1867 af Danmarks første, folkelige forsamlingshus i Ågård. I 1876 giftede Jens Daugaard sig med Maren Ladegaard, datter af gårdejer Hans Ladegaard i Højrup, som hørte til kredsen om Peter Larsen Skræppenborg, Dons. Jens Daugaards optagethed af åndelige og kulturelle spørgsmål førte til, at han i en menne-skealder var formand for fri- og senere valgmenigheden i Ågård og i en tilsvarende årrække sad i Dansk Friskoleforenings bestyrelse, ligesom han i kortere perioder var sognerådsformand og havde andre til-lidshverv. I 1913 solgtes „Toftvang”, og Jens Daugaard flyttede til datteren Karen,

gift med forstander Jørgen Ravn, Hejls ef-terskole, senere Nordborg på Als, hvor han døde i 1928. Ved hans død skrev Poul Lindholm en mindeartikel i Højskolebla-det, 1928, spalte 1111-1116.

Jens Daugaard fortæller i det følgende spredte træk fra sin barndom og ungdom i Fredsted.

Fredsted by er ikke så farlig stor. Der var i 1840 kun 6 gårde og 2 huse. Men den lig-ger kønt, tæt ved en bøgeskov og med en eng midt i byen, der, når høet var revet i stak, pyntede svært op i landskabet. Byen ligger lidt til en side og i en udkant af sog-net, så den var ikke noget midtpunkt. Men livet rørte sig der som almindeligt mellem danske bønder i de dage.

Ved udkanten af den før omtalte eng lå to gårde sammenbyggede², således, at det hus, som skilte gårdene ad, var fælles for begge gårde, idet de havde hver sin ende af huset. Midt på huset var der en snæver gennemgang, der sædvanlig var ligge-plads for begge gårdes svin, og det hændte jævnligt, når nogen gik gennem gangen

om aftenen, at vedkommende ufrivilligt kom op at ride på en so, der af forskrækelse sprang op og løb sin vej. Gårdene var temmelig store, sammenlagt var der vel henimod 400 tønder land. Livet i de to hjem var ret forskelligt, idet der i mit fødehjem var en temmelig regelret levevis, mens familielivet på den anden var mere ejendommeligt anlagt.

Noget intensivt landbrug dreves ikke dengang, men når på nabogården engen skulle slås, var der sædvanlig 7-8 mand med høleer, og den unge gårdejer, Hans Udesen, blæste på klarinet for at opmuntre arbejderne. Midt på engen stod en gammel egestub, og den, der var så uheldig at træffe den i sit skår, måtte give en potte brændevin efter gammel regel. Når kornet på samme gård skulle køres i hus, fik man igen mange folk samlede, nogle fra mindre gårde, med hest og vogn. Så gik det løs, og Hans Udesen sad på hanebjælken og blæste på klarinet. Da Hans Udesen omkring 1840 forandrede sin stand, som man dengang betegnede det at gifte sig, gav han alle gårdens folk en speciedaler for at de i fremtiden skulle tiltale ham med „I“. Alt dette har min moder fortalt.

Min morfader hed Søren Johansen Fentz³, og hans forfædre var for længere tid tilbage indvandrede sydfra, men nu er slægtsnavnet Fentz kastet over bord. Han havde en ugift broder hos sig, som fik det hverv at købe Børkop mølle, som min morfader gerne ville have. Møllen købte han, men da han havde købt den, ville han selv beholde den, og derved blev de to brødre uenige. Min morfader købte kort

tid efter Brøndsted mølle, som lå og ligger endnu et lille stykke nedenfor ved samme vandløb. Uenige som de var, blev vandet en stadig årsag til trætte. Det var først omkring 1820, at en landvæsenskommission fik striden nedlagt, så begge fik ret. Nu gjaldt det bare om, hvem der skulle betale kommissionen, for den, der betalte, havde i den almindelige bevidsthed tabt. Men vandinspektøren mente at vide råd: Han erklærede, at han for sin part ikke ville have noget, og den øvrige del af kommissionen sagde det samme. Derved var de imidlertid lige vidt, for det ville de to møllere ikke lade sidde på sig. De ville ikke tage imod noget, der lignede gaver, for det havde de ikke behov. Enden blev den, at de betalte hver det halve.

Min moder blev født i 1798 i Børup ved Fredericia, men hendes forældre flyttede til Brøndsted mølle i 1802. Hun kunne huske og fortælle om indkvartering af spanioler og franskmænd og Koldinghus' brand i 1808. Hun har fortalt mig meget om den tid. De regnede ikke penge. Enhver dreng gik omkring med vestelommen fuld af sedler. Var der nogen, der havde gæld, kunne de sælge en ko og betale det hele. Men så kom statsbankerotten, og de, der havde forsømt at betale gæld, mens pengene var rigelige, måtte gå fra gårdene, for der var ingen penge at låne. Mange store gårde blev solgt til gårdskarle fra København, som havde samlet sig rede penge. Moder må have fået god undervisning som barn, for hun skrev og regnede godt og kunne, endnu da jeg gik i skole, Balles lærebog⁴ udenad. Jeg har som dreng mangan en gang remset

hele kapitler op for hende. De første fire kunne jeg endda altid på fingrene, men 7. og 8. kapitel kneb det mere med. Jeg har adskillige gange grædt mine modige tårer over denne bog.

Min moder blev gift i 1826 med Jens Nielsen Ravn (1795-1840), som var fra Brejning og havde fået gården i Fredsted af en gammel slægtning, Hans Jensen Ravn, i 1813. Med Jens Ravn havde moder fem børn: Hans, Karen Marie, Søren, Niels og Jens. I 1840 døde Jens Nielsen Ravn og samme år giftede hun sig igen med min fader og fik med ham to børn: Ane Daugaard (født 1841) og undertegnede, Jens Daugaard (født 1845). Min halv-søster, Karen Marie, blev i 1850 gift med min faders yngste broder⁵. De boede på en gård i Fredsted, men allerede otte år efter døde han fra to små børn, og et tredie blev født et halvt år efter hans død. Hun blev gift anden gang med Rasmus Buhl fra Stenderup, en meget rettænkende og ejegod mand. Hun døde i 1875.

Hans Ravn (1828-81) var ugift, da han døde.

Den tredieældste var Søren Ravn (født 1831), der blev gift og boede på en gård i Stubberup. Han døde i slutningen af firserne.

Niels Ravn (født 1834) var gift og boede på en gård i Ammitsbøl, som en søn, Søren Ravn, nu har.

Den yngste af mine halvbrødre, Jens Ravn (1836-1926) blev gift i 1862 med Maren Skov, og de købte en gård i Højrup ved Ejstrup, hvor familien bor endnu⁶.

Hos denne nu ret store familie er jeg

jævnligt kommet, og jeg har haft megen glæde af denne slægt.

Min fader, Niels Nielsen Daugaard, blev født i Stubberup i 1813, og han døde i Fredsted i 1884. I Stubberup har slægten ejet en gård⁷, siden Hans Andersen i 1620 kom til gården fra byen Daugaard, hvorefter familien har optaget stammenavnet Daugaard⁸. Min bedstefader, Niels Andersen Hansen Daugaard (1779-1856), var gift med Anne Sager⁹ fra kobberfabrikken ved Haraldskjær (se Vejle amts årbøger, 1913, hvor Poul Lindholm side 171-80 skriver om slægten Sager). Jeg husker som dreng bedstemoder, der var lyshåret og rask i vendingen, livlig og med et svar på rede hånd. Jeg har hørt hende fortælle om en mand i byen, Mathias Iversen, der havde en middelstor gård, som han passede dårligt, og konen passede han heller ikke videre godt. En vinteraften med sne kom han op til bedstefader med træsko på og halm viklet om benene. Han bød godaften, satte sig ned og kom i snak om vejret og de dårlige tider. Sådan gik en lille tid, så spurgte bedstemoder pludselig, hvorfor han egentlig kom... „Jo, det var jo så som så for han skulle jo herop for om han kunne låne heste til at hente jordemoderen, fordi hans egne ikke var så gode til at gå i sne...” — „Da ska a rele nok lære dig”, var bedstemoders svar — „Sidd du her og snakker om vejr og vind, ud med dig og karlene med, så I kan komme af sted i en fart!”. Samme mand havde et sted på sin mark hvidt strøsand, som han kørte omkring med og solgte. En gang blev han spurgt: Hvordan går det nu, Mathias? Og svaret lød: „Nu er jeg pantet

Jens Nielsen Daugaard og Maren Ladegaard med tre af deres fem børn: Niels, Peter Ladegaard og Marie. Ca. 1902.

for min skat i mange år, og Vorherre, gid det kunne vinde og være”. Det var omkring 1830, og nu sidder hans børnebørns børn ved gården og er velhavende.

Bedstefaders gård i Stubberup var en ejendommelig, meget gammel bindingsværksbygning med brede egetræsbrædder til vægge og med stolper så svære som bjælker. De indvendige skillerum var af samme stof. Stuehuset var meget langt med fem stuer i rad på tre fag hver og desuden i den ene ende plads til tyve kreaturer. Det modsatte hus i gården var af samme længde, hvorimod de to sidehuse var kortere, hvilket forårsagede, at gården var længere på den modatte led end sædvanligt.

Da mine bedsteforældre var levende, kom vi der jævnligt og sad da sædvanligvis i sovekammeret, som var en udbygning midt på huset og et ret stort værelse med en stor himmelseng, stole og et større, firkantet bord. Når så mændene havde fået deres sølvbeslagne piber tændt, kom samtalen i gang om stude og studepriser. Som lille dreng måtte jeg sidde ganske roligt på en stol og ikke sige noget, uden jeg blev spurgt, det hørte jo med til god opdragelse. Når kaffen var drukket, skulle studene mønstres. De blev jaget ud i gården to ad gangen, for i stalden kunne man ikke se, der var ingen vinduer. Ved sådan en lejlighed blev der ikke sjældent lavet en handel om stude. Kvinderne fik imidlertid fo-

revist det nylavede vadmél, lærred og dynévår. Som rosinen i pølseenden var for mig den gode andesteg, der blev serveret til slut, og jeg spiste nok lidt mere, end jeg havde godt af. Jeg skulle, som skik og brug var, lade mig nøde, men det endte gerne med, at jeg gjorde god besked. På hen- og hjemvejen hændte det, at jeg frøs meget, thi af overtøj havde jeg kun et tyndt slag og et tæppe over knæene. Vi kørte i en kassevogn uden fjedre, men vi havde også en stadsvogn med tre agestole, der hængte i læderremme, og med sider og bagsmæk i smuk kurvefletning. Den blev kun brugt ved højtidelige lejligheder, især til bryllup, hvor brudgommen eller bruden skulle sidde ene i den midterste agestol og brudgomsførerne eller brudekonerne i den bageste.

I min barndom fandt sådanne besøg kun sted 3-4 gange om året, så det daglige liv i hjemmet var meget uforstyrret. Jeg husker, hvorledes om vinteren vore tre piger og moder om morgenen spandt ved lys inden davretid. Når det blev lyst, malkede de to af pigerne køerne, og den tredie fejede gulve, medens moder kogte mælkegrød til davren. Der blev så kartet og spundet den hele dag og aften til kl. 10, thi ulden skulle jo spindes inden jul.

Julen, som vi børn glædede os så meget til, begyndte så småt den dag, vi bagte. Da var vi fri for skolen, og det var en travl dag, for der skulle først bages seks skæpper rug til brød, dernæst varmedes ovnen påny til kager. Og tilsidst gjaldt det pebernødder, som vi børn havde travlt med at skære.

Juleaften spiste vi i mørkningen mellemad, som bestod af kogt flæsk (svine-

hoved) med grønlangkål. Derefter blev der spillet kort om pebernødder, indtil aftensmaden kl. 8 kom på bordet. Ja, en lille mellemret af æbleskiver var der blevet plads til. Efter aftensmaden, som bestod af risengrød og steg, sang vi et par julesalmer og læste en længere bøn i salmebogen, hvorpå man sædvanligvis igen spillede kort og spiste nødder. At gå hen og hilse på naboer eller se et fremmed menneske var ikke skik. Første juledag spistes flæsk og grønlangkål til frokost og til middag suppe. Denne dag skulle så vidt muligt alle til kirke. Om aftenen var i vor by det første julebesøg hos Hans Peter Jørgensen¹⁰.

Ved den lejlighed drak vi først kaffe, og senere spiste vi flæsk og langkål, samt andesteg. I mellemtiden spilledes kort, for mændenes vedkommende „Fedt og mager“, mens konerne spillede „Brus“.

Der var seks gårde i byen, og der var julebesøg i dem alle skiftevis for de seks familier. Nytårsaften gik ikke stille af, thi der kom jo enkelte og slog en potte på døren eller i forstuen. Når man så fandt vedkommende blev han budt ind og trakteret med kager og pebernødder. Ingen måtte gå tomhændet hjem i julen, for så bar man julen ud.

Lidt før jeg husker, var der engang en større nytårsskydning. Der kom seks mand fra Starup og skød nytår hos Hans Udesen. De stod i gården og gav en salve, og indefra svarede man ud af åbne vinduer med en lignende. Men så var krudtet ved at slippe op for dem derinde, og der måtte i al hemmelighed en mand på en hest op til Viuf kro efter krudt. Dette blev

hældt ud på et fad, for at geværernes ladning kunne ske lidt hurtigt. Det gjaldt jo om, hvem der kunne holde længst ud, for så længe man kunne give gensvar, behøvede man ikke byde de fremmede ind. Men et nyt uheld fulgte dem derinde, thi lyset kom en gang for nær til fadet med krudtet, og det hele røg i luften. Nu var slaget uhjælpelig tabt, og hele den fjendtlige hær måtte bydes inde på julekager og snaps.

Der var i Fredsted by fire naboer, der ofte kom sammen og spillede kort om aftenen. Det var Hans Peter Jørgensen, anders Sørensen¹¹, min faders broder Peter Sager¹² og fader. Hans Peter Jørgensen var en velbegavet og vel oplyst mand på den tid. Han skrev ofte dokumenter som skøder, obligationer og lignende. Anders Sørensen var ældre, mindre begavet, men altid så pillent klædt, med lidt parfume i sit lange, velredte hår. Hans kone var en velagtet og dygtig kvinde, som rådede for det meste, også for hans frisure. Han deltog ikke selv i det daglige arbejde, men han var punktlig til at klippe sine negle om fredagen, skærpe sin kniv og barberkniv om lørdagen samt rage sit skæg søndag morgen.

Peter Sager var yngre og havde været mere omkring i verden. Han var som ung hos sin morbroder på kobberfabrikken i Haraldskjær og rejste Jylland rundt med kobberkedler. Han var velbegavet og rask i vendingen. Min fader var den yngste af de fire. Når dette selskab kom sammen en vinteraften, og det skete 2-3 gange om ugen, så spillede de „Fedt og mager” om 12 rigsbankskilling, og der blev spillet

med stor alvor. Ofte kneb det med Anders Sørensen, som var lovlig længe om at tage sine bestemmelser, og han fik engang imellem en lille spydighed, men det gode forhold bevarede altid. Selskabet havde altid sin plads i sovekammeret, der var fem alen på hver led, hjemme hos os. Der stod en himmelseng og et lille, ovalt bord, hvorom selskabet samlede sig. En sådan aften opvartedes der altid enten med kaffe og tvebakker eller ribbensteg, som moder opbevarede henkøgt fra slagtetiden i november — hvor al gårdens slagtning foregik omtrent på een gang: 2 store svin á 600 pund, 1 ko og 7-10 lam. Al gårdens fornødenhed af kød og flæsk lå i saltkarret inden jul.

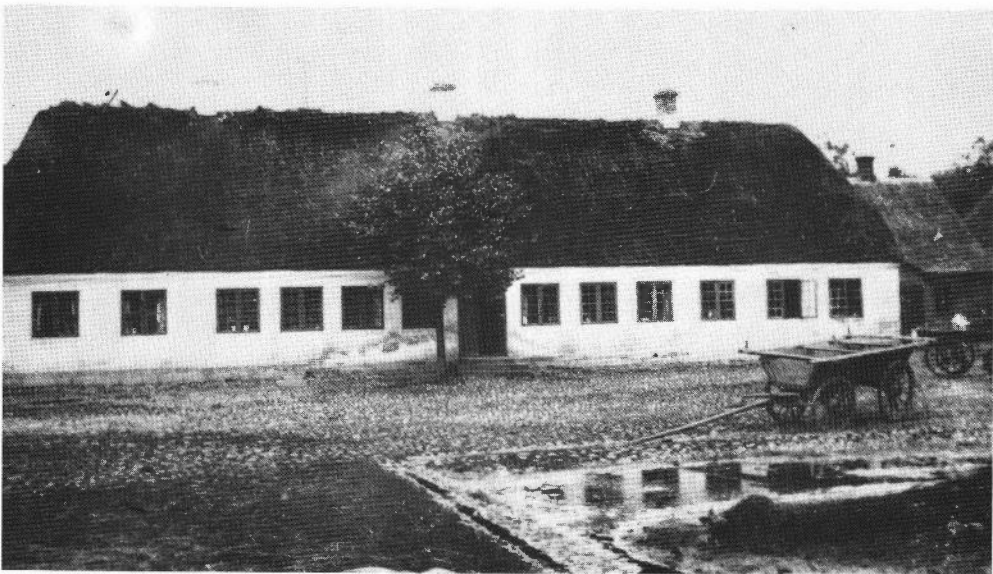
Fredsted by havde i lighed med andre byer sit smedeembede og sin smed. Vores smed, Hans Hansen, var soldat i 3-årskrigen. Han havde en naturlig optræden og en god forstand, og som ung ville han gerne drive løjer med os børn. Jeg kom sædvanlig i smedien hver dag, da den lå tæt ved gården. Men en dag i høsten var der en lille pige med mig. Smeden arbejdede og gjorde spøgefulde bemærkninger til os. Så lagde jeg mærke til, at han sværtede sin hånd i skorstenen, og idet han gjorde mine til mig, så jeg forstod, at jeg skulle tie, strøg han pigen kærligt på den ene kind. Jeg smilede forstående og tav, men senere gjorde han det samme ved mig, hvad jeg ikke opdagede. Da vi lidt efter kom hjem, havde jeg frygtelig travlt med at fortælle og vise mor, hvordan Johanne var sort som en skorstensfejer, men fik til min forskrækkelse at vide, at jeg var endda mere sort.

En anden gang, jeg stod i smedien, var der en svejsning, der mislykkedes for ham I hidsighed tog han mig med den ene hånd i nakken og den anden i enden og smed mig gennem en dør ud på marken med det udbrud: „Her har jeg og den dreng stående i vejen altid!“. Jeg løb derfra uden skade og kom ikke mere i smedien den dag, men formodentlig nok den næste.

Smeden blev siden kristeligt vakt, vel nærmest i samklang med den kristelige vækkelse, der forgrenede sig ud over landet fra Fyn. Han var en grundalvorlig mand, som også senere kom i forståelse med Grundtvigs disciple, og som gammel mand var han glad ved Brücker¹³, som i øvrigt kom til at holde ligtalen over ham.

Vi havde en arbejdsmand i gården, som var hos os i over 40 år. Han hed Peder Larsen og boede et par kilometer fra gården i Blåkærskov. Han blev født i Stubberup i 1825 i et gammelt hus ved sandgraven, som formodentlig var byjord. Hans mor døde, da han var få år gammel, og hans fader, der var væver, giftede sig igen. Men stedmoderen, han fik, var ikke god, og stor fattigdom var der i hjemmet. De var to små drenge på fem til seks og et halvt år, der nærmest var henvist til selv at sørge for føden, thi hjemme fik de kun nogle kogte kartofler, der stod i en gryde, hvoraf de kunne tage, når de var sultne. Disse to små drenge forlod uden forlov hjemmet og gik ud i verden på egen hånd. De gik således fra by til by og tiggede både føde og

Stuehuset på »Toftvang«, Fredsted, som det kan have set ud, da Jens Daugaard i 5-årsalderen stillede op i gården for at få sold sammen med de indkvarterede danske soldater under træårskrigen.

klæder. De hjemsøgte især egnen Nord og Øst for Vejle byherred, men kom dog også på egnen mellem Vejle og Fredericia, uden at komme hjemmet for nær. Deres sædvanlige natteleje var i en stald eller lade, og når de så fik et uldent hestedækket, var de godt hjælpne. De klædte sig af til skindet, krøb ind i halmen ved siden af hinanden med hovedet til hver sin ende inden i det uldne tæppe, og der sov de trygt og godt og kunne meget godt holde varmen.

Engang i disse år kom de til en gård i Tolstrup ved Fredericia en juleaften. Her tog husmoderen sig kærligt af dem, gav dem julemad og en god seng at sove i. Dette var en oplevelse for dem uden lige — ja, da Peder Larsen som gammel mand fortalte mig det, strålede hans øjne endnu ved mindet derom.

En gang imellem fik de en skilling at købe lakrids og en toskillingskage for, men de fik også købt en ABC og senere Luthers lille katekismus og fik lært at stave og læse om aftenen, hvor de sov om natten.

Sådan gik for den lille Peder fire år, til han en dag i Vejle mødte sin skæbne. Peder gik ind til en købmand for at købe for fire skilling lakrids, og hans broder stod uden for på gaden — men ved disken stod Jens Harthe, en gårdmand fra Stubberup, og så på ham, og spurgte, hvor han var fra. Lyve kunne han ikke, og enden blev, at han skulle med manden hjem. Da manden skulle videre omkring i byen, påtog krambodsvenden sig at passe på ham. Det gjorde han ikke videre samvittighedsfuldt, så Peder kunne godt være løbet igen, men

hans broder havde anet uråd og var løbet sin vej, og Peder var bange for ikke at kunne finde ham og turde ikke gå alene ud i verden. Hans broder blev ved at være vagabond, indtil han senere fik en plads, hvor han blev konfirmeret. Han endte sine dage som husmand i Grejs, nord for Vejle.

Med sorg måtte den lille Peder, 9 år gammel, følge med til sin fødeby. Han kom nu ikke til sit gamle hjem, men til min bedstefader, Niels Andersen Hansen Daugaard, som jo havde en større gård i Stubberup. Der blev han, til han blev konfirmeret — ja, til han blev gift, omkring 1850. Han blev nærmest betragtet som en plejesøn og blev fritaget for soldatertjeneste som gammelmandssøn. Da han giftede sig, fik han nogle hundrede rigsdaler at sætte bo for. Så købte han et gammelt hus med jord til en ko, og skønt fødekorntet var dyrt dengang og arbejdslønnen lille, tabte han ikke modet, men arbejdede sig jævnt fremad mod bedre kår og levede et lykkeligt familieliv sammen med sin ret svagelige hustru, Dortha, og sine tre døtre. Den ene af døtrene fik siden ejendommen, hvorpå der nu holdes to køer. Peder Larsen var omkring firs år ved sin død.

Peder Larsen var en i høj grad redelig og pålidelig mand. Skønt han ikke havde mange kundskaber, fyldte han sin plads i samfundet bedre end de fleste. Sin pligt gik han aldrig uden om. Han var fast daglejer i min fødegård fra 1855 til 1900.

I gamle dage betaltes præstetiende på en bestemt dag i februar. Derefter var der i de fire førnævnte gårde tiendegilde skiftevis, hvor mand og kone begge var med.

Mændene fulgtes altid ad til præstegården, og når tienden var betalt, blev der budt julekager og snaps. Så hændte det engang, da magister Hammerich¹⁴ var præst i Starup (1839-42), at Hans Peter Jørgensen instruerede de andre undervejs til præstegården og forklarede, at når de nu fik en snaps, skulle de drikke ud til bunds, for ellers fik de ikke mere. De ømmede sig, for det var jo langt fra skik at drikke ud sådan på een gang. Øjeblikket for den store handling kom, de fik alle skænket en snaps. Hans Peter Jørgensen drak den ud til bunds, men de andre ville være pæne og brød den af på halvvejen, og følgen udeblev ikke. Hans Peter Jørgensen fik straks skænket en snaps mere, men de andres levninger tog præsten og hældte i spyttebakken uden at skænke dem mere. Da de gik hjemad, var det Hans Peter Jørgensen, der var ovenpå.

I min drengetid holdt de fire gårde i fællesskab Kolding Avis. Når året var omme, blev de gamle aviser delt, så enhver fik sin part. Aviserne havde nok tabt noget af den hvide farve, men de var glat strøget med et varmt jern. Denne bladdeling gav også anledning til en sammenkomst. Mellom jul og fastelavn var der legestue (ligs). Der mødte byens ungdom til dans. Hele den ordning var privat, kun for selve byen, og det var kun een gang i hver gård. Der opvartedes med julekager og et glas mjød.

Musikken var af en violin, håndteret af en gammel mand, der kunne mange ting: Han rensede ure og loddede kedler, gjorde gamle paraplyer i orden, sprøjtede folk i ørene, samt åreladede, når der var

usundhed i blodet. Hans valgsprog var: „Tid er penge“, og han havde altid sin tid besat og blev velhavende. Til dansen gav ungdommen spillemandspenge.

Da jeg var tre år, kom krigen i 1848 med vekslende indkvartering af tyske og danske soldater, men jeg mindes kun, at jeg i 1849, den 7. maj, var med på vognen, som kørte familien (undtagen fader) vestpå for at undgå overlast af tyskerne. Vi børn blev båret over en afbrudt bro på et gangbrædt, og det indtryk, jeg fik af at se ned på den brusende strøm, husker jeg tydeligt. Åen var ved Tørskin, i nærheden af Vingsted. Vi blev modtaget som gæster på en gård i Ravning i to dage, inden vi kørte hjem igen.

Mellem faders papirer har jeg fundet en opgørelse og en fortegnelse for Fredsted by og mark over de bidrag, hver især har givet til en hest, som Fredsted gav kongen i anledning af krigen.

I 1850 stod jeg i geled, når vor danske indkvartering fik lønning, og jeg fik da en søsling som min part. Jeg var for alvor stolt deraf.

I 1851 begyndte jeg at gå i skole i Starup, og hele min skoletid fik jeg undervisning af hjælpelærere, som vor gamle degn, Michelsen¹⁵, holdt til at undervise os. I otte år gik jeg i skole hos seks lærere, men mødte i al den tid kun een lærer, som jeg altid vil mindes med glæde og taknemlighed. Det var en ung seminarist fra Jelling, af Svendsens¹⁶ elever. Han hed Madson¹⁷ og endte sin gerning som skoleinspektør i København. Fra os kom han til Hanved ved Flensborg, blev udvidet derfra efter 64 og kom til København.

Der er få mennesker, der har haft så megen indflydelse på mig som lærer Madsen. Som han kunne fortælle for børn: Eventyr og historie, om Odin og Thor, om Valdemar og Holger Danske, ja hele den bibelske historie. Jeg har ikke siden mødt nogen, der kan stå ved siden af ham.

Sognepræsten, nu pastor Theilade¹⁸, en meget dygtig, højkirkelig mand, der havde en udpræget evne til at holde folk tre skridt fra livet, tillod, at vi fra Starup skole måtte fortælle vor bibelhistorie, da vi undervistes til konfirmation. De andre skoler i sognet måtte lære udenad. Al kundskabsmeddelelse gik med liv og lyst hos lærer Madsen. Han lærte os at svømme, han lærte os at lege – ja, han lagde i os spiren til at leve med og være vågen. Det havde den betydning for mig, at da jeg som 15-års dreng kom på Rødding højskole, var undervisningen dér mig ikke fremmed.

Da jeg havde lært at læse, fik jeg af min lærer foræret en børnebog „Svend Tomling“¹⁹. I den havde fantasien vidt spillerum, og det var jeg rigtig med på. Et par år efter fik jeg på samme måde „Reineke Fos“²⁰. Den var på vers og optog mig dengang meget. Jeg har senere erfaret, at den var oversat fra hollandsk og velkendt i verdenslitteraturen. Ingemanns historiske romaner læste jeg også som dreng. Vi havde dem i sognebogsamlingen.

Som dreng i skolen var jeg meget skikkelig, og af store bedrifter vil jeg blive nævne, at jeg var med i processionen dengang vi højtideligt druknede en tamp, som vi havde fundet bag den sorte tavle²¹. En an-

den gang var jeg uheldig: Vi spillede trille på vejen uden for Michelsens vinduer, og jeg stod på trillen. Den stødte mod en sten på vejen, fløj derfra ind gennem vinduet og havnede indenfor på bordet i et fad vælling, som familien sad rundt om til middag. Jeg løb straks bagefter ind og meldte mig som den skyldige. Lærer Madsen sad ved bordet og rystede af latter, og hos madam Michelsen stod jeg meget højt, så jeg slap overmåde vel fra den historie.²²

Gamle madam Michelsen var ret ejendommelig. Hun gik ved krykker, men mundlam var hun langtfra, hun kunne skænde, så det havde klem. Fader gav hende ekstra en skæppe malt til jul, så måtte jeg om middagen gå ind og få øl til min medbragte mad. Nu hændte det ret ofte, at jeg kom ind netop i kaffetiden, og så fik jeg kaffe, men ellers fik jeg ofte et æble, som hun smed hen ad gulvet, hvor jeg måtte hente det under det store skab.

Den 29. juli 1860 kørte min fader til Rødding højskole, og jeg blev tilligemed Poul Terp²³ tilmeldt som elev på skolen. Der var et møde på skolen, vistnok et politisk. Jeg husker, jeg så og hørte nogle af den tids danske førere: Knudsen, Visby Hedegård, Sigfred Ley, Cornelius Appel og flere. Det var førerne for „Klosterpolitikken“²⁴, som dengang ikke mange billigede, men nu 66 år efter er den røde tråd i det danske folks forståelse af sønderjydske forhold. Den 1. november 1860 kom jeg som elev på Rødding højskole, femten og et halvt år gammel.

Høgsbro²⁵ var skolens forstander, Jens Lassen Knudsen²⁶ og Viinsted²⁷ var sko-

lens lærere. Som vikar for Høgsbro (der en tid var i Rigsdagen) havde vi landmåler Hørlück²⁸ fra Rurup, senere en af danskhedens støtter i Sønderjylland.

Rødning højskole var dengang noget af en landbrugsskole, noget af en kundskabsskole. Vi havde timer i verdenshistorie, fædrelandshistorie, mytologi, geologi, plante- og dyrerigets naturhistorie, kemi, fysik, matematik, geometri, landmåling og nivellering, dansk stil, regning, sang og gymnastik.

Skolen havde en pedel eller tjener, som var noget nær en original og gerne ville agere forsyn for os. Han gik med en strik-hue med en kvast til den ene side og en stor kurv med kager, som solgtes til eleverne, endskønt de kunne være nogle dage gamle. Han røgtede sit hverv med en alvorsmine, som om skolens beståen hvilede på hans skuldre.

Den åndelige påvirkning, vi fik på skolen, var ikke særlig stor. Vi blev nationalt bevidste, i politik nærmest bondevenner²⁹. Jens Lassen Knudsen, som var stærkt religiøs og en discipel af Grundtvig, havde på grund af sit kantede væsen mindre indflydelse på os. Højskolens elever var ikke fra grundtvigske hjem og savnede forudsætning for at forstå og sætte pris på Knudsen. Han kom først på den rigtige hylde, da han blev præst. Da blev han til velsignelse for mange. Han blev som ældre præst i Lejrskov, hvortil jeg kun havde to mil fra Fredsted. Mit personlige forhold til ham blev i disse senere år inderligere og dybere, og jeg har meget at takke ham for.

Forstander Høgsbro kom heller ikke i et personligt forhold til vi elever. Han havde

Lærere på Askov 1866-67. Fra venstre: Ludvig Schrøder, Charlotte Schrøder, Rasmus Fenger, Ane Johanne Nutzhorn, Heinrich Nutzhorn.

verdenshistorien som fag, men det var nærmest fra et politisk synspunkt, den blev foredraget. Vi fik en grundig forklaring på de gamle kulturstaters samfundsforhold og store krige, men ikke så meget om deres tænkemåde, deres kunst, deres digten og skønhedsopfattelse, deres fejl og fald.

Viinsted var en yngre mand og ugift. Han gjorde et stort arbejde, idet han havde alle naturfag og alt, hvad der vedkom agerbrug. Til daglig var han altid meget alvorlig, så vi havde stor respekt for ham.

Han forlangte, at vi skulle selv arbejde med, og de, der ville bestille noget og havde evne dertil, fik stort udbytte, mange reelle kundskaber i hans fag. Men skulle eleverne engang imellem have fest, var det Viinsted, der skulle være i spidsen, og han kunne være ungdommelig og frisk som ingen andre.

I august (1861) havde vi høstferie, og den indledtes med, at hele skolen i slutningen af juli med alle elever og to lærere gjorde en fælles rejse med dampskibet „Zampa” fra Kolding, syd om Fyn til Møen. Her gik vi i land ved Koster Færgesgård, idet en stor båd kom ud og hentede os ind. I båden blev vi talt, og det viste sig, at der manglede een. Det var Knud Pedersen³⁰, den senere forstander for Skibehund efterskole.

Han sov i en kahyt, mens vi tog fra skibet, og han måtte derfor følge med skibet til København umiddelbart. Femogtyve år efter traf jeg ham på Lunderskov station. Han spurgte mig, om jeg kendte ham. Ja, vi havde jo ofte talt med hinanden i Askov. — „Ja, men kender du mig ikke fra før?” Nej, det gjorde jeg ikke. — „Da var det da mig, der sov, da I andre tog til Møn!” Siden den tid har han ikke sovet i utide, han stod jo vagt ved grænsen.

Imidlertid så vi Møens klint både fra oven og fra neden af og sejlede så til København, hvor vi var i fire dage. Brød, ost, smør og kaffe havde vi med fra skolen, og så betalte vi hver fem rigsdaler. Det var den første og den billigste københavnsrejse, jeg har gjort.

Vi fik meget at se i København: Der var Oldnordisk og Etnografisk museum, ma-

lerisamlingen på Christiansborg, det dengang ny Universitetsbibliotek, Frue Kirke, Christiansborg: Kongeboligen og Rigsdagens lokaler, Zoologisk og Botanisk have, Marinens værksteder, Tøjhuset og Landbohøjskolen. Vi deltog som sønderjyder i en stor fest ved Eremitagen for et tog af tilrejsende slesvigere³¹. Der holdtes adskillige taler, og der var stor fællesspisning med 1200 personer, champagnen flød i strømme. Vi blev kørt frit derud på private vogne, hvoraf Kongens Nytorv næsten var fuld. Hjem kunne vi sejle med en damper, men jeg og flere kunne om aftenen ikke finde nogen damper, og vi kom så op på en kapervogn, hvorpå vi var en tid som lokkeduer, til vognen blev fuldt læsset. Så rullede vi møjsommeligt og overtrætte til København for at havne på Efterslægtens skole, hvor vi alle var indkvarterede og lå på madrasser og tæpper på gulvet om natten.

På den politiske himmel stod minister Hall³² for os som den ypperlige depecheskriver, der var tyskerne langt overlegen, og jeg husker, at når en af ham afsendt skrivelse kom i bladene, blev den læst højt og beundret. Det var ikke alene vi unge elever, men hele det danske folk, der hævede ham til skyerne. Jeg fulgte så godt jeg kunne denne udenrigske politik indtil 1864, og begivenhederne i 64 var for mig et knusende slag. Det var i første øjeblik lamslående og vendte hurtigt op og ned på hele min forestillingsverden. Men skønt det i lang tid medførte famlen, fremkaldte slaget dog også den tanke, at livet måtte og kunne leves på en anden bov.

Under krigen i 64 var vi, der var bosat

mellem Kolding og Vejle, udsat for den ubehagelighed, at vi ikke kunne komme til nogen af siderne, indeklemmt som vi var mellem de to hæere. Snart så vi en dansk, snart en tysk patrulje. Jeg husker godt den søndag sidst i februar, da en stor afdeling af prøjsiske husarer kom i mindre grupper fra flere sider i susende galop og mødtes ved nordre side af Blåkærskov — for derefter at indhente en lille dansk patrulje og blive stoppet af Niels Kjeldsen, der blev nedskudt bagfra af en tysk fændrik³³. Han kunne ikke vige, men falde kunne han.

Jeg husker også den 8. marts, da Østrigerne rykkede ind i Jylland og hen imod middag allerede var i Blåkærskov. Jeg fik det hverv at underrette de danske i Vingsted, at fjenden var i fremrykning, og det var et velkomment eventyr for mig. Jeg gik i lige linie gennem Starup skov til Ammitsbøl, hvor jeg i min broder, Niels Ravns gård fik en hest at ride på. Der skulle jeg følge landevejen, hvor man jo ventede fjenderne hvert øjeblik. Jeg kom godt til Vingsted, hvor broen var afbrudt. Jeg gav den oplysning, at fjenden var i Vejle på en halv mil nær, og jeg så efter få minutters forløb dragoner blive posteret på udkig på nærliggende højdepunkter. Mens jeg gik hjemad, hørte jeg kanonerne ved Vejle hele tiden, men fjender så jeg ingen af. Broen ved Ejstrup var også afbrudt, og det forsinkede tyskerne, så de først kom til Ammitsbøl ved aftenstid.

Jeg havde to ældre, gifte brødre: Niels og Søren Ravn med i 1864. Den ene var med ved Dannevirke og fik en dårlig fod på tilbagevejen fra Frederikstad til Als. Den anden, Søren Ravn, lå som gammel

forstærkningsmand i Fredericia. Begge kom tilbage uden men.

Da min broder i Ammitsbøl kom hjem under den sidste våbenhvile, var der østrigsk indkvartering i byen. Østrigerne foranstaltede en fest, hvortil han blev indbudt og hædret som dansk soldat. Der var derimod et indgroet had mellem østrigerne og prøjserne, og det kom ofte frem i 64. Som dreng har jeg hørt Orla Lehmann et par gange. Jeg var til stede ved afsløringen af Den tapre Landsoldat³⁴, da Lehmann holdt festtalen. Og senere, ved en grundlovsfest i Kolding, hvor han talte om, at vi til Rigsdagen skulle vælge landets bedste mænd. Christen Berg³⁵, der dengang var ung lærer i Kolding, besteg talerstolen og bad Lehmann forklare os, hvordan landets bedste mænd skulle være. Lehmann gik uden om ved at fortælle, hvorledes grev Mirabeau fik det samme spørgsmål ved et valg, og da han var færdig med at fremstille, hvorledes en sådan mand skulle være, råbte en mand i forsamlingen: „Der mangler eet endnu: Han skal være koparret“. Mirabeau var koparret. Om Lehmann var det, ved jeg ikke. Det var første gang, jeg hørte Berg.

Senere var jeg fra Rødding til grundlovsfest i Eskelund, hvor jeg hørte Termansen første gang³⁶. Denne mærkelige danske bonde, der dybt bevæget, altid når han talte, gav sig selv. Sit inderste, sit bedste eje ville han give os andre. Politikken udviklede sig således, at der ikke var plads til ham. Det var dansk politiks jammer-skade, og er det den dag idag. Han var min ungdoms ideal, og jeg er ham meget skyldig. Senere, engang omkring 1869, var

han engang i mit hjem tilligemed Nutzhorn³⁷, og da gav de to stødet til, at det, vi skulle i vor forening Fostbroderskabet, var at tilkalde fremmede kræfter til at holde folkelige og kristelige foredrag for os. Det gav mig mod til at begynde at få dette i gang.

Da Askov højskole blev indviet ved et offentligt møde i 1865, fik Ivar Berg³⁸ mig med derud, og deraf blev vi begge så optagne, at vi meldte os som elever til næste vinter. Vi havde fået den forestilling, at dette hus' herlighed ville blive større end det førstes (Rødding), og håbet blev ikke beskæmmet.

Som elev på Askov (1866/67) nød jeg livet i fulde drag. Især var jeg optaget af Schrøders³⁹ foredrag om verdenshistorie og Nordens mytologi. Men ved siden af var jeg så glad for Nutzhorn, hvor Ivar Berg og jeg boede. Hans jævne væsen tiltrak, og hans store evne til at få en samtale i gang, der var lærerig for os, ligesom han på en måde tvang os til at stå med begge ben på jorden. Schrøder havde ikke den evne til at samtale med eleverne og virkede kun ved sine foredrag, men de blev også slugt uden kritik.

Brandes var dengang ikke kommet på brædderne, og slagordet *moderne* var ikke kommet på mode. Efter nederlaget i 64 var der mere jordbund, mere modtagelighed for åndelig påvirkning end før hos den danske ungdom. Blev vi måske dengang mere idealister, end man nu om stunder anser for godt, så må det dog erkendes, at den slægt, som var ung dengang, har gjort en samfundsgerning, som spores tydeligt nok i vore dage. I skole og

kirke og i de økonomiske sammenslutninger en folkerejsning af Danmarks bønder, som vor historie næppe har magen til.

På Askov var jeg som nævnt sammen med Ivar Berg. Vi boede syv på et lille tagkammer hos Nutzhorn. Der var ikke megen plads og ikke videre varmt, men om aftenen var vi altid sammen med familien i dagligstuen, hvor mangen god samtale blev ført. Når så kl. 10 alle gik i seng, havde Ivar Berg og jeg et lille bord stillet op foran den fælles seng. Der havde vi et lys på bordet, hvorved den ene sad, mens den anden lå i sengen og læste en time. Den ene i Grundtvigs store verdenshistorie, den anden i hans mytologi.

Der boede vi også sammen med Thomas Jørgensen Nørlund, død som forstander på Holsted efterskole, og lille Anders fra Kærbyholm, et velbegavet barn på 16 år, med en skælm bag øret og et blink i øjet, der gjorde, at vi alle forguede ham. 10 år efter talte jeg med ham ved en stor skyttefest i Vejle, hvor han repræsenterede Odense amt som den bedste skytte. Da var han vokset legemligt til gardehøjde, åndeligt til en håbefuld ung mand, man ventede sig en del af, men kort efter døde han af lungebetændelse. Der var også en grev Ahlefeldt, fattig, men et prægtigt menneske med hjertet på rette sted. Engang var han dog lige ved at sætte hele hjemmets gode humør på en prøve. Det var en aften, pigen kom ind fra køkkenet og klagede, at der var kommet en kat i spisekammeret eller kælderens. Den mja-vede, men den var ikke til at opdage, og den ville jo stjælde. Hele huset kom på benene, og vi var nær ved at tabe hovedet al-

Hejskoleelever, som boede hos Heinrich Nutzhorn under Askov-opholdet 1866-67. Bageste række fra venstre: Thomas Jørgensen, Båring, Jens Daugaard, Fredsted, H. Nutzhorn, Peter Mathiasen, Blans, Jørgen Kjær, Blans. Forreste række fra venstre: Anders Rasmussen, Nr. Åby, Ahlefeldt-Laurvig, Blegholm, Rudkøbing, Ivar Berg, Starup, Jes Hansen, Malund (Kløvborg), Niels Olesen Jensen, Laurup, Hans Erik Hansen, Løborg.

lesammen, for den usynlige kat skulle jages ud. Sagen blev omsider opklaret ved, at Ahlefeldt angav sig selv som synder. Kat-ten holdt op med at mjave, da han kom ind — for han havde ligget ved kældervin-duet og været kat.

Så havde vi lille Hans. Han var kun en bitte karl, men modig var han. Han lå altid i krig med den jævnaldrende Thorvald Birkedal. Begge havde en meget rig hårvækst og mente måske derfor, at de havde Samsons kræfter. Hans var taler, men en aften, der var diskussionsmøde i elevforeningen, var det lige ved at gå galt. Han sprang op på en bænk og indledte med: „Den gang a va lille”...Elev-erne så på ham og brast i latter. Igen „Dengang a

va lille” og stor latter igen — men så råbte Hans med fuld kraft for tredje gang „Den gang a va lille” og fortsatte sin tale, tydeligt opmuntret af den gode stemning. Dagen efter sad Nutzhorn ved middagsbordet og fortalte sin kone om den udmærkede tale, Hans havde holdt. Først ved at høre Nutzhorns beretning forstod Hans, at man anså ham for lille endnu, og det krænkede ham voldsomt. Senere i livet blev han større og blev kaptajn.

Da eleverne rejste fra skolen, tog lille Hans og hans fader over til Kold⁴⁰ for at spørge ham, om lille Hans nu var dygtig nok til at være friskolelærer. Kold så på ham og afgav følgende kendelse: „Lad ham nu komme hen og passe kreaturer”

— og derved blev det. Hans kom over til pastor Svejstrup i Rødding.

Imellem eleverne var også Hans Hansen Solevad fra Solevadgård. Han købte for fire skilling grevetitlen af Ahlefeldt og blev af den grund sat i rangskat af Malt sogneråd, som dog lod ham slippe for følgerne. Der var også Peder Jessen fra Sundved, der senere blev statens konsulent for kvægavl i Jylland, men døde som yngre mand. Og Anders Jessen fra Hjarup, der i mange år var folketingsmand for Vejle amts 6. kreds. Samt Johannes Lauridsen Grønvang, hvis forretningstalent først senere udviklede sig.

Den 25. april 1868 mødte jeg i Odense til tjeneste som soldat. Vi blev indkvarteret rundt i byen, og jeg tilligemed fire fynboer ude fra „Slejten”⁴¹, som de sagde, blev indkvarteret på Nørrebro i et meget simpelt værtshus med logi for rejsende. De eneste logerende, jeg husker, var en zigøjnertrup, der natten efter en markedsdag lå på loftet. Da huset var gammelt og loftet ikke vandtæt, læb der affaldsvand ned i sengen til et par af mine fynske kammerater, og der blev en værre opstandelse. De samme fynboer havde ikke været meget uden for deres egne enemærker og var over for mig som jyde meget overlegne i den første uge. Men det vendte sig hurtigt, thi den første søndag sad jeg og skrev hjem, og der kom en og derefter en anden og så, at jeg kunne skrive. Jeg steg pludselig grumme meget i deres agtelse, og senere måtte jeg skrive kærestebreve for dem. Vi fik 22 skilling i lønning og hver 5. dag et brød. Og jeg gav 16 skilling for middagsmad et sted i nærheden.

Det var en usædvanlig varm og tør sommer, og når vi så hver morgen begyndte vor øvelse med en halv times vedholdende løb, blev vi godt varme. Oberrst Vaupell⁴² var chef for 5. bataljon. Skønt han forlangte meget, var han elsket af alle. Han red meget på en gul nordbagge ude på fælled, og da han en dag så os springe over snor, hvor en mand særligt udmærkede sig, skulle vedkommende prøve at springe over oberstens hest. Det gik nogenlunde godt første gang, men anden gang kom manden ved en lille fejltalelse til at sidde overskrævs på hesten, der så i strakt galop løb fælleden rundt og tilbage på plads. Alle morede sig kosteligt, og obersten ikke mindst. Når vi var på længere marchture, også fra lejren ved Hald, lod obersten flere gange gøre holdt, hvorefter han fortalte os om historiske begivenheder det pågældende sted.

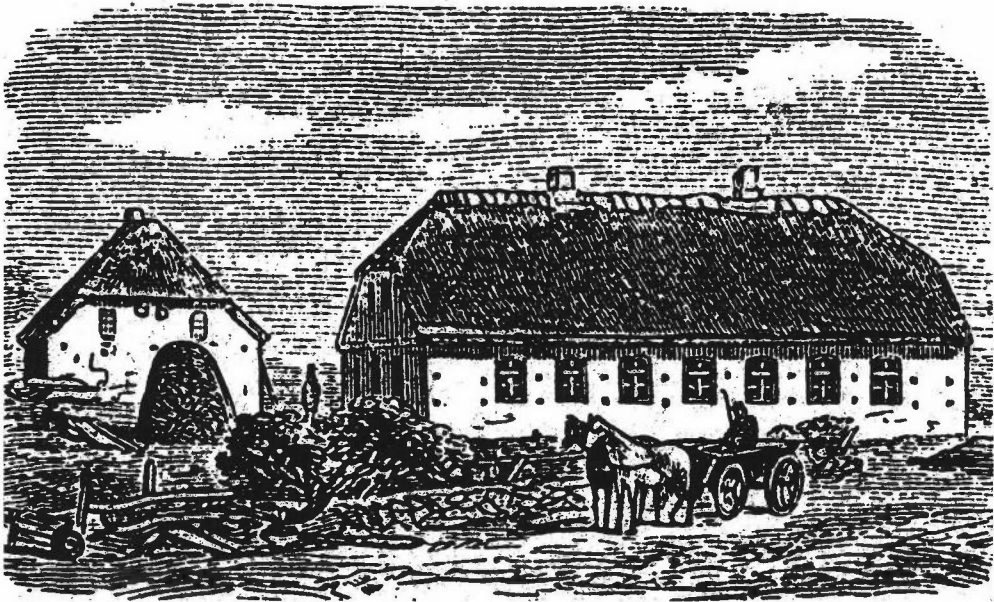
Skønt der var adskillige rå befalingsmænd, kunne man ikke undgå at lægge mærke til, at der blandt underofficererne var en stor bestræbelse på at være et dannet menneske. Der var jo almindelig værnepligt og folk fra alle samfundslag mellem de menige soldaer. Jeg har det bestemte indtryk, at de menige soldater blev behandlet mere menneskeligt end senere hen, i firserne og halvfemserne. National ånd og bevidsthed var stærkere fremme dengang, end under det senere politiske fremstød af Hørup og Brandes.

Jeg blev udtaget til underkorporal, og da jeg skulle ligge inde alligevel, gik jeg på korporalskolen. Her gjorde jeg bekendtskab med den senere bekendte forfatter Jens Skytte (1845-1928) og Jørgen Ander-

sen Bo (1845-1923), senere i mere end en menneskealder friskolelærer i Testrup, hvor han i inderlig forståelse med Nørregård og Bågø har haft en stor gerning⁴³.

Før han blev soldat, var Jørgen Andersen Bo murer. Hans forældre var småkårsfolk fra Langesø. Ved en meget langvarig betændelse i den ene hofte, blev det ene ben lidt kortere, og det så meget betænkeligt ud med at blive antaget som soldat. Han blev det dog, og glad var han, thi det var hans højeste ønske. Velbegavet som han var, skrev han mange vers. Jeg skulle engang som soldat sige min mening om en hel samling, men unge og umodne som vi begge var, blev der ikke meget ud af den kritik. Senere, en gang, da vi var ene to, talte jeg med glødende begejstring om Askov højskole, idet jeg mente, det måtte være noget for ham. Han var fra et godt og alvorligt kristeligt hjem, men højskolen, som dengang var så ny, kendte han ikke. Den sag om højskolen blev atter og atter taget frem. Det endte med, at da han blev korporal, blev han i tjenesten i to år — så kunne han få 200 rigsdaler, og for dem kunne han komme på højskole. Da den tid var ude, skrev han til mig, om jeg muligvis kunne skaffe ham en plads på Askov som gymnastiklærer og elev. Jeg skrev til Schrøder, men gymnastiklærerpladsen var lige besat med J.L. Harrekilde. Schrøder skrev nu straks til Nørregård, og så fik Jørgen Andersen Bo pladsen som gymnastiklærer og elev på Testrup højskole. Han var i adskillige år lærer på højskolen, men overtog så friskolen.

Dengang var Ludvig Helveg præst ved hospitalskirken i Odense⁴⁴, og det var vist den menighed, der mest lignede Vartov. Det var et godt sted at komme. Helveg var en betydelig mand, og jeg var glad for at høre ham om søndagen. I Odenses omegn kom jeg jævnligt i huset hos Povl Rasmussen i Sanderum⁴⁵. Jeg var jævnaldrende med nogle af hans børn. Der traf jeg engang Peter Larsen Dons⁴⁶ og Marinus Jørgensen, Nebel.⁴⁷ Det var både første og sidste gang, jeg personligt havde en samtale med den mærkelige mand som Peter Larsen var, og mødet var ret ejendommeligt. Da jeg kom ud til Sanderum lige til aften, sad man og spiste aftensmad. Peter Larsen ene mand i sofaen uden frakke, og jeg fik plads ved bordet lige over for ham. Peter Larsen begyndte med at spørge mig: „Hvad er du for en?“ Da jeg forklarede, hvem jeg var, sagde han: „Vil du nu også kendes ved mig, når du kommer hjem?“. Med lignende udtalelser vedblev han at ærte mig, indtil gamle Povl Rasmussen pludselig stoppede ham ved at sige, at nu kunne det være nok. Så kom vi til at tale om friskole og børneundervisning, og der tog Peter Larsen det standpunkt, at børnene skulle lære noget udenad til gavn og en gang imellem have bank. Marinus Jørgensen og jeg forsvarede det modsatte. Sådan gik hele aftenen. Jeg fik dog indtryk af, at Peter Larsen tildels blot ønskede at sige os imod. Han må imidlertid have fået bedre tanker om mig, thi et par måneder derefter, da han indbød de fire højskoler: Testrup, Vinding, Gedved og Askov, fik jeg også en indbydelse fra ham til dette friluftsmøde. Imidlertid kom

Folkehøjskolen i Askov, som den har set ud, da Jens Daugaard var elev i 1866-67. Bygningen med de syv vinduer er den, som i dag kaldes »Fengers hus«.

jeg ikke til mødet, fordi jeg ikke kunne få orlov, før dagen efter dets afholdelse.

Jeg boede som soldat en tid hos skomager Søfeldt.⁴⁸ Han havde en sjældent god og åndeligt veludviklet kone, og jeg så flere gange det særsyn, at Helveg kom til hende og bad hende gå ud i byen til en eller anden, som lå syg, for at tale med og trøste samme.

Nederlaget i 1864 og tabet af Sønderjylland var en landesorg, men det blev også en ansporing til ny forståelse af dansk ånd. Kampen for Sønderjyllands danskhed blev en grundtone i højskolebevægelsen, som derefter tog så stærk fart.

Heinrich Nutzhorn havde i 1866 bryllup, som stod på Egeland.⁴⁹ Til stede var bl.a. Ludvig Schrøder og Vilhelm Birkedal.⁵⁰ Ved talen om kampen for Sønderjylland hævdede Birkedal, at Sønderjylland skulle vindes ved sværd, men Schrøder holdt på at vinde ved åndelige våben. På Schrøders program blev skolen i Askov rejst, og det skal nok stå sin prøve.

I 1866 blev jeg indbudt til at være med til et bal i et privat hjem, hos John Pedersen, Brakker. Der var nogle af sognets unge samlet, og vi havde en fællesspisning. Næsten til vor egen forbavsel blev der holdt taler af vi unge og altid med Sønderjylland som baggrund. Vi havde en

Gymnaster foran Ågård Forsamlingshus ca. 1900. Til højre, med fanen, står gårdmand Mads Fischer, senere mangeårig sognefoged i Ågård (fra 1902). Længst til højre i bageste række står to af Jens Daugaards sønner, Niels og Hans. Som nr. 4 fra venstre i forreste række sidder pastor Brückers datter, Harriet, senere gift med Hans Daugaard og i øvrigt en kendt foredragsholder på højskoler og husholdningsskoler.

uimodståelig trang til at gøre noget, som unge mennesker jo har, og frugten deraf blev, at vi en tid derefter satte hinanden stævne for at danne en forening. Vi mødte ti mand hos Hans Kristensen ved Gravens og dannede en forening, som vi gav det gamle nordiske navn „Fostbroderskabet”. Hvad vi egentlig ville med en sådan forening, var os ikke klart.

Den senere folketingsmand Haastrup⁵¹, en begavet og meget ungdommelig mand,

var den ledende og var formand for den nye forening. Han var velkendt med mange i Kolding, som dengang havde sin klub, hvoraf også mange bønder var medlem. En sådan klub var både til nytte og fornøjelse, med selskabelig underholdning og engang imellem baller og teaterforestilling. Der var i Danmark dengang ikke ret meget af anden art. I vor nye forening, hvor nye medlemmer optoges ved ballotation, havde vi møde en gang hver

måned, hvor vi holdt små foredrag for hinanden og sang fædrelandssange. Det var for en del den nationalliberale ånd, der svævede over vandene, men der var dog også noget mere, og det var højskolebevægelsen. Vi var nogle enkelte, som i 1866/67 var på Askov højskole, og for os blev det klart, at det var højskoleforedrag, vi ville arbejde for at få. Men foreningen blev det første år en broget blanding, endog af folk fra Kolding, som derigennem søgte en forbindelse med landboerne – til nytte og fornøjelse. I 1867 besluttede vi at bygge et forsamlingshus i Ågård.⁵² Det var Haastrup som byggede, og foreningen gav et tilskud til bygningen samt årlige lejeafgift.

Forsamlingshuset blev indviet ved et møde den 14. december 1867, og indvielsestalen holdt professor Flor.⁵³ Ludvig Schrøder var også til stede og holdt et foredrag. Ved en fællesspisning bagefter takkede Haastrup de to talere og udtalte ved den lejlighed som noget af et program, at vor forening ikke skulle høre til noget parti og ikke have en endelse med noget med „ianer“, hvad vi Askov-elever var mindre tilfreds med, selv om han med dette personlige standpunkt nok også dækkede den brogede skare af medlemmer, der var til stede.

I de følgende år blev der efterhånden en temmelig stærk gnidning mellem det parti, som ville, at salen skulle benyttes til offentlige foredrag, og det parti, der satte større pris på et samvær til fornøjelse som klubben i Kolding. I 1869 fik undertegnede det hverv at sørge for foredragsholdere og fra den tid holdtes der ret ofte foredrag.

I dette arbejde var Nutzhorn og Schrøder fra Askov os til stor støtte. Vi fik efterhånden temmelig regelmæssigt foredrag i hver vintermåned, ja en tid to gange månedlig, foruden enkelte møder i sommerens løb. De fleste af vore daværende højskolelærere og mange af de gamle grundtvigske præster har i tidsrummet fra 1869 til 1880 talt i Ågård forsamlingshus – mænd som Ludvig Schrøder, Heinrich Nutzhorn, Jens Nørregård, Christopher Bågø, Peter Bojsen, professor Rasmus Nielsen (talte to gange), Hans Rosendal – og af de gamle grundtvigske præster: H. Svejstrup (Rødding), Ludwig Wagner (Almind), K.S. Borgen (Røgen), Alfred Hey (Almind), Mads Melby (Asperup), J.K. Madsen (Jelling), K.D. Konradson (Hvirring), Andr. Leth (Middelfart), m.fl.

Da foredragene kom ret igang, blev salen som regel altid fuld af tilhørere. Det havde så den virkning, at de ældre, grundtvigske folk i Nebel og Dons sluttede sig til foreningen, som derved efterhånden fik et andet præg. Da så i 1880 Valdemar Brücker blev kapellan i Starup-Nebel, mødte den samme kreds som regel i kirken om søndagen, og trangten til at høre foredrag midt i ugen var mindre.

(Her standser Jens Daugaards optegnelser, som er skrevet i årene fra 1914 til 1926).

En kort oversigt over den kulturelle udvikling i Starup-Nebel egnen, medens

Jens Daugaard levede og virkede, kan ses i Roar Skovmand: De folkelige bevægelser i Danmark. 1951. Side 118-23: Afsnittet „Det nye sogn” (Ågård).

Noter

1. Poul Daugaard. Født den 2. september 1921 i Jerne ved Esbjerg. Eksamen fra Statens Biblioteksskole 1944, ansat ved bibliotekerne i Hjørring og Roskilde. Overbibliotekar ved Centralbiblioteket for Hjørring Amt 1958-66, stadsbibliotekar i Århus 1966-86. Har skrevet om århusbibliotekerne efter kommunesammenlægningen („Skete der noget”, Århus årbog 1977) og i øvrigt en del artikler i bibliotekspressen o.a.st. Er formand for projekledelsen „Dansk Lokalbibliografi”, et udvalg, der beskæftiger sig med at fremme udgivelsen af amtsdækkende lokalbibliografier.
2. „Agnetesminde” og „Toftvang”. Se Poul Lindholm: Starup sogn i Brusk herred. 1911. Side 224 flg.
3. Søren Johansen Fentz blev født i 1766 i Gammelby Mølle, søn af møller Johannes Henriksen Fentz, søn af Henrik Fentz, som i 1688 sad i Vingsted mølle.
Historien om stridighederne mellem de to møllere er sikkert i sin kerne sand, men visse erindringsforysdyninger har fundet sted. Søren Johansen Fentz købte rigtigt nok Brøndsted mølle i 1802, men det var en selvejer Mads Madsen fra Brejning, som i 1799 overtog Børkop mølle. Begge møllers historie, derunder historien om de årelange uoverensstemmelser om udnyttelsen af den fælles Børkop å, er fortalt af lokalhistorikeren J.S. Fruergaard i „Vandmøllerne i Gauerlund sogn”, som foreligger i 1. udg. fra 1979.
4. Biskop Nicolai Edinger Balle (1744-1816): Evangelisk lærebog (1791). Indført i skolerne i 1794.
5. Gårdejer Jens Daugaard (1818-58), boede på gård nr. VIII i Fredsted. Se Poul Lindholm: Starup sogn, side 235-37. Gården fik navnet „Daugaardsminde”.
6. „Stenhavegård”, Højrup, Lejrskov sogn.
7. „Daugaardsminde”. Gård nr. 2 i Stubberup. Se J.J. Ravn: En historisk-topografisk skildring af Højen sogn i Jerlev herred. 1929. Side 81-82.
8. Denne oplysning stemmer ikke med, hvad J.J. Ravn anfører i sin ovennævnte bog (note 7), at navnet Daugaard dukker op i Stubberup med den Jens Christensen fra Daugaard, som i 1730 ægter gårdens ejer, enken Maren Hansdatter.
9. Anne Sager (1787-1859) var en sønneatter af Peter Sager, indvandret fra Tyskland og i 1757 ansat som smeltmester ved kobberfabrikken Haraldskjær. Han købte fabrikken i 1770, og den var i familiens eje til 1839.
10. Hans Peter Jørgensen boede på gård nr. VII i Fredsted. Se Poul Lindholm: „Starup sogn, side 233-34.
11. Anders Sørensen boede på gård nr. I b i Fredsted. Se Poul Lindholm: „Starup sogn, side 221-22. Den hed „Bjerregård”, senere „Skovlykke”, da den i 1875 overtoges af Niels Andersen Sager.
12. Peter Sager (1806-69) boede på gård nr. I a i Fredsted. Se Poul Lindholm: Starup sogn, side 219-20. Sønnen, Niels Andersens Sager (1833-1922), nedlagde gården i 1875, og dens marker blev fordelt mellem de andre gårde.
13. Valgmenighedspræst Georg Valdemark Brücker (1852-1929), Ågård. Han var i sin tid landkendt for sine frisindede meninger (f.eks. om Bibelen), sine stilistiske evner og polemiske skarphed, som han udfoldede bl.a. i „Højskolebladet”. Erindringer: „Mit livs vej”. 1925-26. Bd.1-2.
14. Frederik Hammerich (1809-77), teolog og magister i historie. Blev senere professor i kirkehistorie. Hans selvbiografi: „Et levnetsløb” (1882) har i 2. del et afsnit „Fra en landsbypræstegård” om årene i Starup.
15. Jürgen Michelsen (1792-1874) var lærer ved Starup hovedskole 1816-61.
16. Pastor H.J.M. Svendsen, forstander på Jelling seminarium 1856-72.
17. Jens Madsen (1833-1907) blev i 1858 lærer i Ellund ved Flensborg, i 1864 lærer og i 1885 viceinspektør ved Københavns kommuneskoler. Han var en usædvanligt begavet mand, som bl.a. udmærkede sig ved i 1870 at udgive en samling „Folkeminder fra Hanneved sogn” (ved Flensborg).
18. Peter Andreas Frederik Theilade, præst i Starup 1844-66.
19. Det drejer sig utvivlsomt om en lille eventyrbog om Tommeliden, oversat fra tysk af Frederik Schaldemose og udgivet i en serie i 1840'erne.
20. „Reineke Fos” (1849) er Chr. Winthers versificerede

- gendigtning af en dyrefabel, den nedertyske folkebog *Reineke de Vos*, almindeligt kaldet *Rævebogen* efter den første oversættelse til dansk i 1555.
21. Poul Lindholm fortæller side 91-92 i sin bog om Starup om skolegangen på den tid: „At pastor Lund har været en udmærket skolemand, er der meget, der tyder på. Prygleriet, der i hine dage spillede en mægtig rolle, har han ikke været nogen ven af. „Skolen skal ikke gøres til et tugthus for børn”, udtalte han engang, læreren i Nebel havde pryglet lidt for rigeligt, og den nylig afdøde Ole Daugaard i Starup har fortalt mig, at når pastor Lund kom i skolen, fik Michelsen altid meget travlt med at få tampen gemt i sin låde hue”.
 22. Der er formentlig tale om en leg, som er beskrevet af Evald Tang Kristensen i „Børnerim remser og lege. Udvalgt og kommenterede af Jens Sigsgaard”. 1981. Side 57-58. Ifølge denne kilde var trillen en mønt, der trilledes ned ad et bræt.
 23. Poul Terp (1845-1925) boede på gård nr. V i Brakkerby, „Terpsminde”, indtil han i 1909 flyttede til Ågård. Se Poul Lindholm: Starup sogn, side 310-12. Poul Terps kendte selvbiografi „Erindringer fra en dansk bondes lange liv” (1923) udgør bind 40 i serien „Memoirer og Breve”.
 24. „Klosterpolitikken” var benævnelsen på en protestbevægelse mod den danske sprogpolitik i Mellemslesvig ifølge de Regenburgske sprogreskripter 1850-52. Knud Knudsen, Visby hedegård (godset Trøjborg) var den sønderjyske vesteregns åndelige fører ved århundredets midte. Han levede fra 1806 til 1866. Cornelius Appel (1821-1901) var frimenighedspræst i Rødding og en national lederskikkelse, ligesom også lærer Sigfred Ley (1806-74). Cornelius Appels søn, Jacob Appel, har skrevet om klosterpolitikken i Festskrift til H.P. Hansens. 1932.
 25. Sofus Høgsbro (1822-1902) var forstander for Rødding højskole fra 1850-62. Han blev senere politiker og var i et halvt århundrede en af Venstres førere i Folketinget, ligesom han også udgav oplysningsbladet „Dansk Folketidende”.
 26. Jøns Lassen Knudsen (1819-1886), højskolemand, sognepræst, senest i Lejrskov. Far til Jakob Knudsen.
 27. Cand. pharm. J.A. Viinsted (1830-1909), blev senere apoteker i Horsens.
 28. Anders Dons Hørlück (1836-1900) havde landmåleruddannelse, men var iøvrigt bonde og politiker. Han var gårdejer i Rurup (syd for Toftlund), senere indvalgt i den præjssiske landdag og i Haderlev landdag.
 29. „Bondevænnernes Selskab” var en politisk forening, stiftet i 1846 og med ledere som I. C. Drewsen, Balthazar Christensen, A.F. Tscherning og Orla Lehmann. Blandt programpunkterne var: Bedre folkeoplysning, alm. værnepligt, næringsfrihed og videreførelse af landboreformerne. Foreningen havde sin andel i opnåelsen af Junigrundlovens demokratiske karakter.
 30. Knud Pedersen var forstander for Skibelund efterskole fra dens oprettelse i 1874 til 1909.
 31. Festen er refereret udførligt i Illustreret Tidende, 1860/61, side 365 (billeder side 366-67), under overskriften: „Slesvigernes besøg i København. Festen ved Eremitagen”. Man får et levende indtryk af tidens nationale stemning gennem referatet af „Cand. Rimestad”s tale (formentlig Christian V. Rimestad, politiker, journalist, 1816-79). Han taler om betydningen af dette besøg — „netop på denne plads: Ved den skandinaviske sten. Denne var oprejst til minde om det store, mindeværdige studentertog i året 1845, da det skandinaviske Nordens ungdom var samlet på denne plads, under disse kroner, til et fodbredrelag, hvis betydning kunne og måtte blive stor, mægtig og blivende. Men først i dag fik stedet og stenen sin fulde individuelle. Ti som Skandinaviens grænse ligger ved Ejderstrømmen, således får den skandinaviske sten ved Øresundet først sit navn med rette i det øjeblik, da også sønderjyder tager sæde omkring den”.
 32. Carl Christian Hall (1812-88), politiker. Medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848-49. Det nationalliberale partis egentlige fører. Førsteminister 1857, ansvarlig for politikken over for Tyskland op til 1863.
 33. Ved landevejen nær Aldebertsminde, Syd for Højen, er rejst en mindesten over dragon Niels Kjeldsen, hvis tapre kamp den 28. februar 1864 endte med hans død. Det er siden blevet vægtigt bestridt (af forfatteren Karl Larsen og historikeren Kr. Erslev), at han blev skudt bagfra, men hans tapperhed har ingen anfægtet.
 34. Mindestatuen i Fredericia „Den tapre Landsoldat” blev afsløret den 6. juli 1858. Politikeren Orla Lehmann var 1851-53 medlem af Folketinget for Vejle og 1854-70 medlem af Landstinget. En glimrende taler og en ledende skikkelse i den nationalliberale bevægelse.
 35. Christen Berg (1828-91), den senere venstrefører, var lærer i Kolding fra 1852 til 1861.

36. Niels Jokum Termansen (1824-92), politiker og forfatter, i samtiden kaldet „Danmarks lærdeste bonde”. Han var født i Vejen. Var 1858-78 medlem af Folketinget og 1878-86 af Landstinget. Tilhørte den grundtvigske retning og var en fremragende foredragsholder og folkelig skribent.
37. Heinrich Nutzhorn (1833-1925) blev lærer i musik og historie ved Rødding højskole i 1862 og fra 1865 ved Askov højskole. Som komponist har han haft stor betydning for dansk folkesang, og som lærer var han i sjælden grad afholdt af eleverne.
38. Ivar Berg (1847-1903) boede på gård nr. VIII i Starup, som siden 1732 var i slægtens eje. Se Poul Lindholm: Starup sogn, side 194-96. Se også Ivar Bergs optegnelser „Fra Starup sogn” i Vejle amts årbøger, 1909, side 1-40.
39. Ludvig Schrøder (1836-1908) blev forstander for Rødding højskole i 1862 og for Askov højskole 1865-1906. Næst Grundtvig og Christen Kold det bærende navn i den danske højskoles udvikling.
40. Christen Kold (1816-70) oprettede i 1851 en højskole i Ryslinge, senere flyttet til Dalby og endelig til Dalum i 1862. I Dalby oprettede han i 1852 sin berømte friskole. Christen Kold var banebryder for de grundtvigske skoletanker, og han var grundlæggeren af den danske friskole.
41. Sletjen (slajden, sletten) er navnet på et stort, skovløst, nordfynsk område. Christine Reimer skriver i sin bog „Nordfynsk bondeliv i mands minde” (1970): „Nu er slæbterne et folkefærd som alle andre, men for kun nogle årtier siden rgnedes de af beboerne i de sydlige liggende sogne for en art molbofolk, der stod tilbage for dem. Dette skyldtes især Slettens gamle, fremragende husflid, der lod beboerne passe rokken og væven, så manden forsømtle markarbejdet og konen husets renlighed og børnenes pleje”.
42. Oberst Otto Vaupell (1823-99) udmærkede sig såvel under Treårskrigen som i 1864. En populær officer, som havde særlige evner som folkelig skribent vedrørende militærhistoriske emner.
43. De to betydelige højskolemænd Jens Nørregård (1838-1913) og Christopher Båge (1836-1915) oprettede Testrup højskole i 1866 og drev den i fællesskab til 1908.
44. Ludvig N. Helveg (1818-83), præst ved Sct. Knud kirke i Odense fra 1857. Kirkehistoriker. Hovedværk: „Den danske kirkes historie” i 2+2 bind, udkommet 1851-70.
45. „Den gamle, stovte Poul Rasmussen, gårdejer i Sanderum og hans søn, Anders Poulsen, hørte til de faste støtter i Kolds friskole og i Ludvig Helvegs menighed og senere i Odense valgmenighed” (Paul Nedergaard: Dansk præste- og sognehistorie 1849-1965, bd.3, side 95).
46. Peter Larsen Dons, bedre kendt som Peter Larsen Skræppenborg (1802-73) var bonde og landskendt vækkelsesprædikant. Han kom fra Fyn, men købte en stor gård i Dons, som han gjorde til et samlingspunkt for religiøs og folkelig vækkelse.
47. Marinus Jørgensen (1845-78) var friskolelærer, først ved Dalby friskole, senere i Vester Nebel. Han var en virksom mand, men døde ung. Han var bror til to kendte mænd på Kolding-egnen: Brugsforeningspioneren Severin Jørgensen, V. Nebel, og redaktør og bogtrykker, landstingsmand Konrad Jørgensen, Kolding.
48. Formentlig Rasmus Søfeldt (1816-ca.86), gift med Birgitte Poulsen fra Svendborg (1812-79).
49. Heinrich Nutzhorn giftede sig med Ane Johanne Bertelsen, datter af Johan Bertelsen på gården „Egeland”, en af egnens største gårde. Gård nr. II i Starup by, se Poul Lindholm: Starup sogn, side 177-79.
50. Vilhelm Birkedal (1809-92) sognepræst, senere valgmenighedspræst i Ryslinge 1849-85. Medlem af Rigsrådet 1864-66. En fremtrædende grundtvigianer og fremragende prædikant med stærke meninger. Selvbiografi: „En livsforelse” 1863-64. Bd.1-2 og „Personlige oplevelser i et langt liv”. 1890-91. Bd.1-3.
51. Jens Andreas Haastrup (1831-88) boede indtil 1879 på gård nr. III i Ågård by. Se Poul Lindholm: Starup sogn, side 265. Haastrup ejede også Ågård mølle indtil 1880, da han flyttede til København. Han havde mange tillidshverv og var fra 1879 til sin død folketingsmand for Venstre og en af Chr. Bergs støtter.
52. Ågård forsamlingshus var det første, folkelige forsamlingshus på landet i Danmark. Det blev bygget, hvor Ågård mølles stuehus ligger, senere flyttet lidt mod syd. Poul Lindholm: Starup sogn, side 283-84.
53. Christian Flor (1792-1875), „Fødselshjælper ved den danske folkevækkelse i Nordslesvig”, var fra 1826 til 1845 professor i dansk litteratur og sprog ved universitetet i Kiel og fra 1845-48 forstander for Rødding højskole. Medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848-49 og senere af Rigsrådet. Etatsråd.

En høvedsmand i Nørup og en Salomon i Engum

Af Carsten Bach-Nielsen¹

Med gennemførelsen af Reformationen i 1536 og dens konsolidering i den kirkelige praksis i 1500-tallet mødes fra teologernes side en ændret holdning til privatpersoners gaver til og udsmykning af kirkerne.

Den ny holdning skyldes et ændret syn på menneskets mellemværende med Gud, idet enhver tanke om, at frelsen skulle kunne erhverves i en art byttehandel med Gud, fordømmes som falsk, papistisk lære. I den lutherske kristendom indskærpes det, at frelsen beror på tro, tiltro til Gud, der uden nogen form for gengæld ofrede sin søn for at løse mennesket fra synd og død. Denne Gud stiller ingen krav om, at enkeltpersoner betænker ham med gaver for at stemme ham mildere.

På trods af dette bliver der skænket gaver i mængde til kirkerne også efter Reformationen – især i 1600- og 1700-tallet. I forhold til calvinismen er lutherdommen tolerant med hensyn til kirkers udsmykning. Et kirkerum må gerne prydes af billeder og anden udsmykning – for så vidt der ikke er tale om udsmykning, der rummer falsk lære eller åbenlyst har karakter

af en sjælegave til Gud. Kirkens inventar skal sigte på „den rette Gudstjeneste”, hvilket Luther har formuleret markant:

Men at det at love og takke Gud svarer til det at smykke og pryde Gud, står klart i Moses' sang 2. Mos. 15,2: Han er min Gud, ham vil jeg pryde, min faders Gud, ham vil jeg prise højt. Se, der hører du, hvordan du kan smykke og pryde din Gud på det allerfineste, sætte krans og kroner på, behænge ham med spænder og kæder, og endda hverken behøver penge eller metaller dertil, nemlig ved at tro med hjertet og prise med munden, med ørerne høre hans lov og nåde, og hvordan der yderligere er talt oventil.

Den, der ikke vil give sin Gud sådan pryd og smykke, hvad andet vil der hændes ham end, at han forblindes i Djævelens navn og bliver vanvittig, og da i stedet farer hen og smykker billeder i træ og sten, maler tavler og vægge, pryder alter og kirker, klæder messepræsterne med guld og silke og bruger al sin ejendom og magt på stiftelser, klostre, valfarter, og anden forfærdet, fordømt privat gudstjeneste.

Det er ikke sådan, at jeg helt forkaster ydre udsmykning, men derimod det, at den skulle have navn af gudstjeneste, så meget mere som den hindrer og fordunkler den eneste rette gudstjeneste; vil den i stedet for være til gavn, må den fremme og hjælpe til denne takkens gudstjeneste — gør den ikke det, så være den forbandet sammen med alle gerninger og fortjeneste, hvormed man vil vinde eller tilkøbe sig Guds nåde.²

Egentlige stifter- eller donatorbilleder, som de kendes fra middelalderens kirkeudsmykninger, hvor kirkens bygherre eller giver rækker en model af kirkebygningen til Gud, vil naturligvis være utænkelige i efterreformatorisk tid. Kirkebygningernes velyndere bliver nødsaget til at gøre opmærksom på deres gavegivning på en anden måde, så i stedet møder man, især i 1600-tallet, mængder af våbenskjolde og stifterindskrifter, der ofte fastslår, at denne eller hin inventardel er skænket for at ære Gud, pryde kirken og bære minde om givaren. Man siger altså ikke, at man bekoster gaver i håbet om en Guddommelig gunst — men til gengæld er en stor del af de donerede kunstværer udtryk for adelig og borgerlig pral. Det kan slet ikke undgås, at lokale kirkeejere kommer til at sætte deres personlige og slægtsmæssige præg på kirkerummene. Kirkerne får i mange tilfælde foruden deres funktion som ramme om gudstjenesten karakter af repræsentationslokaler, der mere eller mindre tilsløret tjener til at hylde de fromme givere og deres slægter.³

Denne tendens kulminerer i industrialismens tid, hvor rigfolk som brygger I.C.

Jacobsen og finansfyrsten C.F. Tietgen helt utilsløret vender tilbage til såvel formen som indholdet i middelalderens stifterportrætter og lader sig iscenesætte som Gud velbehagelige samfundsstøtter.⁴

At den private søgen efter ære og gunst antager et omfang, der bekymrer staten, tydeliggøres i love og dekreter, der søger at kanalisere pengene andre steder hen. Det er for en luthers betragtning klart, at udførelsen af gode gerninger er en følge af troen på gud. Gode gerninger udspringer ikke af et håb om vinding, men betegnes som troens frugter. De udspringer af den store og glædelige ting, troen er. De gode gerninger må være rettet mod medmennesker, mod næsten. Det betyder på den anden side ikke, at man accepterer et samfund, hvor den sociale forsyng bygger på almisser. Nej, man søger at begrunde, hvorfor de velstillede bør betænke godgørende institutioner, skoler, børnehuse, hospitaler o.s.v. Da pragtlysten ved begravelser og udfærdigelsen af gravmæler synes at vokse sig for stor, må folk tages i skole, hvilket bl.a. sker i Christian Vs begravelsesforordning fra 1682. Heri hedder det, at der finder alt for stor overdådighed og unyttige omkostninger sted ved begravelser, „Hvorved ikke alleneste GUD højliggen fortørnes, men end og mange, for at efterfølge de Daarliges Exempler, og af vrang Indbildning, at der ved de afdøde skeer nogen Ære og Tjeneste, saaledes over deres Evne fortsætter deres Midler, at de det seent eller aldrig kand forvinde; Da have vi...villet give alle og enhver Anledning til, som fornuftige Huusholdere, snarere ved Sparsommelighed og Gavnild-

hed imod Fattige og Nødlidende, end ved en skammelig Ødselhed og syndig Overdaadighed, at søge sig et berømmeligt Efttermæle.”⁵

Derefter følger strenge regler for, hvor prangende private begravelser i kirkerne må være. Overtrædelser straffes med bøder, hvoraf en trediedel tilfalder Børnehuset i København eller hospitaler i provinsen.

Forordningens ord er i høj grad blevet overtrædt. Derom kan man forvisse sig ved et blik på barokkens og rokokkens rige gravkunst, der bestemt ikke altid fremtræder som eksempler på ydmyghed og beskedenhed.

I det følgende vil søgelyset blive rettet mod to eksempler på kirkedekoration i 1700-tallet. Det drejer sig om udprægede herskabskirker, begge beliggende på Vejleegnen, nemlig i Nørup og Engum. Med deres pragtinventarer vidner disse kirker om pragtlysten og pengertilbedelsen i det jyske herregårdsmiljø ved 1700-tallets midte.

Begge kirker er forsynet med en række bibelske malerier i hvilke kirkernes ejere og velyndere har søgt at overvinde det nævnte dilemma – dels at være giveren og dels at skulle trække sig behørigt tilbage i forhold til det skænkede. I begge kirker er herremændenes person og egenskaber tænkt ind i de bibelske billeder, hvilket giver os en mulighed for at aflæse sider af herskabernes selvforståelse.

Nørup Kirke

Nørup Kirke er ikke blot ejermæssigt,

men også bygningsmæssigt nært knyttet til Engelsholm. Kirke og herregård markerer sig stærkt i landskabet med de løgkupler, der ikke alene her, men overalt i Østjylland står som letgenkendelige tegn på 1700-tallets adeligt bekostede restaureringer. I Nørup er der med kirkens ene og herregårdens fire løgspir ingen tvivl om denne nære forbindelse. Som herregårdskirke oplevede den sin absolutte storhedsperiode, da den pengestærke Horsens-købmand Gerhard Hansen Lichtenberg i 1731 erhvervede såvel herregård som kirke.⁶

Købet af godset, der i århundreder havde været i Billers og Brahers – og til sidst i grev F. Danneskjold-Samsøes – besiddelse, kan ses som en eksemplificering af udviklingen med det adelige og kongelige jordegods i 1700-tallets Jylland⁷. Finansmatadorenes overtagelse af store dele af jysk gods er beskrevet af bl.a. Hugo Matthiessen⁸, der viser, hvordan den gamle adels magt led et afgørende brud ved absolutismens indførelse i 1660. Den gamle adel mistede privilegier og indflydelse i statens styrelse. Eneretten til godsbesiddelse bortfaldt, det højadelige Rigsråd afskaffede mens den sociale mobilitet øgedes. Det skulle blive borgerstanden, der voksede sig stærk som fast støtte for enevælden.

Status- og hædersbegreberne var dog så faste, at borgerlige, der havde tjent formuer ved handel og søfart ofte stod på spring, når der handles jysk jordegods. Jord giver position, men mange af de nye godsejere, der adledes under de særeste „de” og „von” navne, beholdt ikke deres

Den skjulte hyldest til Lichtenberg på højre korelæge i Nørup Kirke.

besiddelser længe. Godseventyret sluttede allerede inden udgangen af århundredet, men i den periode, hvor de nye folk havde fod under eget bord i herregårdenes gemakker, var de som regel ikke blege for at spendere nette summer på dekorationer, der kunne befæste og sprede glans om de nye navne.

Gerhard Hansen hørte til de forholdsvis få, der forstod fortsat at få sin formue til at vokse. Han var af købmandsslægt fra Horsens og modtog selv en grundig handelsuddannelse bl.a. hos sin morbroder i Flensborg, hvis navn, Lichtenberg, han

antog og i 1735 adledes under. En del af den formue, der skabtes ved godsdrift, handel og papirindustri, anvendte han på sine omfattende renoveringer og kunstneriske udsmykninger af sine ejendomme, som foruden flere herregårde og kirker omfattede bypalæet i Horsens⁹.

Lichtenberg gjorde i stort omfang brug af to kunstnere, maleren Mogens Christian Thrane¹⁰ og den billedskærer, han overtog sammen med Engelsholm, Jens Jensen (den Ældre) fra Samsø¹¹. Det blev disse to, der i fællesskab udformede det rige inventar i Nørup Kirke. Engelsholm

var gjort til det Lichtenbergske familie-sæde og kirken fremfor nogen slægtens herskabskirke, hvorfor udstyret her er særligt overdådigt.

Kirken forsynedes med en ny altertavle med dertil hørende skrifte- og degnestol¹², en lav korsranke flankeret af keruber med flammesværd¹³, fontelukkelse, en prægtig prædikestol med dydefigurer og snitværk i samme akantusbarok som altertavlen. På kirkens nordmur opsattes en stor herskabsstol, der fungerer som en art teaterloge for kammerråden og hans frue Bodil Hofgaard. Endelig fuldførtes i kirkens vestlige ende det pulpitur til orgelet, som

var påbegyndt af grev Danneskjold-Samsøe.

Stolestaderne bemaledes med de rebusagtige emblemer af Thrane¹⁴ og denne forsynede yderligere herskabsstolen med illustrationer af Jesu fødsel og barndom, orgelpulpitret med Saligprisningerne (Matt. 5) og korskranken med to andre bibelske billeder. Det er særligt det ene af disse, der har interesse.

Den venstre låge viser Jacobs drøm om himmelstigen fra 1. Mosebog 28. Ovenover motivet står et citat fra vers 17: „Her er intet andet end GUDS Huus og her er Himmelens Porte”, hvilket nærmest kan

Forlægget til koralgemaleriet fra Merians billedbibel.

Ester for Ahasverus' trone. Maleri på Engum Kirkes pulpitur.

ses som en tolkning af keruberne, der er vogtere om det hellige i Guds hus, templet.

Billedet på den højre låge er mere besynderligt. Jesus ses her i selskab med en folkemængde i hvilken der ses en jødisk præst – genkendelig på sin hovedbeklædning. Jesus peger mod den landskabelige baggrund, hvor intet mindre end Nørup kirke med løgspiret ses. Nørup Kirke optræder som bekendt ikke det ny testamente, så man må ty til indskriftskartouchen ovenfor for at få billedes mening klar. Her citeres fra Lukasevangeliet Kap. 7, v. 5: „Hand elsker vort folck og hand haver op-

bygget os Synagogen”. Citatet er hentet fra fortællingen om høvedsmandens tjener, hvor der berettes om en høvedsmand i Kapernaum, hvis tjener er alvorligt syg. Da han hørte om Jesus, sendte han nogle af jødernes ældste hen til ham for at de skulle overtale Jesus til at redde tjenerens liv. De bad Jesus indtrængende om det og fremhævede, at høvedsmanden nok var værd at hjælpe – fordi han elskede folket og havde genopbygget synagogen for dem.

Når handlingens sted nu er flyttet fra det nytestamentelige Kapernaum til 1700-tallets Nørup, er det klart, at den høvedsmand, der prises så højt af folkeskaren,

Abigajil og David.

ikke er andre end selve hr. kammerråd de Lichtenberg til Engelsholm, der jo elsker sit folk og har opbygget dem sognekirken!

1700-tallets kunstnere arbejdede oftest ud fra grafiske forlæg. Tit tjente samtidige billedbibeler som sådanne, når et motiv skulle males eller udskæres. Mogens Christian Thrane har vel imidlertid ikke kunnet finde en illustration af netop dette ordskifte i Lukasevangeliet, hvorfor han har måttet konstruere sig frem til det ad anden vej. Han har således foretaget ændringer i en forhåndenværende bibelillustration, nemlig fra Matthäus Merians „Icones Biblicae”, der foreligger i en udgave trykt i Strassburg 1625-27. Thrane har bearbejdet det blad i Merians bibel, der viser den kanaæiske kvinde¹⁵. Han har for egen regning indføjet en af jødernes ældste og ikke mindst „modellen” af Nørup Kirke.

Vi står med dette maleri overfor et underfundigt udformet donatorbillede. Den givene person ses ikke; tilbage er imidlertid billedet af den ting — kirken — han har givet. Desuden en henvisning til ham gennem de ord, der udtales af de nytestamentelige personer.

Tanken er interessant derved, at man ikke har en direkte hyldest af giveren, men en skjult, der fremkommer i samspillet mellem billede og bibelcitater — en hyldest, der forestilles formuleret af folk der på egen, der er taknemmelige over kirkens fornyelse ved den Lichtenbergske kapital.

Lichtenbergs kunstner, M.C. Thrane har altså været varsom og ikke altfor direkte skiltet med kirkeejerens navn. At altertavlen er skænket af herskabet fremgår

af en indskrift på dennes fodstykke, men at den fuldstændige restaurering er bekostet af Lichtenberg fremgår blot af en lille sort sten i gravkapellet ved koret — som en forlængelse af en indskrift sat af Margrete Lange i 1621¹⁶.

I andre af de kirker, der nød godt af Lichtenbergs patronat, har lokale præster imidlertid ikke sparet på virakken i deres indskrifter. Udover en lang indskrift på altertavlen i Randbøl Kirke er der grund til at citere den, der kan læses bag på alteret i Bredsten Kirke, da den tidligere er blevet fejlciteret:

I Mørcket første gang, til Pavens interesse,
Er Bresten Kiercke bygt af blinde
Sielemæsse
Men til Guds ære den af nye opbygge loed
Justitzraad Lichtenberg, da den bygfeldig
stoed,
Fra Grund det gandske choer, med
taarnet og tillige
For Loftet, Hvelfninger og meere, jeg
kand sige,
der sees i Kircken, er alt nye, Gud selv
igien
belønne Ham og Hans! til sidst med
Himmelen!
ita apprecor G. Bang p:1:¹⁷

Når en giver hyldes på denne måde, at han forventes at modtage den evige nåde af Guds hånd til gengæld for en gave, er der for mig at se tale om en tankegang, der ligger på linie med de katolske middelalderlige stifterbilleders. Det er lige netop det, der behændigt er undgået ved den indirekte hyldest af donatoren i Nørup Kirke.

Også i dekorationen af Engum Kirke, der tidsmæssigt ligger omkring 25 år senere end Nørup, er sådanne hyldester, der dårligt harmonerer med et protestantisk syn, søgt undgået.

Engum Kirke

Engum Kirke nordøst for Vejle skylder hvad angår stil og dekoration Nørup Kirke meget. Lichtenbergs kirke blev berømt i Jylland og kom til at stå som forbillede for en række andre østjyske herskabskirker. Dens ry udbredtes bl.a. gennem en fyldig beskrivelse af Engelsholm i Danske Magazin 1750. Den var jo et lysende eksempel på, hvad en privatmand kunne udrette, hvordan den københavnske hofkultur i lille målestok fandt en aflægger ved det Lichtenbergske „hof“.

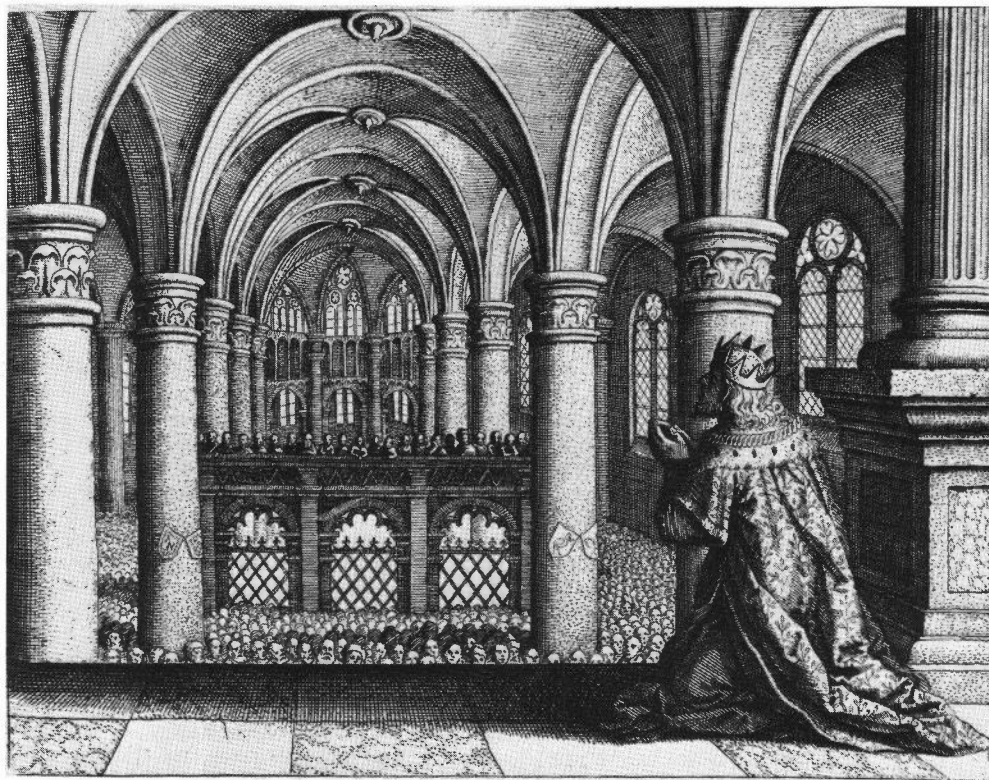
Engums sognekirke udstyredes i 1750'erne og 60'erne med et overådigt inventar i rokokostil — alt sammen bekostet af godsejerparret til Tirsbæk, Jørgen Hvass og Maren Loss.

En årsag til den påfaldende lighed i de nævnte kirkers interiører er, at Engum Kirkes inventar udfærdigedes af Jens Jensens søn, der bar samme navn og derfor kaldes Jens Jensen den Yngre. I Engum videreførte han faderens grundformer i inventardelene, men udskiftede dog dennes dekorative element, den storbladede akantus, med mere tidssvarende rokokornamenter. Der er altså tale om værker, der er udgået fra samme skole og værksted. Hvad malerarbejdet angår, er det mindre drevent udført end M.C. Thranes. Det tilskrives den Heinrich Møller, der 1759 har signeret altertavlen.

Salomon ved templets indvielse. Det centrale maleri på Engum Kirkes orgelpulpitur.

Resultatet af Jens Jensen den Yngres og Heinrich Møllers indsats er overvældende. Det rum, de har skabt, er, som andre har påpeget¹⁸ uhyre festligt og afspejler den ødselhed, kirkens ejere i en årrække stillede til skue i en række sammenhænge. Kirken har en altertavle, der er opbygget som Nørup Kirkes, prædikestol, keruber, orgelpulpitur med et af Amdi Worms orgeler¹⁹ samt en herskabsstol, man må formode har lignet Nørups. Den blev i 1891 nedtaget af Nationalmuseet, der nu benægter kendskabet til den — bortset fra nogle elegante snitværkskartoucher, der er udstillet på museets 3. afdeling. Initia-

*Salomons offer ved tempelindvielsen efter Merians billedbibel. Templet minder om en europæisk domkirke.
(Foto: Österreichische Nationalbibliothek, Wien)*

lerne i disse kartoucher er JH, ML og CL, hvilket afspejler kirkens ejerskab i 1700-tallet.

Tirsbæk gods tilhørte siden begyndelsen af 1740'erne Niels Linde til Kjærgaardsholm, der boede på godset med sin søn Christen. På godset tjente en smuk malkepige, Maren Loss, der må være faldet i den unge junker Christens smag. De unge mennesker ønskede at gifte sig, men måtte døje med en stærk modstand fra familiens side. Efter Niels Lindes død i 1746

førte de sag, der endte ved Højesteret, inden de kunne få hinanden ved nytår 1751-52.

Inden længe viste der sig dog en anden mand på scenen, ridefogeden Jørgen Hvass på Kjærgaardsholm og forholdet mellem de to udviklede sig tilsyneladende ganske hedt. Om dette var medvirkende til Christen Lindes død i 1757 er usikkert, men det er til gengæld sikkert, at ved ægteskabet mellem Maren Loss og Jens Hvass i 1758 var Lindernes gods og for-

mue kommet på helt nye hænder. Det opfattedes i samtiden som en meget vild historie og parrets navn gik som en løbeild gennem Jylland. Hertil bidrog de selv ved deres ødsle og hektiske liv og opræden²⁰. De fik kun eet barn, en datter, i 1758. Hvass adledes 1761 under navnet de Lindenpalm og var desuden kancelliråd. Jørgen Hvass var ikke forsigtig i pengesager. Ved ukloge handeler satte han store summer over styr. Det hæftige liv nedbrød ham og i 1782 døde han 53 år gammel, mere eller mindre forarmet og overlod godset til sin mere robuste svigersøn, brigader W. Halling²¹.

Christen Lindes initialer er medtaget på herskabsstolen for at antyde en arvefølge, for at forankre ejerskabet i Lindeslægten, men på orgelpulpituret ses alene Jørgen Hvass' og Maren Loss' initialer i de smukt udskårne kartoucher.

Det er netop dette pulpitur med sine indskrifter og malerier samt altertavlens indskrifter, der vidner om ejerparrets selvforståelse.

I to skriftbånd hhv. over og under de ni bibelske billeder på pulpituret findes en indskrift, der kan være forfattet af sognepræsten i Engum, Frederik Deichmann²². Den lyder:

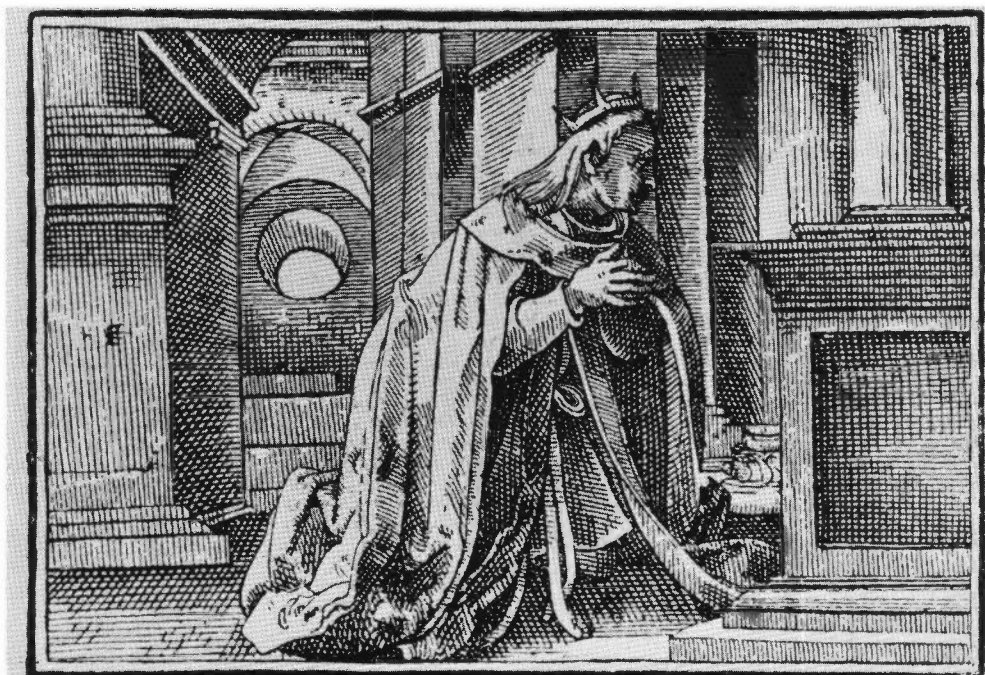
Iblandt smukke Landsbykirker
Som har navn af Ziirlighed
Engom Kirke vist udvirker
Sig en værdig Rang og Sted
Thi enhver den vil anskue
Skal med Billighed tilstaae
Canselleraad Hvas og Frue
Har en noksom pyntet pa.

Her omkring i Vore Tider
er det rart og neppe seet
Sliigt et PAR der saasom strider
Begge to at gøre eet
I at fordre og at være
Hospital og Kirker huld
Hvilke staaer til evig Ære
Naar de hviler under Muld.

Indskriften fremhæver tydeligt, at der her er tale om et par, der er enigt og harmonisk. De har gjort deres sociale pligt overfor deres næste ved at oprette en stiftelse til støtte for et hospital²³ og ved at renovere kirken. Dette er det minde, der står for efterverdenen om dette fromme kristne par.

To af pulpiturets malerier, nemlig det fjerde og syvende fra venstre spiller på indskriftens tale om det nært sammenknyttede par. Det fjerde i rækken har en placering så det falder lige i øjet, når pulpituret ses fra den tidligere herskabsstols position. Det er også det, der umiddelbart ser mest kongeligt eller fyrsteligt ud. Dets handling udspilles nemlig indenfor et såkaldt våbentelt, der i heraldikken udgør et draperi omkring det adelige eller kongelige skjold — som f.eks. i Danmarks rigsvåben. Den, der på maleriet i Engum sidder indenfor våbenteltet er sandelig også kongelig; det drejer sig nemlig om kong Ahasverus, for hvis fødder Esther knæler.

Motivet er lånt fra 5. kapitel i Esthers bog, hvor den kloge Esther søger at frelse sit folk ved at opsøge sin gemal, kong Ahasverus: „Den tredie dag iførte Esther sig det kongelige skrud og trådte ind i den indre gård til kongens palads, foran kongens palads, medens kongen sad på sin

Tobias Stimmers bibelillustrationer fra 1576 viser Salomon i bøn ved templets indvielse i et rum, der har en påfaldende lighed med det, der ses i Møllers maleri i Engum.

kongetrone i det kongelige plads udimod indgangen. Da kongen så Esther stå i gården, fandt hun nåde for hans øjne, og kongen rakte det gyldne scepter, som han havde i hånden, ud mod Esther. Da trådte Esther hen og rørte ved spidsen af scepteret; og kongen sagde til hende: Hvad fattes dig dronning Esther, og hvad er dit ønske? Om det så er halvdelen af riget skal du få det!" Dette er begyndelsen til den afværgelse af jødefolkets skæbne, den fromme og trofaste kvinde udvirker. Hun er nemlig en kvinde med såvel forstand som hjerte på rette sted.

I middelalderlig kunst og bibelillustration tolkedes sådanne motiver typologisk.

Det vil sige, at de gammeltestamentelige historier og motiver sås i nær forbindelse med de nytestamentelige. Således fik de gammeltestamentelige beretninger først deres fulde betydning, når de kunne udlægges som forbilleder for nytestamentelige. I middelalderen var det således almindeligt at tolke Esther for Ahasverus' trone som et billede på Marias Himmelkrøning. I Renaissance og efter reformationen opgav man i vid udstrækning af benytte sig af denne tolkningsmodel; en række traditionelle gammeltestamentelige motiver verdsliggøres eller udlægges som gode eksempler til efterfølgelse. Esther bliver et billede på kvindedyd eller ligefrem kvin-

Salomons offer ved tempelindvielsen. Maleri fra Engum Kirkes pulpitur.

delist og sammen med Ahasverus et billede på det lykkelige og heldige samspil mellem kvinde og mand²⁴.

Nogenlunde samme indhold har det syvende af pulpiturets malerier; det forestiller nemlig Abigail's møde med David. Abigail hører nemlig også til blandt Israels kloge og blide kvinder. Der fortælles om hende i 1. Samuelsbog, kap. 25. Det var hende, der dæmpede Davids vrede over Nabal ved hans hjemkomst fra ørkenen. Hun gik ham i møde med rigelige mængder af fødevarer og vin og faldt derpå ned for Davids fødder: „Da sagde Da-

vid til Abigail: Priset være Herren, Israels Gud, som i dag sendte mig dig i møde, priset være din klogskab, og priset være du selv, som i dag holdt mig fra at pådrage mig blodskyld og tage mig selv til rette!” (v. 32-33). Efter Nabals død tager David Abigail til hustru. Det afgørende er, at forbindelse blev knyttet ved kvindens kløgt og omtanke²⁵.

Begge motiver, såvel Esther og Ahasverus som Abigail og David optræder som motiver med samme betydning i en række samtidige dekorationer i jyske kirker og riddersale. Motiverne kan stamme fra kobberstik og billedbibeler, men temaerne udfoldes også i 1600- og 1700-tallet i de såkaldte kvindespejle, der gerne oversattes fra tysk. Det er andagtsbøger for kvinder, og de rummer eksempler på, hvor dan den rette kvindedyd udfoldes blandt de mange kvindeskikkelser i gammel og ny testamente²⁶. Den lykkelige forening af fromme kvinder og mænd har imidlertid også været udfoldet på et højere og mere offentligt plan ved 1700-tallets midte. Ved Sofie Magdalenes og Christian VIs bryllup i 1737 indstiftede dronningen en orden til minde om den lykkeligste forening. Den fik navnet „l'Union Parfaite”, hvilket kan oversættes som „det ideale ægteskab” eller „det fuldkomne samliv”. Ordenen uddeltes 233 gange indtil 1768 – overvejende til kvinder. Den fyrstelige ægteskabelige pardannelse under fromhedens mærke havde altså sit ydre officielle tegn – og dermed en egen mytisk udstråling²⁷.

De to nævnte billeder i Engum Kirke tjener som en tolkning af Maren Loss' og

Jørgen Hvass' ægteskab ved hjælp af billedlige citater fra det gamle testamente, men i to andre billeder på pulpituret fremkommer et andet aspekt af den fromhed, der udvises af herskabet, nemlig Jørgen Hvass som tempelbygger i lighed med Salomon — hvilket vil sige sognekirkedonator.

Pulpiturets femte maleri befinder sig i kirkens akse og forestiller uden tvivl Salomons indvielse af templet, hvorom der berettes i 1. kongebog 8 og i 2. Krønikebog kap. 6. Motivet findes i en lang række af 1600-tallets billedbibeler. Man kan fremhæve Merians billedbibel, der tidligere er nævnt. I forhold til denne bibels illustration er maleriet i engum vendt 45 grader, mens Tobias Stimmer i sine bibelillustrationer viser den knælende konge set fra siden²⁸. Heinrich Møllers maleri i Engum må gå tilbage til et sådant stik, selvom han uden tvivl har haft et noget løst forhold til disse.

Møller har nok ikke anvendt en sammenhængende grafisk serie som forlæg for sine malerier, hvilket fremgår af det næste, det sjette, maleri på pulpituret. Her drejer det sig om en offerscene, som jeg vil se i umiddelbar sammenhæng med det foregående maleri, således at det her drejer sig om Salomons ofring ved tempelindvielsen: „Da Salomon havde endt sin bøn, for ild ned fra himmelen og fortærede brændofferet og slagtofrene, og Herrens herlighed fyldte templet.” (2. Krønikebog 7,1). Jeg mener, at det er logisk, at Møller her afmaler, hvordan Gud accepterede templet og fyldte det med sin herlighed. Noget andet er så, at den ofrende

person på maleriet kun har ringe lighed med den Salomon, der sås i det foregående maleri. Det kan netop skyldes, at kunstneren har måttet gribe til et helt andet grafisk blad, hvor han har kunnet få forlægget til en offerscene, hvor det med en lysstråle fra oven antydes, at Gud accepterer offeret.

Der er flere årsager til, at jeg er sikker på, at de to sidstnævnte motiver er betydninger eller illustrationer til Salomons tempelbyggeri. I den østlige ende af kirkens længdeakse findes en række indskrifter, nemlig på alteret, der synes at bekræfte min antagelse. Den ene indskrift er på dansk og fortæller kortfattet om, at Jørgen Hvass og Maren Loss i 1759 lod kirken reparere, mens den anden på latin spiller på Jørgen Hvass' identifikation med Salomon og dennes overvejelser ved tempelbyggeriet:

Salomon ville ikke bygge sig en borg (ell. slot)

hvis ikke han også byggede et hus for Herren.

Hvass, en meget fornem hædersmand, fulgte dette eksempel

idet han lod frembringe et tempel ved sin bolig.

Således bragte din omsorg templets skønhed til at fremblomstre

Fuldstændigt smykket under overordentlige omkostninger.

Hvass'ernes navn og efterslægt blomstre i al evighed!

Lad din stamme (slægt) evindeligt beskytte dette tempel!

Kong Christian den Femte (1670-1699) i rollen som den fromme Salomon. Bagsiden viser den vise herskers dom. Medaille fra slutningen af 1600-tallet.

Kirken opfattes altså klart som et afbildede af Salomons tempel. Den der har bekostet hele herligheden bliver da at ligne med kong Salomon²⁹, stifteren over alle stiftene.

En anden årsag til, at de to nævnte malerier må antages at bygge på en identifikation mellem to fromme mænd, den ene i gammeltestamentes Israel, den anden i 1700-tallets Danmark, er, at en sådan identifikation ingenlunde er uset i Dan-

mark før denne tid. Et godt eksempel er en medaille, som blev fremstillet i Christian Vs regeringstid i sidste del af 1600-tallet. Dens motiver er tolkninger af kongens valgsprog „Ved fromhed og retfærdighed”. Kongens fromhed illustreres ved at vise ham som Salomon — knælende i bøn foran offeralteret i templet. Hans retfærdighed illustreres på bagsiden ved Salomons dom (1. Kongebog 3, 16-18).

Formålet med en sådan medaille er na-

turligvis at hylde landets monark for hans fine dyder, der er til gavn for det ganske samfund.

Noget lignende kan man sige om en dekoration som den på pulpituret i Engum. Godsejerparrets samdrægtighed og de fine egenskaber, de opviser bl.a. ved at renovere kirken og støtte en institution for nødlidende, er til gavn for det omgivende samfund — ligesom templet i Jerusalem ikke opførtes for Salomons egen skyld men for Guds og folkets gudstjenestes skyld.

Man må sige, at skønt Tirsbæks godsejerpar har ofret rigeligt på at skabe et raffineret kirkerum, så søger de trods alt at træde et skridt tilbage fra deres gave ved at lade sig skjule blandt eller identificere med eksemplariske personer i gammel testamente.

En anden interessant betragtning ved kirkerummet i Engum er, at den kom til at fungere som gravkirke for Maren Loss og Jørgen Hvass. Om det skyldes økonomiske hensyn at de ikke fik et gravmæle af så monstrøse dimensioner som Lichtenberg i Horsens, er ikke for mig at afgøre, men de blev begge stedt til hvile i kirkens gravkrypt. Deres gravmæle var det rige kirkeinventar, i hvis billeder og indskrifter deres navne og bedrifter opregnes for eftertiden.

De to kirker, Nørup og Engum, er smukke eksempler på det noget hektiske og til tider meget rige liv på herregårdene i 1700-tallets Jylland. På trods af de store bekostninger, der er ofret på den adelige iscenesættelse i rummenes snitværk, farver og forgyldning, har herskerne gen-

nem deres kunstnere formået som givere at træde noget varsommere end de stormandstyper, de på hver side omgives af, Valdemarstidens og industrialismens.

Noter:

1. Carsten Bach-Nielsen. Født 1955. Kandidatstipendiat ved Institut for Kirkehistorie, Aarhus Universitet. Har skrevet om kirkelig kunst i *ICO, Iconographisk Post og speielt om Nørup og Engum Kirker i Kirkehistoriske Samlinger 1987*, p.153-182. Arbejder på et projekt om Thomas Kingo og 1600-tallets salmedigtning.
2. Dr. Mart. Luthers *Vermahnung zum Sakrament des Leibes und Blutes unsers Herrn, 1525*. M. Luther *Sämtliche Schriften X. Ed. J. G. Walch. Halle 1744*, p. 2679. Se endv. Chr. Axel Jensen: *Lutherdom og Kirkekunst. Fortid og Nutid XI, 1935-36*, p. 137.145.
3. Se artikelen „Donatorsbilleder“ i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder samt P. Nørlund: „Stormandstyper fra Valdemarstiden“. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1935*, p. 5-22. I Danmark har man altid været tilbageholdende med at tale om stifterbilleder efter Reformationstiden, da man med stifterbilleder har ment billeder af folk, der har stiftet billeder med henblik på løsning af sjælemesser o.s.v. Denne sprogbrug er imidlertid ikke så frygtet på tysk område, hvor stiftere fra Reformationen snarere blot betegner givere i bred forstand. Se f.eks. Jane Bossen: *Helligåndskirken i Flensborg 1386-1986*. Kbh. 1986, p. 58.
4. Jørgen Bonde Jensen: *Carlsberg. Et københavnsk drømmebillede*. Kbh. 1976 og *Danmarks Kirker. København By, 5, II, 720 og 758*.
5. *Kongelige Forordninger og Aabne Breve etc. 1670-1683*, p. 840.
6. N. J. Israelsen: *Nicolaus Heinrich Rieman. Bygmester i Jylland*. Kbh. 1965, p. 17 f.
7. Se *Trap: Danmark og om Knud Brahes epitafium i Hans H. Fussing: „En stenhuggerkontrakt fra 1624“ Smaaustudier tilegnede Christian Axel Jensen paa hans 65 aars fødselsdag*, Kbh. 1943, p. 104-9.
8. Hugo Matthiessen: *Snæpstinget. Jydsk Termin. Marked og Mennesker*. Kbh. 1946.
9. Om Lichtenberg se *Dansk biografisk leksikon m. henv.*

10. Christian Elling: „Thranerne”. *Tilskueren* 1934, II, 233 ff.
11. Otto Norn: *En østjysk Billedskærerslægt fra det atende Aarhundrede. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1939, p. 43-54.
12. Erik Skov: „Skriftemål og skriftestol”. *Kirkens bygning og brug. Studier tilegende Elna Møller*. Kbh. 1983, p. 119.
13. Otto Norn: „Cherubmotivet i østjysk Kirkeinventar fra Baroktiden”. *Småstudier tilegenede Christian Axel Jensen paa hans 65 aars Fødselsdag*. Kbh. 1943, p. 129-136.
14. Otto Norn: „Nørup Kirkes stolestader”. *Den Iconographiske Post* 2, 1978, p. 19-25. *Der har hersket usikkerhed omkring forlæggene for pulpiturets malerier af saligbrisingerne. Niels Th. Mortensen antager i sin bog Religiøs Malerkunst i Danmark, Vol. 1. Odense 1944, p. 100, at der er tale om kopier af franske stik. Nina Damsgaard derimod antager hofmaleren Hinrich Krock (1671-1738) som et muligt forbillede. Se Nina Damsgaard: Nørup Kirkes maleriske udsmykning. Vejle Amts Årbog 1975, p. 177-8. Det drejer sig imidlertid om kopier af illustrationerne fra Christoph Weigels billedbibel, der første gang udkom i Augsburg 1693. Ganske identiske malerier findes i Østbirk Kirke.*
15. Andre benyttelser af dette forlæg hos Sigrid Christie: *Den lutherske ikonografi i Norge intill 1800*. Oslo 1973, Vol. 2, p. 81.
16. *Danske Magazin* IV, 1750, p. 329-30.
17. Israelsen. *Op.cit.* p. 18. Sidste linie betyder „Således beder jeg G. Bang, stedets præst”.
18. Otto Norn. *En østjysk Billedskærerslægt...* p. 51.
19. Preben Kok: *Engum Kirke*. Vejle 1983, p. 39.
20. Hugo Matthiessen. *Op. cit.* p. 99-101.
21. Marius Hansen: *Tirsbæk. Gods og Ejere*. Kbh. 1923, p. 185 ff.
22. *Danske Herregaarde ved 1920*. Vol. III, p. 191. Se også Marius Hansen: *Præsterne i Engom og Hedensted Sogne*. Vejle Amts Aarbøger 1925, p. 37-9.
23. *Det drejer sig om Haasum Hospital*. Se *Hofmanns Foundationer*. Vol. III, p. 460.
24. *Lexikon der Christlichen Iconographie*. Vol. 1, p. 684 f. samt Jenny Schneider: „Die Weiberlisten. *Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*. XX, p. 147 f.
25. Hans Aurenhammer: *Lexikon der christlichen Iconographie*. Wien 1959-67, Vol. 1, p. 16. Om kvindeliste
26. *På herskabsstolen i Granslev Kirke ved Randers ses Abigajil knælende for David. Esther og Ahasuerus er temaet vis a vis Rosenkrantzernes familievåben i riddersalen på Krabbesholm ved Skive og endelig findes det — ligeledes fra 1760'erne i de malerier, der prydede den nu nedrevne herregård Rødslet ved Aalborg. Hvad angår kvindespejlene, der var udbredte i 1700-tallet, kan man nævne „Det rette aandelige Quinde-Smycke, samlet af de merkeligste Sprog af den hellige Skrift.” Kbh. 1682 samt „Fruentimmerets Contrafey udi det gamle Testament, beprydet med 25 Kobberstik, andægtige Bønner etc” af Mourids Brun. Kbh. 1751.*
27. *Danmarks Historie*. Ed. John Danstrup og Hal Koch. Vol. IX, p. 292-3.
28. *Neue Künstliche Figuren Biblischer Historien grüntlich von Tobia Stimmer gerissen*. Bases 1576. Repr. München 1881, p. 89.
29. *De fritstående keruber i Engum Kirke tjener til at øge illusionen om kirken som et Salomonisk tempel i lokal udgave*. I 1. Kongebog 6, 23 ff hedder det om tempelindretningen: „I inderhallen satte han to keruber af vildt oliventræ, ti alen høje; den ene kerubs vinger var fem alen, der var ti alen fra den ene vingespids til den anden; ti alen målte også den anden kerub; begge keruber havde samme mål og skikkelse; begge keruber var ti alen høje. Og han opstillede keruberne midt i den inderste del af templet, og de udbredte deres vinger således, at den enes ene vinge rørte den ene væg og dens anden ene vinge den modsatte væg, medens de to andre vinger rørte hinanden midt i templet. Keruberne overtrak han med guld. Rundt på alle vægge i templet anbragte han udskåret arbejde, keruber, palmer og blomsterkranse, både i den inderste og den yderste hal... osv”.

Det skal for fuldstændighedens skyld bemærkes, at de øvrige pulpituremalerier ikke i nogen egentlig forstand har med tanken om det salomoniske tempel at gøre. De tre første forestiller Adam og Eva i Edens have, mens de to sidste forestiller Elias og ravnene ved bækken Krit og Abrahams ofring af Isak.

Nyt fra historien i Vejle amt 1988

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening

Vi fik i 1986 overladt halvdelen af det gamle Tinghus, Østergade 9 i Brædstrup, hvor vi har det egentlige arkiv samt arbejdsrum i det tidligere dommerværelse og det tidligere sagførerværelse, kombineret udstillingslokale og læsesal i den gamle retssal og udstilling i det tidligere venteværelse. — De 6 gamle celler tages i brug efterhånden, som de kan blive sat i stand. — Een er i brug til gamle aviser, hvoraf vi har ca. 30 årgange af „Midtjyllands Avis“ indbundet, samt forskellige aviser fra særlige tidspunkter f.eks. fra besættelsestiden. — En celle skal stå monteret, som de var, medens de var i brug som arrest. — En er ved at blive gjort klar til uniformer m.m.

I selve arkivet har vi forenings- arkivalier - en del kommunalt materiale og en del, der er indleveret fra private og fra forretninger af forskellig art, ligesom vi f.eks. har en del gamle skolebøger. — Vi har et ret omfattende billedmateriale, hvoraf noget er op hængt til udstilling, men det er jo kun en ganske lille del, der kan være på væggen. — Vi har kirkebogskopier fra alle 10 kirkesogne i Brædstrup kommune — folketællingslister og en del kopier af skoleprotokoller. Der er i de senere år blevet udarbejdet lokalhistoriske beskrivelser af forskellige områder af kommunen, og disse har vi fået til brug for de besøgende.

I 1987 og 1988 har Brædstrupegnens Hjemstavnsforening udgivet et årsskrift med artikler af forskel-

lige personer med tilknytning til Brædstrupegnen og dækkende et så bredt udsnit af kommunen som muligt.

Hjemstavnsforeningen har også en ret stor samling af landbrugsredskaber, et gammelt snedkerværksted, et skomagerværksted samt en del gamle husholdningsredskaber. — Disse mere pladskrævende ting er placeret på en gård ca. 2 km. fra Brædstrup, hvor de kan beses ved henvendelse til gdr. Kasper Pedersen, Brokhøjvej eller til bestyrelsen. — Arkivet og samlingerne i det gamle Tinghus er åbne hver torsdag kl. 15.30-17.30, eller efter aftale med bestyrelsen.

Der er ingen lønnet medhjælp, så samtlige arbejder og vagter i den faste åbningstid klares af bestyrelsen + nogle frivillige hjælpere.

Ejnar Jokumsen

Børkop Lokalhistoriske Arkiv

Billede fra krohaven i Brejning ca. 1919. Serveringsdame Kirstine Pedersen t.h. nyder en øl sammen med en veninde.

Arkivet har i det forløbne år modtaget 96 nye afleveringer foruden et stort antal fotografier.

Lokalhistorisk arkiv udgav november 1988 „Bogen om Gaarslev Sogn“. Bogen, der er på næsten 400 sider - format A4 - er trykt i 500 eksemplarer. Ved årsskiftet var halvdelen allerede solgt.

Medarbejdere fra arkivet har ved forskellige lejligheder vist film fra Børkop, ligesom man har medvirket ved pensionistsammenkomster, hvor man har fremvist nogle af arkivets museumsting og fortalt fra gamle dage.

På arkivet råder vi i dag bl.a. over kopier af samtlige kirkebøger fra kommunen. Vi har kopier af alle folketællingslister, de gamle matrikelkort, brandtakstationer, præsteindberetninger m.v.

Hver uge klippes alt af interesse ud af de lokale aviser. Alle udklip ordnes i ringbind og registreres, så det kan lade sig gøre, at finde frem til bestemte emner/udklip ved almindeligt opslag.

Da der ikke findes noget egentligt museum i Børkop, modtager vi af og til gamle ting, som vi så udstiller i vore lokaler. Det er vores erfaring, at disse gamle ting kan være med til at vække interessen for lokalhistorie hos både børn og voksne.

Den daglige ledelse forestås af Erik Andreasen, Preben Mikkelsen og Hanne Hovmand, desuden er der 8 frivillige, ulønnede medarbejdere. I perioder har arkivet fået henvist langtidslidig arbejdskraft som hjælp ved kontorarbejdet.

Arkivet er åbent tirsdag k. 14-17 samt efter aftale.

Hanne Hovmand

Lokalhistorisk Arkiv Egtved

Året har kun givet få afleveringer. Sognet er vel ved at være støvsuget for foreningsprotokoller, men enkelte ting dukker stadig op, og der har været ret specielle sager iblandt.

Bølling Forsamlingshus' protokoller og regnskaber ca. 1910-68, som man antog var gået tabt ved brand hos formanden, er nu dukket op i stærkt beskadiget tilstand, men en del af indholdet kan dog tydes, selv om papiret er yderst skrøbeligt.

Der er modtaget kopi af skøde fra 1557 på Yding kirkebol til Mads Buch, præst i Egtved-Ødsted, og fæstebreve m.m. fra præsteembedet i Egtved-Ødsted fra 1720-1851.

Vi har fået kopi af enelærer Wolff-Jürgensens erindringer fra Tågelund skole 1862-82. Desuden et par skudmålsbøger og to bibler med lidt slægtsop-tegnelser i.

Der er modtaget Instruks for Snefogden i 15. kreds (Spjarup-Tågelund) fra 1948 med arbejdsbog og lønningslister og fortegnelse over mandskabet i 1957/58 både dem med og dem uden betaling.

Så er der købt kopier fra Landsarkivet i Viborg af Brandtaxationsprotokoller, så vi nu har Jerlev herred (også Højen sogn) fra 1801-62 (72). Beskrivelserne deri af ejendommene på de forskellige tider gav oplysninger til gårdhistorieudstillingen på Højvang i sommeren 1988, ligesom arkivet også leverede slægtsoplysningerne om familien Eriksen på Højvang. Fra arkivet skal lyde en stor tak til familien Wandel for en stor indsats ved skabelsen af udstillingen på Højvang.

Der har været jævnt pænt besøg på arkivet og et stadigt voksende antal henvendelser fra slægtsforskere, som jeg søger at hjælpe efter bedste evne.

En kreds af personer i Bredsten er i gang med at skabe et lokalarkiv i sognet, og de har fået overladt en del af de arkivalier, som naturligt hører hjemme der, ligesom de har modtaget tilbud om støtte både fra Egtved og fra Amtskredsen af Arkiver i Vejle Amt (LAVA).

Et lignende forsøg i Øster Starup på at samle en kreds om de arkivalier, der opbevares på Starup Skole, synes at være gået i stå.

Det kan nævnes, at en fortsættelse af Poul Lindholms bog Starup Sogn i Brusk Herred (fra 1911) er udkommet i efteråret 1988. Den har fået titlen Øster

Starup Sogn efter 1900 og kan ligesom genoptrykket af Lindholms bog fås på Ågård Sparekasse.

Peter Houbak

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn

1988 har været et år med mange ændringer på Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia. Dette skyldes, at 1988 er det første hele år, hvor arkivet har haft fastansat faguddannet leder, cand.mag. i historie og samfundsfag Nete With Fogstrup.

Den mest gennemgribende ændring var indførelsen fra 1. januar af SLA-registreringssystem for såvel arkivalier som billeder. Man valgte i første omgang at nøjes med at indføres SLA-systemet for nyindkommet materiale. Det er meningen, at man med tiden vil omregistrere det gamle materiale, men det bliver ikke foreløbig, da der er mange uregistrerede arkivfond ophobet.

I årets løb er der blevet registreret 124 A-fond og ca. 1000 billeder. Dertil kommer, at arkivets postkort er blevet udskilt i en særsamling og registreret. Postkortsamlingen omfatter nu over 1400 numre. Man har valgt at bruge rastede fotokopier af billederne på SLA-billedregistreringskort som brugerbilleder og lægge originalbilledet i hvilende arkiv pakket i Museumstjenestens syrefri indlæg og kuverter. Dette er et totalt brud med hidtidig praksis, hvor brugerne fik originalbilledet at se. Efterhånden som de gamle originalpositiver bliver omregistreret, vil også disse blive lagt i hvilende arkiv. Efter et års arbejde med det nye system kan man konkludere, at det er kommet godt i gang og fungerer tilfredsstillende.

Et andet projekt, som er kommet godt i gang i 1988 er registreringen af arkivets håndbogssamling på kartotekskort. Samtidig foretoges en komplettering af samlingen, som har været mangelfuld. Når projektet er gennemført, vil bøgerne stå systematisk efter DK-5 systemet med en alfabetisk og systematisk indgang på kartotekskort.

Et af de mange fine billeder Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn har modtaget i 1988. Det viser mejeriet »Elboldal« i Pjedsted lige efter opførelsen i 1912, da mejeriet blev flyttet fra Pjedsted Spang til Pjedsted by.

Arbejdet med at fremstille alfabetiske registre til kirkebøgerne fra alle primærkommunens sogne skrider godt fremad. I årets løb er den vanskelige transskription af de fremmede trossamfunds kirkebøger blevet færdig. Det omfatter De Reformerte, Katolsk og Mosaisk Trossamfund.

Projekt avisregistrering skrider langsomt fremad. Det er et kæmpeprojekt, som skal ende med, at der findes alfabetisk og systematisk indgang til lokalhistorisk relevant materiale i samtlige aviser, der er udkommet i Fredericia siden 1849. Foreløbig arbejder man kun med byens eneste nuværende avis, Fredericia Dagblad. Den bliver løbende registreret samtidig med, at man er startet fra denne avis's begyndelse i 1890. Indtil nu er perioden 1890-1926 blevet registreret.

Arkivet er i årets løb startet på et projekt kommu-

nearkiv, som har til formål for det første at danne sig et overblik over, hvad der findes af materiale i de forskellige forvaltningsarkiver, og for det andet at få indflydelse på kassationen i forvaltningsarkiverne, som hidtil er sket uden medvirken fra Lokalhistorisk Arkiv.

Projektet er startet godt med, at arkivlederen har fået adgang til alle dele af det kommunale arkiv og kommunen har lovet, at den ikke kasserer uden at arkivet først er blevet rådspurgt, om det har interesse. På længere sigt arbejdes der på, at Lokalhistorisk Arkiv overtager ansvaret for de døde dele af det kommunale arkiv.

Man er i 1988 startet på at opbygge en mikrofilmsamling af rådstue- og byfogedarkivalierne, som findes i Landsarkivet i Viborg. Arkivet har købt kopier af en del af de sikkerhedsfilmene arkivalier, men det

er meningen, at man med tiden vil have de vigtigste dele af de nævnte arkiver mikrofilmet, så brugerne bliver fri for at tage til Viborg, når de ønsker at studere den ældre del af byens historie. Det er også arkivets håb i en ikke alt for fjern fremtid at starte studiekredse i byhistorie, og til dette brug er disse arkivalier uundværlige.

Arkivets forlag udgav i slutningen af november 1988 et uddrag af den lokale, blinde digter Ingeborg Næstveds digte. Det store arbejde med at samle de mange digte har en af arkivets frivillige medarbejdere, J.M. Stenwei, foretaget. Bogen blev formelig revet væk, hvilket nok skyldes den overkommelige pris på 48 kr. og tidspunktet for udgivelsen 1. dec., da julehandelen for alvor kom i gang. Arkivet blev overrasket over salget, da vi havde regnet med, at

digte var svære at sælge. Denne erfaring vil vi gerne give videre til andre arkiver, som påtænker at udgive lokalhistoriske bøger.

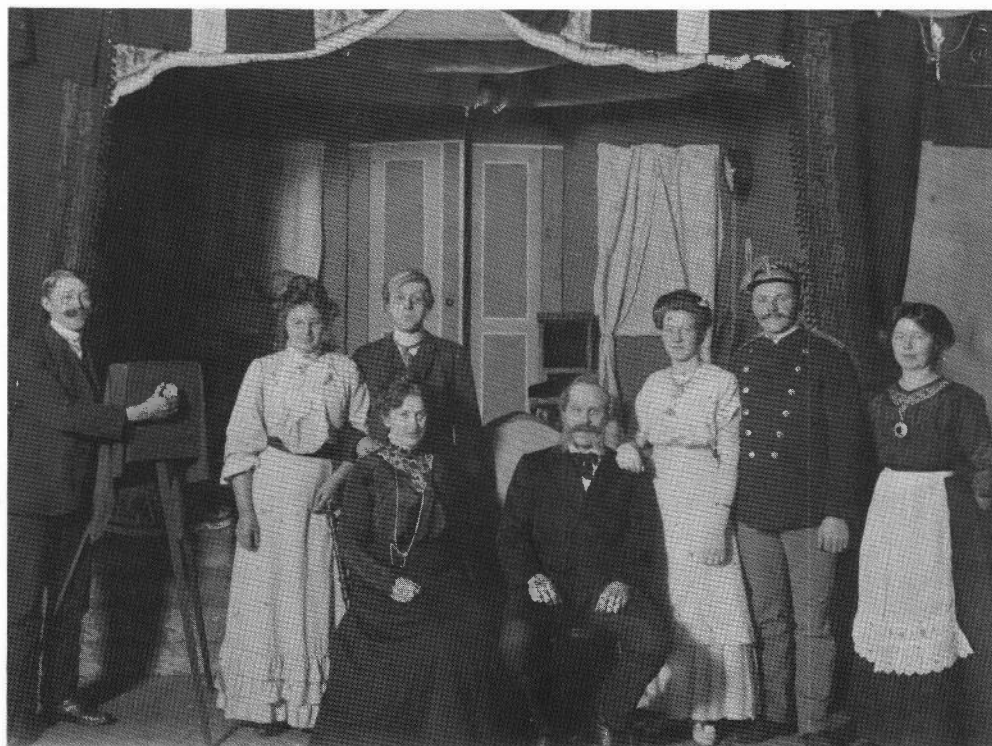
Alt i alt har året 1988 været et godt år med mange nye afleveringer – 186 ialt – og meget grundlæggende arbejde udført af arkivets mange, flittige medarbejdere. Dette syner måske ikke af så meget udadtil, men vil bære frugt i fremtiden i retning af en mere rationel administration af samlingerne.

Nete With Fogstrup

Gadbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Gadbjerg arkiv - en filial af Lokalhistorisk samling og arkiv for Give kommune – dækker Gadbjerg sogn. Arkivet har til huse i en loftlejlighed hos fhv. malermester Poul Hansen, Langgade 72, Gadbjerg.

Billede fra opførelse af Erik Bøghs Vækkeuret ca. 1914 i Gadbjerg borger- og håndværkerforening på Gadbjerg Kro.

Som leder står Hans Nicolaisen, Toftvej 35, Gadbjerg. Der er ikke fast åbningstid, men besøg kan aftales med lederen på tlf. 75 - 87 60 57. Arkivet har en „Sponsor” for at bruge et moderne udtryk, idet 60 af sognets borgere danner en støttekreds for arkivet. Aktiviteterne, der afholdes, er fælles for begge, både arkiv og støttekreds.

I vinteren 1987-88 var der indbudt til studiekreds med emnet „Kend dit sogn”, ledet af Ragna Jørgensen, Fårup. Det blev et kursus i studiet af slægtsgårde koblet sammen med læsning af gotisk skrift. Studiekredsen havde 16 deltagere, der samledes 12 lærerige og hyggelige mandagsaftener.

Ved støttekredsens generalforsamling den 10. februar holdt Johs. Rahbæk, Højen, et godt besøgt lysbilledforedrag om danske landsbykirker. Det blev en meget fin og interessant aften med smukke billeder, som vidnede om et stort forarbejde.

Den 29. juni, en dejlig varm sommeraften, afvikledes en udflugt i private biler. Den gik til Ravningsbroen i Vejledalen, hvor Hans Nicolaisen redegjorde for fundet og udgravningen. Turen fortsatte til Jellig, hvor Arne Bøjsen Andersen redegjorde for arbejdet med Vikingeskibet, som de 45 deltagere betragtede med stor interesse. Aftenen sluttede i Toftvej tidligere forskole med sang og hyggeligt samvær.

Arkivet havde den 6. august en udstilling i Gadbjerg skoles gymnastiksal bestående af plancher fra studiekredsarbejdet. En dukkesamling i egnsdragter, opstillet i forskellige miljøer, som de fandtes omkr. 1800-80. Dukkerne var lånt af Ruth Christensen, Vejle. Endvidere et gammelt dukketeater med scenebilleder og figurer til Drachmanns eventyrspil „Der var engang”. I biblioteket vist film fra det gamle Gadbjerg. Der var glædelig mange besøgende.

I efteråret, den 12. oktober, fortalte læge K. Seyr-Hansen, tidligere Bredsten, nu Gadbjerg, om sin lægegerning på Færøerne under besættelsen 1940-45, og om sin deltagelse i landgangen i Normandiet på D-dag den 7. juni 1943.

I april måned sendte støttekredsen en ansøgning til Give byråd. Anledningen var, at der er tale om en

udvidelse af Gadbjerg skole. Hvis det bliver en realitet, har vi ønske om at få lokaliteter på Skolen til opbevaring og registrering af arkivalierne fra Gadbjerg sogn.

Det nuværende opbevaringssted vil ganske naturligt være tidsbegrænset. Ansøgningen har byrådet meddelt modtaget og videregivet til fællestegnestuen i Give med anmodning om at tage forslaget med ved udformningen af skolens eventuelle udvidelse.

I denne vinter, 1988-89, er vi nogle stykker, som sætter os sammen i arkivet hver mandag aften og klipper avisartikler ud om begivenheder i Gadbjerg fra de senere år. Det er meningen at lave en udklipsamling.

Jævnt hen modtager arkivet arkivalier af forskellig art såsom dokumenter, billeder etc., ligesom der tid efter anden er bud efter oplysninger i anledning af slægtsforskning.

I efteråret var arkivet vært ved et opsamlingskursus i registrering efter det nye SLA-system. Kurset var arrangeret af amtskredsen og med Asbjørn Helling fra Vejle byarkiv som instruktør. Det blev afholdt på Gadbjerg skole med en halv snes deltagere.

Hans Nicolaisen

Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne

På initiativ af Glud-Hjarnø Borgerforening i 1987 blev der i begyndelsen af 1988 startet et lokalarkiv for vores område.

Lokalarkivet fik til huse i Glud Museums tidligere bestyrerbolig, hvor 1 rum (af 3) benyttes af museet, og vi har rådighed over den øvrige del af huset.

Fra fælleskassen for lokalhistoriske arkiver i Juelsminde kommune fik vi midler til indkøb af reoler m.v., en brugt — ikke elektrisk — skrivemaskine modtoges fra kommunen, og lokalrådets 2 brugere gav arkitektlamper, kaffemaskine og kaffekopper m.v. — Arkivkasser og andet anskaffedes.

Vi er en lille flok interesserede, der mødtes hver anden mandag aften kl. 19.30-ca. 22 og arbejder med identifikation af personerne på indkomne fo-

tos, hører båndoptagelser, som nogle af gruppens medlemmer har optaget siden sidste møde, og planlægger evt., hvad der gerne skal være foretaget i „marken” til næste gang.

Lokalarkivet har aftale med fru Grete Henriksen, der var med i initiativgruppen, om at være på arkivet i åbningstiden hver mandag kl. 16-17 og igen kl. 19.30-20.30 samtidig med, at hun varetager registreringsarbejdet.

4 medlemmer af gruppen har efter arkivets indmeldelse i Amtssammenslutningen deltaget i dennes registreringskursus i Vejle med stort udbytte. Der er i det første år indkommet mange afleveringer: Fotos, skøder, aftægtskontrakter, protokoller af forskellig art, skudsmålsbøger m.v.

Arkivet har mulighed for at trække oplysninger om området fra det på museet gennem mange år samlede materiale.

Knud Henriksen

Lokalarkivet for Hedensted kommune

Året har været året med de store forandringer, idet vi nu har fået lokaler i den gamle stationsbygning, Jernbanegade 1, som vi har drømt om i flere år.

Desværre blev det biblioteket, der løb af med underetagen, medens vi til arkivet har fået 1. og 2. sal, den tidligere stationsforstanderbolig. Vi har fået bedre plads til selve arkivmaterialet og til de museums-genstande, vi dels har haft liggende og stående i arkivet og dels opmagasineret i laden på en gård.

Et loftrum har vi fået isoleret og beklædt med træ, så der er et godt lokale til forskelligt værktøj. Vi har bl.a. fået et helt sadelmagerværksted med pilmaskine, symaskine, arbejdsbord og værktøj. Det har stået urørt siden sadelmager Niels Bach døde, 1980.

På 1. salen er to stuer indrettet til kontor og læsesal med alt papirmateriale såsom kirkebøger fra alle kommunens sogne, skøder, pantebreve, avisudklip

Løsning station med bibliotek i underetagen og lokalarkiv på 1. og 2. sal.

m.m. 2 andre stuer er til billeder og møbler, her findes også en reol med en samling bøger fra de „Stærke Jyder“. Der findes også et moderne køkken, da det ikke er så længe siden lejligheden har været beboet. I det tilhørende spisekammer er anbragt gamle køkkenredskaber af forskellig art.

På 2. salen, i det gamle soveværelse til forstanderboligen har vi foreløbig et par gamle senge med olmerdugsdyner og en natstol med bækken. Heroppe er også et lille gæsteværelse, som trænger til en meget kærlig hånd, men som kan blive et godt lokale til forskellige udstillinger.

Det ene af to pakhuse blev reddet fra nedrivning. Her er udstillet en del materialer med tilknytning til landbruget.

Lørdag d. 17. december var der officiel indvielse af arkivet. Der blev serveret æbleskiver og gløgg. Der var mødt omkring 90 gæster. Arkivet fik ved den lejlighed mange gaver, såvel ting som pengegaver og blomster.

Der er en del besøgende, dels for at studere kirkebøgerne, dels for at få en snak, ligesom skolen flere gange har benyttet materialer fra arkivet i undervisningen.

Der findes en „Lokalhistorisk Forening“ i kommunen, som har og stadig støtter Arkivet økonomisk.

H.P. Johansen

Byarkivet i Horsens

Byarkivet har fortsat sine bestræbelser på at mindske overvægten af foreningsarkiver i vore samlinger. Vi fortsætter naturligvis indsamlingen af foreningsarkiver, men har ofret megen opmærksomhed på indsamlingen af firma- og personarkiver i det forløbne år.

Vi har modtaget mange mindre personarkiver bestående af både arkivalier og fine billeder. Blandt de største arkiver skal nævnes forhenværende redaktør N.C. Christensens arkiv, samt dele af familien Norns arkiv.

Af firma-arkiver, som er indgået i Byarkivet, skal

nævnes sæbefabrikken Aggerbecks og dele af tobaksfirmaet Petersen og Sørensens arkiv.

Desuden har vi modtaget ca. 300 Horsens-kort fra Teknisk Forvaltning, som derved har forsynet Byarkivet og dets brugere med en rig kilde til byens topografi.

Vi har forøget vores kopisamling, som i forvejen bestod af Folketællingerne, dele af fattigvæsenets arkiv, indkvarteringslister og regnskaber og gilde- og laugsarkiverne, med kirkebøgerne indtil ca. 1800. Vi håber i det kommende år at få råd til at købe kopier af de resterende kirkebøger fra byens sogn.

Vi har som vanligt haft mange skoler og foreninger på besøg til en rundvisning og et foredrag. Andre besøgende har vi modtaget i forbindelse med vore udstillinger og vore foredragsrækker.

Vi afholdt i foråret, sammen med Folkeuniversitetet, en forelæsningsrække om Rig og Fattig i 1700-årene og i efteråret lagde vi hus til en foredragsrække om Danmarks oldtid, med titlen Fortiden til revision. Begge forelæsningsrækker var vel besøgte.

Det samme gælder årets udstillinger, som enten vi selv eller Arkivforeningen har arrangeret. Vi har haft udstillinger af Malermester Jens Baches tegninger og skabeloner, af postkort fra Horsens-egnen, af cirkusplakater og af engle ved juleudstillingen Velkommen igen Guds Engle små.

Endelig har vi deltaget i udstillingen Fattige enker i 1700-årene, som fandt sted i Horsens Museums udstillingsbygning i Nørregade. Og vi har også — sammen med Horsens Museum og Industrimuseet — lavet to udstillinger til Horsens Folkebibliotek i anledning af bibliotekets indflytning i nye lokaler i Tobaksgården.

Arkivets forskning har i de få stunder, hvor der har været tid til det, drejet sig om 1700-årene. Men det stigende antal faglige forespørgsler, nemlig ca. 2000 i 1988, levner ikke meget tid til andet.

Det tager tid at besvare forespørgsler, og da der stadig kun er ansat en halvtids-arkivar på Byarkivet, går det meste af den normerede arbejdstid med dette. Imidlertid betragter vi de mange forespørgsler som meget glædelige, fordi de viser et stort behov for

arkivet, og vi håber at fremtiden må bringe nogle bedre personaleforhold, så vi fortsat kan være i stand til at tilfredsstille vore brugeres behov for hjælp og oplysninger.

Bodil Møller Knudsen

Kolding Stadsarkiv

Stadsarkivets samlinger er blevet bedre sikret i 1988 ved installering af et automatisk brandalarmeringsanlæg i Stadsarkivets lokaler på Hovedbiblioteket og i Klostergården.

Stadsarkivet overtog i 1987 ansvaret for Kolding kommunes arkiv, og i denne forbindelse har Stadsarkivet i 1988 været involveret i indførelse af et nyt edb-journalsystem i kommunen, der betyder, at det for fremtiden bliver lettere at finde frem til de væsentlige informationer i arkivet.

Kolding Stadsarkiv har i 1988 modtaget en lang række gaver fra privatpersoner, lokale foreninger og lokale virksomheder. Gaverne har bestået i gamle fotografier fra Kolding by og omegn, forhandlingsprotokoller, regnskaber og scrapbøger fra foreninger – både fra dem, der stadig er aktive og fra foreninger, der igen er opløst – og regnskabsmateriale, korrespondance m.m. fra lokale virksomheder.

Blandt det nye, der er modtaget i 1988 kan nævnes:

Arkitekt Sigurd Madsens tegningsarkiv

Regnskaber, scrapbøger, fotos m.m. fra Brdr. Volkerts Fabriker

Regnskaber m.m. fra firmaet A.L. Johansen

Kolding Sejlklubs arkiv

Eksp eksperimenterende danske radioamatørers arkiv

Regnskabsbøger fra Restaurant Alpedalen

Scrapbøger om Strandhuse

En væsentlig forøgelse af stadsarkivets viden om omegnssoggenes historie er opnået gennem beskæftigelsesprojektet „Projekt Sognekommune“, der afsluttedes 1. november 1988.

Projektets formål var at få registreret sognekommunernes arkiver, at få interviewet de endnu tilbageværende sognerådsmedlemmer og at få samlet den væsentligste del af arkivets viden om omegnssog-

sgenes historie i såkaldte „sognemapper“, der skulle gøre arbejdet lettere for de mennesker, der ønsker at sætte sig ind i sognenes historie. Endelig var det håbet, at det skulle inspirere flere til at skrive sognehistorie.

Projektets formål blev opfyldt inden for det år, der var afsat til det, og Stadsarkivet kan med glæde konstatere, at det har været med til at sætte gang i flere lokalhistoriske studiegrupper.

Skriftlige og telefoniske forespørgsler har også været talrige i 1988. Herudover har der på Stadsarkivets læsesal i 1988 været 1067 besøgende, en fremgang på 324 i forhold til 1987.

Den skrevne lokalpresse og lokalradioerne gør i stadig stigende omfang brug af stadsarkivets samlinger. Det samme gør daghøjskolerne, der har arrangeret flere lokalhistoriske studiekredse i årets løb, hvortil kildemateriale er hentet på Stadsarkivets læsesal.

Stadsarkivet fejrede 200-året for stavnsbåndets ophævelse i sommeren 1988 med en udstilling i Hovedbibliotekets foyer „Landboreformerne på Koldingegnen“. Udstillingen blev senere udlånt til Lysløshøjskolen, Munkensdam Gymnasium og Kolding Gymnasium.

Stadsarkivet har desuden fremstillet en mindre plancheudstilling om Seest sogns nyere historie, der har været ophængt i Seest menighedshus, på Bakkeskolen og på Munkensdam Plejecenter. Stadsarkivet har desuden bidraget med materiale til lokalhistoriske udstillinger i Dalby, Harte og Viuf.

Birgitte Dedenroth Schou

Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn

Kælderen, Tørskindvej 5, Ny Nørup, postadr. Vesterløkke 23, Ny Nørup, 7182 Bredsten. Arkivet har åbent anden torsdag i hver måned, eller efter aftale, tlf. 75 - 88 31 14.

Året 1988 har stået i stavnsbåndsfestlighedernes tegn.

Vi startede lokalt med vor årlige udstilling fra arkivet i marts på Nørup skole, hvor vi satte fokus på landbohistorie, med papirer fra udskiftningen, da godsejer Jeramin til Engelsholm 1796 solgte gårde-

ne til fæstebønderne og udskiftningen skete her. Desuden var der kort, skøder, skrevne erindringer og mange gårbilleder. Lærer Johs. Rahbek viste en lysbilledserie om Landboliv og Landboreformer.

Andre indslag i udstillingen var udvandringen til Amerika; i håb om at få oplysning om udvandrere fra Nørup sogn lavede vi en udstilling med ting og bøger om emnet, men havde ikke held til at få noget at vide. En privat samler havde en fin udstilling med gamle julekort.

18. juni var vi med til at arrangere stavnsbåndsfest i og ved Egnsmuseet i Vandel, hvor der rekonstrueredes et bystævne, var udstilling på museet og arbejdende stande med gamle håndværk, der serveredes smagsprøver: byggrød med sirup og kærnemælk, stegt flæsk med hjemmebagt rugbrød. Og der dansedes folkedans.

9. juli var det på Engelsholm, det foregik, sammen med Lokalhistorisk Forening i Bredsten sogn og Egtvedegnens Museumsforening; der arrangeredes køreture Engelsholm sø rundt i hestevogn, rundvisninger på slottet, der solgtes og lavedes prægede

mønter til minde om alkymisten guldmageren Erik Lange, der var ejer af Engelsholm for 400 år siden. Også der var folkedansere fra Nørup med i deres smukke dragter.

Tilslutningen var god til alle arrangementer, så det var en fornøjelse at være medarrangør.

Ved vore medlemsmøder har vi vist stavnsbåndsvideoen fra optoget i København d. 20. juni, udlånt til os fra Vejle museum, og vi har besøgt museet og set udstillingen der af dragter, som deltagere fra Vejle amt havde på under optoget i København.

Som afslutning på vintersæson 1987-88 besøgte vi Bindeballe gl. Station, så udstillingen der om Vejle-Vandel-Grindstedbanen og Vejle-ådalen og sluttede af hos Bindeballe købmanden i den gamle butik.

Vi får stadig arkivalier af forskellig slags ind, det glæder os meget; arbejdet med registrering går støt og roligt, vi arbejder af interesse for sagens skyld uden nogen form for løn; vort problem er pladsmangel, og vi prøver stadig at formå Egtved kommune til at give os større og bedre lokaler.

Johanne Bindesbøl

Bystævne 18. juni 1988.

»Dyret«, figur af bly, fremvist på flad hånd. Vægt 480 g, længde 12 cm, bredde 7 cm, tykkelse 5-14 mm. Fundet under almindelig rivning langs udbendig kirkemur (tagdryp). Motiv: udbredt dyreskind med ret svag (underliggende) hale, derudover kraftigere slange i slyng. Fremstiller og anvendelse: ????. Originalen overgivet til Nationalmuseet, kopi i herværende egnsminde-samling. (Foto: Allan Simonsen V.A.F.).

Smidstrup-Skærup Skoles Egnsmindesamling

Som tidligere anført i disse indberetninger kan vor skolesamling fortsat glæde sig over en støt og rolig fremgang og ikke mindst over mange værdifulde forbindelser både i og uden for selve skoledistriktet. Endnu en gang kan det også gentages, at samlingen er oprettet (1961) og derefter videreført som en integreret del af skolens undervisningsmidler, hvilket dog langtfra tilsigter nogen aflukning fra omverdenen. Tværtimod er både skoleklasser og andre hold udefra meget velkomne, hvilket også gælder for enhver interesseret enkeltgæst fra nær eller fjern.

At samlingen af genstande må dele plads (2 loka-

ler) med et voksende sognearkiv, kan selvsagt medføre visse ulemper; men i adskillige tilfælde har det dog vist sig at være meget givende, når der samtidig kan øses af begge kilder.

Som bekendt kan et stærkt egnsbetonet præg i tale, ting, skrift, skikke og vaner variere tydeligt selv inden for mindre områder, og i den retning har vort virkeområde tilsyneladende haft særlig gode kår, ikke mindst gennem velbevarede ting, billeder og skrifter samt engagerede fortællere, „kloge“ mænd, bysmæde som tandudtrækkere, ligsynsmænd, ægte spåkoner, tosser, hjemmebrændere, gammelølbyr-

gere, kopsættere samt en enkelt „Ole opfinder” og andet godtfolk.

Af andre egnstypiske ting, billeder og skrifter, som er bearbejdet, kan også nævnes bindebrev, testimonier, bibeludgaver, offerlys-skjolde og — ikke at forglemme — brugen af dovandanke (budstokke).

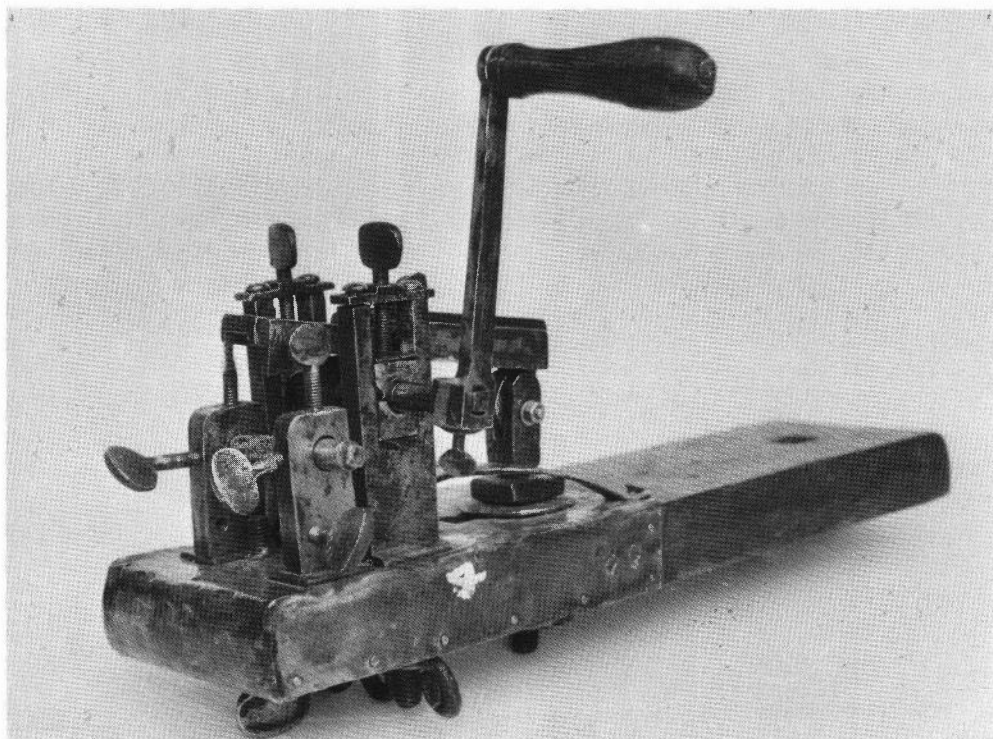
Indkomne materialer, som ikke med sikkerhed

har kunnet forklares, er tit sendt på rundvandring til bedrevidende kolleger — og ofte med godt resultat. Helt udefinerlige ting har også været på lignende vandring mellem fagfolk o.a. specialister — men lige så tit uden opklaring.

Angående sidstnævnte: se venligst medf. 2 fotos.

H. Pedersen

»Maskinen«. På halvt messingbeklædt plankestykke er opsat forskellige »maskindele«, som tilsyneladende kan være forarbejdede af en kyndig »jern-mand«. Midt inde på håndsvingets aksel er anbragt en fremføringsvalse (ikke synlig på foto) forsynet med et overliggende styringslåg, der samtidig bærer en kniv på både over- og undersiden. Det store antal indstillings-skruer m.m. synes at pege hen mod stor nøjagtighed og/eller omstilling til flere forskellige funktioner. Ved modtagelsen var hele opsatsen belagt med stærknet olie, mens smårevler og en svag lugt mindede om læder. Totalvægt 3,2 kg, største længde 38 cm, maskindækket del 21 cm, bredde (ex. håndsving) 12 cm. Anvendelse og fremstiller: endnu uopklaret. (Foto: Allan Simonsen, V.A.F.).

Sejrup købmandshandel i 1920. Butikken var indrettet på en landejendom en halv kilometer syd for Sejrup by, samme sted som Sejrup mølle.

Lokalhistorisk arkiv for Thyregod og Vester sogne

Arkivet har gode lokaler på adressen Skolegade 4 i Thyregod. Åbningstid fredag kl. 15-17 eller efter aftale på telefon 75 73 46 78, Ejnar Bjerre Jørgensen.

Takket være tilskud fra privat side har arkivet kunne anskaffe en kopimaskine. Det har været en stor lettelse i det daglige arbejde. Fra den tidligere Thyregod-Vester sparekasses legat har arkivet fået et læseapparat til mikrofilm, som man også regner med at få fornøjelse af.

Ellers er arbejdet med personkartotek og billedkartotek skredet godt frem og vil snart være afsluttet for de indkomne materials vedkommende. I anledning af stavnsbåndsjubilæet er der indkøbt kopier af de gamle matrikelkort for Thyregod sogn, i

alt 12 stk. Det er også lykkedes at opspore nogle gamle jordebogsekstrakter, der supplerer de to herregårde Hastrups og Rørbæks historie. Sammen med andre dokumenter har kort og jordebøger været fremlagt ved en udstilling om stavnsbåndstiden hele sommeren 1988.

Arkivet har modtaget andre interessante ting i årets løb, der kan nævnes erindringer fra 1850-80, en del slægtstavler og udvandrerbreve fra USA. Som sædvanlig har folk været flinke til at aflevere billeder.

Udover stavnsbåndsudstillingen, har arkivet lavet udstilling i forbindelse med Thyregod-dagen. Det var gamle dokumenter fra Hastrup og Rørbæk, en del gårdhistorier og gamle billeder fra Thyregod by.

Arkivet har stillet lokaler til rådighed for eftermiddagshøjskole med lokalhistorie som emne, ligesom skoleklasser har benyttet arkivet.

Kirkebogs- og folketællingskopier er blevet indbundet, og af de ældste er der afskrifter til rådighed for gæsterne. Antallet af besøgende har ligget omkring 350.

E.B. Jørgensen

Lokalhistorisk Forening for Uldum sogn

I det forløbne år har rensning og registrering af gamle fotografiske glasplader optaget en stor del af bestyrelsens tid. Disse glasplader rummer motiver helt tilbage fra århundredets begyndelse og er af stor lokalhistorisk værdi. Det har under gennemgangen af dem vist sig, at størsteparten er i en særdeles god stand, så det har været muligt at lave udmærkede billeder af dem.

Ved flere lejligheder har foreningen arrangeret udstilling af lokalhistoriske billeder på grundlag af de gamle glasplader. Disse udstillinger med billeder fra det gamle Uldum har vakt stor opmærksomhed. I forbindelse med 100 års jubilæet i Uldum Forsamlingshus havde foreningen netop en sådan billedudstilling, og den har utvivlsomt yderligere øget interessen for lokalhistorien.

Lokalhistorisk Forening for Uldum sogn udarbejdede med baggrund i forsamlingshusjubilæet et jubilæumshæfte „Uldum Forsamlingshus 1888-1988“, der indgår i rækken af temahæfter, foreningen tidligere har udgivet.

Arkivet har af og til besøg af skoleklasser, der her søger oplysninger om stedets historie, og vi finder det vigtigt, at den opvoksende generation får kendskab hertil, og glædeligt, at den viser en aktiv interesse for at få viden om den.

To gange om året udsender foreningen en lille fire-sidet folder som orientering til vore medlemmer. Sidste gang omdeltes orienteringsbladet til samtlige

husstande i sognet for på den måde at give så mange som muligt kendskab til foreningen og dens arbejde. Det medførte umiddelbar tilgang af nye medlemmer samt en fordobling af deltagerantallet til vor årlige Uldum-aften, der denne gang havde emnet „Kend dit sogn – en billedvandring i Uldum sogn“.

Lokalhistorisk Forenings bestyrelse kan glæde sig over fortsat god opbakning for og interesse for vort arbejde.

Børge Haugstrup

Vejle Byhistoriske Arkiv

Arbejdet på Byhistorisk Arkiv har ud over det almindelige indsamlings-, undersøgelses- og formidlingsarbejde især været koncentreret om flytning af Byhistorisk Arkiv samt arbejdet med projekt „Arbejdslivets Historie“.

Arkivets flytning fra museets bygning på Flegborg var især affødt af de senere års stærkt stigende brug af arkivet og dets samlinger. Det medførte store problemer med hensyn til at betjene arkivets brugere tilfredsstillende. Mens læsesal og kontorer lå på Flegborg var alle arbejdslokaler og alt materiale placeret forskellige steder i byen. På den måde blev der brugt meget tid på transport mellem magasiner, arbejdslokaler og læsesal.

For at løse disse problemer er alle arkivets aktiviteter blevet samlet i den gamle „DOFO-bygning“ på Enghavevej. I bygningens 3. sal er der indrettet magasiner til arkivalier, fotografier og film m.m. På 1. sal er der indrettet mørkekammer, afotograferingsrum, indkomstmagasin, kontorer og arbejdsrum for projektmedarbejdere m.m. I stueetagen er der indrettet læsesal og læsestue for mikrofilm, hvor arkivets brugere kan arbejde med samlingerne. Desværre har der ikke været midler til at nyindrette lokalerne til arkivformål. De er derfor taget i anvendelse, som de forefandt. Overflytningen af arkivalierne fra magasinet under biblioteket på Vestre Engvej til „DOFO-bygningen“ er afsluttet. Ordning og opstilling af arkivalierne ventes afsluttet i løbet af 1989.

Arkibrugere i fuld gang med undersøgelser i Byhistorisk Arkivs nye læsesal.

I forbindelse med flytningen er arkivets åbningstider også blevet ændret. Arkivets nye adresse og åbningstider er:

Vejle Byhistoriske Arkiv
 Enghavevej 34 B
 7100 Vejle
 Telefon 75 83 44 48

Åbningstider

Tirsdag 12.30-19.00 (1.4-31.8 dog kun til kl. 16.00)
 Onsdag 12.30-16.00
 Torsdag 12.30-16.00

Projekt Arbejdslivets Historie er for alvor kommet igang i det forløbne år. Ud over cand.phil Bente Munk og Lic.phil. Thorsten B. Olesen, har 6 personer været tilknyttet projektet under beskæftigelseslovgivningen. Indsamlings- og undersøgelsesvirksomheden har i 1988 især været rettet mod tekstilindustrien samt nærings- og nydelsesmiddelindu-

strien, hvor der er indsamlet arkivalier, billeder o.lign. fra fagforeninger og private. Især er der anvendt meget tid på at indsamle erindringer i form af båndinterviews, som alle er blevet renskrivet på tekstbehandling. Der er i 1988 gennemført 47 interviews. Sammen med forlaget Kulturbøger har projektet desuden udgivet en arbejdererindring fra Vejle, nemlig Dagny Jensens bog „En bange mus”. Bogen har fået flotte anmeldelser både i den lokale og den landsdækkende presse, og bogen er allerede udkommet i 2. oplag.

Projekt „Ildræthistorisk Aktivitetscenter” er i 1988 fortsat med cand.phil. Arne Rahbek som leder. (Se videre beskrivelse under Vejle Kulturhistoriske Museum).

Registreringen af gravminder på kirkegårdene i Vejle by, som er sket i samarbejde med kirkegårdsbestyrelsen, er fortsat i 1988. Cand.mag. Keld Bøllund har gennemgået Nordre- og Søndre Kirkegård. For de fire bykirkegårde er der nu udarbejdet lister over bevaringsværdige gravminder.

I forbindelse med festligholdelsen af 200-året for stavnsbåndets ophævelse i 1788 deltog arkivet i undervisningsudvalget under Stavnsbåndskomiteen for Vejle Amt. Til brug for undersøgelser i forbindelse med stavnsbåndsjubilæet blev der af komiteen indkøbt en række mikrofilm af arkivalier vedr. landboforhold i Vejle amt på landboreformernes tid. Disse film udgør starten til en amtslig mikrofilmsamling, som amtskredsen af lokalhistoriske arkiver i Vejle amt har besluttet at opbygge og placere på Vejle Byhistoriske Arkiv.

De senere år er der foregået et intenst udviklingsarbejde omkring et fælles EDB-registreringssystem for de lokalhistoriske arkiver i Danmark. I dette udviklingsarbejde har arkivet deltaget, og en del af arkivets samlinger er som en del af testarbejdet blevet journaliseret og registreret på arkivprogrammet.

Arkivet har udarbejdet to udstillinger i 1988, som begge vist på Vejle Kulturhistoriske Museum. Den første var en udstilling med titlen „Frits Jensen – Matadoren og den jævne mands arkitekt“. Ud-

lingen blev vist fra den 15. maj til den 29. oktober og dokumenterede udvalgte sider af Frits Jensens 50 års virke i Vejle. Den anden udstilling, som vist fra den 25. november og frem til den 20. februar 1989, havde titlen „Vejle-egnen på landboreformernes tid“. I den fortæltes om de lokale landboforhold, og der blev vist farvelagte matrikelkort. (Begge udstillinger beskrives yderligere under Vejle Kulturhistoriske Museum).

På arkivets forlag er i år udgivet „Gymnastik i 100 år, Vejle Gymnastik-Forening.“ af Asbjørn Hellum og Arne Rahbek.

Den lokalhistoriske kalender 1989 blev lavet med arbejds- og hverdagsliv som overordnet tema. Kalenderen har følgende motiver:

Forside: Vejle Dampmølle

Januar: Sct. Pouls Kirkes syskole 1908

Februar: Vejle Lervare-Fabrik 1910

Marts: Vaskedag omkring 1900

April: Gymnastiktime på Nyboesgades Skole 1926-27

Projektmedarbejder Helle Hüttel laver interview med forhenværende slagteriarbejder Karen Iversen i hendes hjem.

Maj: Hygge i majsolen omkring 1920
 Juni: Arbejdernes Fællesbageri
 Juli: Kontorpersonalet på Amtsgården 1918
 August: Arbejde i skolehaverne 1936
 September: Losning af bomuld i Vejle havn 1917-18
 Oktober: Murersvende fra Vejle omkring 1900
 November: C.M. Hess' Jernstøberi 1906
 December: Julebarbering i Vejle i 1920'erne

Fra enkeltpersoner, virksomheder, foreninger og andre institutioner har arkivet i 1988 modtaget 222 indleveringer af arkivalier, fotografier o.lign. Blandt disse skal nogle få nævnes: Skibet Socialdemokratiske Forening, Østengaards Kiselgurværk, Kvindeligt Arbejderforbund, Vejle afd., Bogbinder- og kar-

tonagearbejderforbundet, Vejle afd., Slagteriarbejdernes Fagforening, Vejle afd., Murerne Fagforening, Vejle afd., Blikkenslagernes Fagforening, Vejle afd., Fællessnedkeriet, Vejle Vandværk, Vejle Havn, Vejle Gymnastik-Forening, Vejle Judo Klub, Vejle Kredsens Søndagsskoler samt ca. 60 erindringer, bl.a. erindringer fra det gamle Mølholm og Bomuldsspinderierne i Vejle af Fr. Hepworth.

På arkivet har der været ansat 8 projektmedarbejdere og 3 i jobtilbud. Arkivet har i 1988 haft 1294 læsesalsbesøgende samt besvaret ca. 2400 faglige forespørgsler. Desuden har arkivets personale afholdt 36 foredrag med emner fra arkivets arbejdsmark. Udlånsfilmene har været vist 10 gange.

Asbjørn Hellum

Museerne

Horsens Statsfængsels Fængsels-historiske Museum

Museet har haft et godt år.

Dels har vi i en stor del af tiden haft ansat en historiker, nemlig Jakob Keiffer-Olsen, og dels har jeg fra marts været frigjort til museet, samme tid som vi havde Jakob, som holdt hos os til jan. 89, medens jeg fortsatte til marts.

Dette år har givet en ikke ubetydelig tilvækst i genstande; væsentlige områder, arealmæssig, er lagt til, der er nået meget langt med en museal registrering. Nye skilte er jeg snart færdig med at sætte op, der er kommet lys i monterne og hele opsætningen

har fået et væsentligt pift. Jeg har været meget glad for samarbejdet med Jakob.

Gæstetallet var sidste år på 6.365 og i betragtning af, at dette er et lukket museum og alle gæster bliver gelejdet rundt, er jeg særdeles tilfreds med gæstetallet.

Til sommer laves der en meget stor udstilling på Horsens museum med store dele fra museet her, også det har været tidkrævende, omend de dels selv og dels ved noget af Jakobs ansættelse har fået det gennearbejdet. Denne udstilling forventes at starte

i juni og slutter i sept., hvor vi så sætter alle ting på deres rette plads her. Jeg forventer at udstillingen bringer mange turister til Horsens og giver Horsens museum et velfortjent skulderklap. Selv håber jeg, at denne udstilling bringer adskillige effekter til os.

Af nye effekter har vi fået en del fra vores sygeafdeling lige fra fødetang til apparatur for elektrochok m.m. Flere gode sæt til tatovering er også kommet. Arkivmæssigt er det bedste vel et par hæfter skrevet af den henrettede Jens Nielsen.

Takket være en TV-udsendelse, som TV-syd har bragt nogle gange om vores museum, er der blandt andet fra Tyskland kommet væsentlige arkivalier til Horsens. Disse er behandlet på sædvanlig måde for denne slags arkivalier, men morsomt er det, at en udsendelse om et museum er den direkte årsag til at sådanne ting kommer hen, hvor de nu hører til.

Også et par udstillinger har vi arrangeret; det var i to pengeinstitutter i Sønderjylland.

1988 har været et godt år.

Aage Egholm

Højderyggens Egnsmuseum

1988 var for Højderyggens Egnsmuseum et skelsættende år, idet vi fik løst vores pladsproblem ved at kommunen gav os rådighed over den tidligere materialebygning, der ligger ved siden af Nørre Snede hallen. Bygningen er ca. 130 kvadratmeter og egner sig fortrinligt til formålet.

Økonomien fik det også bedre i 1988. En arv på 158.000 kr., heraf størsteparten i obligationer, tilfaldt egnsmuseet; det er vi meget taknemlige for.

Af udstillinger kan nævnes påskeudstillingen, hvor Nørre Snede og omegns husflidsforening viste de ting, som var fremstillet i vinterens løb. Ca. 300 så udstillingen.

Museet havde udstilling i Jyske Bank i Ejstrupholm fra den 20/6; samtidig var der udstilling i anledning af stavnsbåndets ophævelses 200 års jubilæum. Den blev startet med en varm kartoffel og en sild på plænen ved museet, hertil gav spritfabrik-

kerne i Ålborg smagsprøver på kartofflens ædlere dele, landbrugskonsulent Svend Aage Jakobsen fortalte om kartofflens historie og dens avlere. 53 mødte op til en hyggelig aften.

Sommerudstilling i juli med glas fra Aksel Østergård Jensen, Ejstrupholm — efterårsudstilling med fundne ting fra Hedegård udgravningerne, udlånt af Horsens Museum.

Julestue blev holdt i skolens aula den 11/12. Her var det Martin Engholm, der fortalte om sin mors erindringer.

Legestuebørnene fik til opgave at pynte museets juletræ, og resultatet blev strålende.

Hermed tak for et godt museumsår.

Bestyrelsen

Give Egnens Museum

Give-Egnens Museums opbygningsfase er hovedsageligt sket gennem fritidsarbejde.

For 1988 hævdede Give Kommune museets driftstilskud, hvilket gav mulighed for at oprette en fast heltidsstilling for museumslederen. 1. jan. 1988 indtrådte Falk Mikkelsen i den nyoprettede stilling, og dette fejrede museumsforeningen under stor festivities ved en Milepælsfest den 8. januar.

Det er fundamentalt vigtigt for et museum at have en fuldtidsleder. En leder til at tilrettelægge dagligdagens gang og til at koordinere de opgaver og løse de problemstillinger, der ustandseligt opstår på et museum.

Fuldtidsstillingen åbnede en masse nye muligheder, og væksten fra de foregående år kunne derfor fortsættes. Ikke alene har man nu kunnet efterkomme alle foreningers og skolers ønsker om rundvisning og pædagogisk bistand, men hele museumsformidlingen har også kunnet foregå under mere intensive og tilfredsstillende forhold — her tænkes bl.a. på arbejdet med særudstillinger, de mange henvendelser fra lokale folk og medier etc. Rodnettet af lokale kontakter bliver altså mere og mere udbygget og komplet.

Fra særudstillingen »Fri eller bunden i 200 år?» på Give Egnens Museum.

I løbet af 1988 har museet på ihærdig vis fortsat dets bestræbelser for at blive indstillet til statsanerkendelse, og forhåbningerne er naturligvis blevet bestyrket i og med museet har fået en fuldtidsleder. Rent udstillingsmæssigt har 1988 været koncentreret om 200-året for stavnsbåndets ophævelse. Med udgangspunkt i skiftet efter Karen Povlsdatter, Vester Aast 1743 blev særudstillingen „Fri eller bunden i 200 år?” bygget op. Udstillingen viste inventaret i datidens fæstegård. Hvad ejede fæstebonden dengang, hvilket omfang havde hoveriet på Giveegnen, og hvordan foregik udskiftningen? — det var blot nogle af de spørgsmål, som udstillingen tog op.

I forbindelse med åbningen af særudstillingen blev der afholdt et bystævne med borgmester Curt Nielsen som oldermænd og repræsentanter fra de otte sogne i Give Kommune. Seancen foregik helt i

1700-tals-ånd og blev overværet af flere hundrede mennesker.

„Fri eller bunden i 200 år?” kunne ses indtil 15. november og blev gennem hele perioden godt besøgt af såvel skoler som private.

I slutningen af november blev den årligt tilbagevendende juleudstilling „Julebørn og Legetøj” åbnet. Under hyggelige rammer kunne publikum opleve et gammeldags modeltog, mekanisk legetøj, Peters jul o.m.a.

Udover de to særudstillinger opstillede Give-Egnens Museum udstillinger på f.eks. dyrskue, messe og bibliotek.

Museet har i årets løb også stået som vært for flere arrangementer — her kan f.eks. nævnes en særdeles vellykket Anton Berntsen-aften i samarbejde med VAHS, hvor den berømte lokalpoets levned blev skildret i både ord og toner.

Der har været en klar og gennemgående tendens i 1988:

Give-Egnens Museum har oplevet en markant stigning i besøgstallet — som igen har udmøntet sig i tegning af adskillige nye medlemskaber. Således tæller Give-Egnens Museumsforening ved årets udgang ca. 300 medlemmer. Til generalforsamlingen, der blev afholdt i april, deltog ca. 80. Selve generalforsamlingen var traditionen tro koblet sammen med et foredrag. Søren Manøe, Ølgod Museum talte over emnet „Jydepotter og Pottegyder”.

Året igennem har der været 3 til 4 heltidsbeskæftigede på museet.

Alt i alt må året 1988 siges at have været særdeles driftigt og vellykket for Give-Egnens Museum.

Falk Mikkelsen

Hjortsvang Museum

200 året for stavnsbåndets ophævelse satte naturligvis sit præg på arbejdet i 1988.

Der forskedes i landsbyens historie, og udskiftningen vistes på en udstilling.

Hjortsvang hørte under Tyrsting-Vrads herred, men ligger lige ved amtsskellene; derfor har lands-

byen skiftevis hørt under Silkeborg, Ringkøbing, Randers, Skanderborg, Århus og Vejle Amter.

Mange godser har haft strøgods i Hjortsvang, men ved udskiftningen var byen delt under to godser, nemlig Bjerre i Aale og Hvolgård i Langskov sogn.

Da landsbyen i modsætning til mange andre landsbyer, ikke havde samme hartkornsstørrelse på fæstegårdene, kan man med lethed føre de enkelte gårdes historie langt tilbage i tiden, og det ses at Musemsgården i 1677 beboes af Jens Vrold. Senere blev den til to halvgårde „Vester og Øster Vroldgård“.

Det vides dog ikke på nuværende tidspunkt, om Jens Vrold tog navn efter gården eller omvendt, men navnet Vroldgård er kendt fra dette år.

Foruden udskiftningen arbejdede Museet sammen med Landboforeningen om en udstilling fra da man brugte segl til nutid.

Husholdningsforeningen viste madlavning før og nu og beviste, at fortidens kostplan på mange måder var særdeles god og nok ernæringsmæssigt kan måle sig med nutidens.

Elever fra Tørring Gymnasium viste fortidens arbejdsdag såvel sommer som vinter samt klædedragter, markbrug, generationsskifte og den økonomiske udvikling i et bondesamfund gennem 200 år.

I forsommeren strømmede mange skolers elever til Hjortsvang for at hente inspiration til deres egen stavnsbåndsudstilling, og Anders Markussen fortalte, viste rundt på museet og som altid beredvillig viste han børnene, hvordan en le, plejl o.s.v. skulle bruges.

Disse besøg resulterede i en stor udstilling lavet af skolebørnene fra Tørring skole. Det var imponerende at se deres færdige kopier af plejle, koste, træskeer,

Anders Markussen. Foto: Lars Juul, Horsens.

legetøj, dragter og bygninger, husenes indretning og bindingsværksbygningssarkitektur samt tableauer af landsbyen før og efter udskiftningen.

Et festligt indslag var der også, da folkedansere, såvel børn som voksne fra Uldum og Ølholm, viste deres færdighed i opvisninger. Havens friskhed efter en regnbyge og de flotte folkedragere gav en helt enestående stemning i den lune sommeraften. Dragterne kom rigtig til deres ret i den gamle have.

Tørrings dygtige amatørscene bidrog også med teaterstykket „Landmandsliv”. Her dannede Museumsgården den rigtige ramme om netop dette stykke.

I september holdt Museet sin høstfest, igen ved hjælp af gymnasieelever fra Tørring gymnasium under ledelse af Ulla Kellermann, der underholdt i gården, før høstvognen riggedes til, og publikum der beredvilligt havde meldt sig med le og krater drog i marken. Også denne dag blev festlig med stor tilslutning, selvom der også knyttede sig vemod til dagen.

Anders Markussen havde som altid deltaget i forberedelserne af arrangementet, men dagen før blev han syg og måtte på hospitalet. 8 dage efter at han havde deltaget aktivt i arbejdet, måtte vi sige farvel til ham, og Museet mistede en markant personlighed.

Johanne og Anders Markussen skænkede i 1982 Hjortsvang Museum til eftertiden. Han opnåede i de 5 år at se sit barndomshjem blive til et museum, der år efter år udviklede sig og fordoblede sit besøgstal. Han var daglig på Museet, deltog aktivt i opbygningen af de forskellige udstillinger. Han kendte hver tings historie og fortalte den gerne. Aldrig var han glattere, end når der kom skoler og han fortalte for børnene. Selvom han ind imellem var dårlig, sagde han aldrig nej til at vise rundt. Hans store viden og aldrig svigtende hjælpsomhed vil blive savnet i tiden fremover.

Vi skylder ham stor tak for hans gave og indsats.

Gudrun Andersen

Vejle amts Konserveringsværksted

Lokaler

Vejle amts Konserveringsværksted er etableret i 1975 med lokaler på Koldinghus Staldgård. Amtskonserveringen råder over ca. 350 kvadratmeter.

Arbejdsområde og udstyr

I de forløbne år er amtskonserveringen udbygget, så der nu er kapacitet og ekspertise, der giver mulighed for at konservere genstande fra arkæologiske fund såvel som recente genstande (ikke jordfund).

Nærmere betegnet er det genstande af træ, herunder møbler, afdækning af maling og bemaling, metaller (jern, bronze, kobber, tin, bly, sølv, guld m.m.), læder, rav, tak, keramik, afstøbning og kopiering af genstande, flere former for analyser, herunder bl.a. røntgenfotografering.

I 1988 er der anskaffet en vacuumtank med køleaggregat og frysefælde, der sammen med tidligere anskaffet udstyr nu udgør et komplet frysetørringsanlæg til konservering af jordfundet træ, læder og andet organisk materiale.

Personale

Personale på amtskonserveringen består af 3 personer, en amtskonservator, en konserveringstekniker og en konserveringsmedhjælper. Derudover har der i 1988 ikke været ansat andet personale.

Budget

Driftsbudgettet for 1988 er 675.000 kr. excl. moms og dækker alle amtskonserveringens udgifter. Yderligere er der fra 1987 overført 78.000 kr., der er indgået til anskaffelsen af frysetørringsanlægget.

Amtskonserveringens virksomhed

De statsanerkendte museer

Amtskonserveringen står til rådighed for de 6 statsanerkendte kulturhistoriske museer i Vejle amt. Det er Museet på Koldinghus, Fredericia museum, Vejle museum, Horsens museum, Arbejder-, Hånd-

værker- og Industrimuseet i Horsens og Glud museum. Arbejdet, som udføres, ydes uden udgifter for museerne.

Egnsmuseerne

Egnsmuseerne, der står uden for konserveringsordningen, søges primært hjulpet gennem konsulentbistand, således at de selv kan udføre lettere bevaringsarbejder. Endvidere inviteres egnsmuseerne til at deltage i kurser m.m.

Opgavernes omfang og art

Arbejdsopgaverne har igen i år spændt vidt. Men hovedparten har dog ligget inden for de arkæologiske fund, som i de seneste år er steget betydeligt i omfang. Det skyldes bl.a. en stærk stigende aktivitet ved museerne, netop inden for dette område.

Disse konserveringsopgaver er tidsmæssigt mere krævende og genstandene er almindeligvis betydelig mere udsat for nedbrydning, og kræver derfor en hurtig indsats for at kunne bevares.

En del ressourcer er anvendt i arbejdet med opbygningen af det nye frysetørningsanlæg, samt ved indkøringen.

Kurser

Der er i år afholdt 1 kursus. Emnet var bevaring af fotografisk materiale, ca. 25 personer deltog. Udgifterne i forbindelse med kurset er afholdt af Museumsrådet for Vejle Amt.

Besøg på amtskonserveringen

Amtskonserveringen har igen i år haft adskillige besøg af foreninger, skoler, faggrupper m.m. — besøg som vi fra amtskonserveringens side er meget glade for, da vi herigennem får mulighed for at vise interesserende, hvordan arbejdet med bevaringen af vore kulturværdier foregår. Fredericia TV har i efteråret sendt et indslag om arbejdet på amtskonserveringen. Desuden har erhvervspraktikanter, der har været i praktik på museerne, aflagt kortere besøg på værkstedet.

Udvikling

For at kunne følge med i en hastig udvikling inden for det konserveringsfaglige deltager personalet aktivt i efteruddannelser af forskellig art samt i erfaringsudvekslinger med andre amters konserveringsinstitutioner o.l.

Ib Hansen

Glud Museum

Sæsonen 1988 blev efter den begivenhedsrige jubilæumssæson i 1987 mere traditionel, og som sædvanligt de år, hvor påsken falder i marts, startede vi skærtorsdag 31.3. med 2 meget fine påskeudstillinger. Den ene i montren i hus tolv og den anden i særudstillingslokalet.

Det gode samarbejde vi har med knipleeksperten Inga Nielsen, Gedved, der flere gange deltog i museets jubilæumsarrangement i 1987, udmøntede sig i en særudstilling i april og maj af hendes og hendes mand Jens Niensens fine kniplearbejder. De viste smukke eksempler på både de traditionelle former og de moderne fingerkniplinger. Museet havde suppleret med gamle kniplinger m.v. fra samlingerne.

Skærtorsdag åbnedes i særudstillingslokalet en udstilling af søkenderparret Marie Tophøj Bork, Stevning, (Als) og Chris Tophøj, Juelsminde.

Marie Tophøj Bork viste meget fine papirklip i mange former, alle klippet i hånden. En del var meget spændende kombineret med akvareller. Chris Tophøj markerede udstillingen ved nogle fine skulpturer på pladsen foran udstillingslokalet, bl.a. med et studeforspand med ard. I lokalet viste han mange af sine mindre skulpturer, alle i jern.

Begge udstillingerne blev godt besøgt, både i påskeugen og ugerne derefter. Kunstudstillingen afsluttedes 1.5. med at Chris Tophøj arbejdede på en ny skulptur på udstillingen, og 27. maj sluttede Inga og Jens Nielsen deres udstilling.

Som det vides, var 1988 200-året for stavnsbåndes ophævelse, og da vi i hele 1987 havde den store udstilling „Landboundersøgelse i Vejle Amt“, der beskriver udviklingen over ca. 200 år på 6 lokaliteter,

blev vor 1988-udstilling til markering af ophævelsen begrænset til udstilling af lånte og indkøbte udskiftningskort fra de gamle sogne Glud, Hjarnø, Skjold As og Sejet. Denne udstilling varede fra slutningen af juni til først i september.

Besøgstallet blev lidt bedre i 1988 end 1987 bl.a. takket være Vejle amts historiske Samfunds udflugt til museet 20. august, hvor ca. 150 trodsede den silende regn og besøgte vore samlinger incl. vort nybyggeri af den 4-længede bindingsværksgaard „Badensminde”. Også mindestuen fra museets grundlægger, Søren Knudsen, blev besøgt.

Samfundets udflugt var en værdig optakt til museets markering af Søren Knudsens 110 års fødselsdag 21.8., hvor der var fri entre til mindestuen, og museets formand lagde blomster på hans gravsted på Glud kirkegård.

Også i 1988 har vi mærket, at egnens befolkning stadig slutter godt op om museet og dets virke, både i form af medlemsskab af museumsforeningen, der ejer og driver museet, og med mange gode gaver til samlingerne.

I 1988 trykte og forærede la Cour Offset, Klejs, museet en ny plakate, der blev udsendt til landets turistforeninger m.fl.

Også i 1988 blev vore rundgangsplaner på dansk, tysk og engelsk trykt i offset og afløste dermed de udgaver, der i ca. 14 år har været duplikeret. Den tilsvarende på hollandsk og måske den fransksprogede (desværre begrænset behov) forventes trykt i 1989. Rundgangsplanen udleveres gratis ved billetkøb.

Arbejdet med flytningen af „Badensminde” fortsatte i den gode gænge, det går i i 1988, og det lykkedes at få den vestre længe rejst og under tag inden

Vejle Amts Historiske Samfunds udflugt.

november. Ved Samfundets besøg 20.8. lå al bindingsværket endnu udlagt på jorden, men var klar til rejsning.

Nu mangler kun den store lade at blive flyttet, og hvis planen holder, skulle den være under tag medio 1991. Derefter bliver der sikkert nogle års arbejde med færdiggørelsen indvendigt i husene, inden gården kan tages i brug med udstillinger.

Johan Schachner

Kunstmuseet Trapholt

Året 1988 har været præget af stor travlhed og mange forskellige aktiviteter. Årets store begivenhed var indvielsen af det nye museumsanlæg d. 2. juni. Åbningen blev overværet af 200 mennesker, der så Marie Tastesen, Clara Rigenstrup samt K.E. Reddersen - hhv. formand for Trapholt-styrelsen, Kolding Kunstforening og Trapholt-fonden - klippe den røde snor over, og dermed erklære det nye museum for åbnet.

Åbningen gav anledning til en landsomfattende og meget positiv presseomtale. Alle store dagblade bragte fyldige anmeldelser og reportager, ligesom en række radio- og tv-udsendelser har medvirket til at sprede budskabet om Koldings nye attraktion.

Den omfattende presseomtale har bevirket, at publikum er strømmet til fra nær og fjern, således at besøgstallet ved årsskiftet nåede 46.700. Hermed er de bedste forhåbninger opfyldt.

Med åbningen af det nye museumsanlæg blev det muligt at vise dele af museets samling i relativt permanente udstillinger. Museets åbningsudstilling, der præsenterede museets samling af Dansk billedkunst, kunsthåndværk og kunstindustri efter år 1900, viste således ca. en trediedel af samlingen.

Den 15. november kunne der ved hjælp af selv-fremstillede, flytbare skillevægge indrettes en gallerigang i museets centralsal, hvilket har skabt gode betingelser for etableringen af mindre udstillinger.

Gallerigangen blev indviet med udstillingen „Omkring en skulptur” med Peter Brandes' skitser

og forarbejder til en skulptur opstillet ved Sydbanks nye Koldingafdeling i Slotsgade.

Museet har i stærkt stigende omfang arrangeret omvisninger efter forudgående aftale. Denne form for formidling har især været benyttet af børnehaver, folkeskole- og voksen-grupper. Også mange klubber, foreninger og blandede turistgrupper fra hele landet har modtaget tilbuddet.

Med museets gode omdømme som „ny arkitektur” og „vinderprojekt” har museet desuden modtaget besøgsgrupper af arkitekter og ingeniører samt andre af bygge- og anlægssområdets brancher. Også en række udenlandske teknikergupper har været blandt de besøgende.

I forbindelse med museets åbning påbegyndte museet også en virksomhed som koncertarrangør. I perioden 4.6-11.12 har museet afholdt ialt 14 koncerter. Koncerterne har været afholdt dels som uden-dørs promenadekoncerter, hvor museets smukke park har dannet rammen, dels som søndagsmatinee, hvor museets Richard Mortensen-sal har dannet rammen. Richard Mortensen-salen har vist sig at være yderst velegnet til mindre, akustiske grupper samt kor, og museets koncertvirksomhed må betegnes som en succes.

Museets forlag har i det forløbne år udsendt 2 publikationer. I foråret udkom Museets hovedkatalog, med en fuldstændig beskrivelse af museets samling af maleri, skulptur og tekstil. I efteråret udkom „Kunstmuseet Trapholt - beskrivelse af historie, idé og arkitektur”, med en beskrivelse af det nye museumsanlægs idé og arkitektur.

Begge disse publikationer sælges, sammen med et stort udvalg af postkort, plakater og kataloger fra museets kiosk i foyeren. Kioskvirksomheden har vist sig at være et populært indslag i museets tilbud, og varesortimentet udvides stadigt.

Museets samling er i det forløbne år blevet udvidet med en række betydelige værker af danske kunstnere. Specielt skal fremhæves 3 malerier af Aksel Jørgensen, som alle har fået en fremtrædende placering på det nye museum. Desuden har museet erhvervet malerier af bl.a. Ejler Bille, Reidar Mag-

nus, Albert Mertz, Claus Jensen, Eva Öhrling samt Thomas L. Jørgensen – alle kunstnere, der hører naturligt hjemme i museets samling.

Billedhuggeren Bent Sørensen forærede i efteråret museet en stor, udendørs skulptur, der straks blev opstillet i forbindelse med nybyggeriet. Hermed har museet taget fat på opbygningen af den skulpturpark, der kommer til at ligge i den del af Trapholtarealet, der kaldes „Normandiet“.

Inden for museets afdeling for kunsthåndværk, som er en vigtig del af museets indsamlingsfelt, har museet erhvervet Naja Saltos smukke tæppe „Havfragment“, samt en række fremragende keramiske værker af forskellige kunstnere.

Samlingen af kunstindustriel design er blevet uvidet betydeligt, idet museet har modtaget en stor samling Stelton og Cylindra design, som gave fra Stelton of Denmark. Dele af denne samling er allerede indgået i museets udstilling.

At museet har indfriet de bedste forhåbninger, viser det føromtalte besøgstal. Tre forhold har tilsammen gjort museet attraktivt, nemlig den nye, oplevelsesrige arkitektur, det særprægede og naturskønne miljø på nordsiden af Kolding Fjord, samt den store og alsidige samling.

Disse ting tilsammen har gjort museet til den attraktion, med tilbud til både det almindeligt og det specielt interesserede publikum, alle håbede på. Med de planer, museet har for de kommende år, tyder alt på, at Kunstmuseet Trapholt kan fastholde og udbygge åbnings sæsonens succes.

Peter Haarbø

Egns museet i Vandel

Året 1988, må man sige, stod i Stavnsbåndets tegn.

Forberedelserne begyndte allerede i 1987 med møder i Billund og Vejle, hvor vi blev opfordret til at markere 200 årsdagen for bondefrigørelsen. Der blev fremlagt flere ideer og forslag til opgaven, ligesom der blev anvist egnet litteratur.

Arkiverne i Bredsten og Nørup samt Egnsmuseet blev enige om at løse opgaverne i fællesskab med Egnsmuseet som basis.

Udvalg blev nedsat, og så fulgte en række planlægningsmøder. Mange ideer og forslag kom frem.

At opføre et skuespil blev opgivet. I stedet blev man enige om et bystævne som et samlende midtpunkt. Omkring dette skulle så arrangeres udstillinger, optrin og aktiviteter, som de fandt sted dengang.

At give disse optrin og aktiviteter indhold – var et krævende arbejde. Arbejdet blev fordelt på mange, og man tog fat med frisk mod.

Den største opgave var nok at lave et bystævne – og give det troværdigt indhold. Det tog Andreas Andersen sig af, og han fandt folk, som kunne og ville agere stavnsbønder. Emnet HØHØSTEN og enkelte andre ting, som det var nødvendigt at drøfte i fællesskabets tid. De agerende måtte selv improvisere. Det gik lidt trægt i starten, men efter et par aftener kunne man se, at det ville blive et meget vidtspændende bystævne – ja, selv rygterne om de nye landbrugslove kom på bane.

Stavnsbåndstidens sysler kom også frem ved festen. Hærdning af le, træskærerarbejde, binding af revlinge koste, fåreklipling, kartning og spinding af ulden var der stor interesse for.

Som ved enhver fest var der spisning. Her blev serveret gamle retter som boghvedegrød med sirup og kærnemælk, og derefter stegt flæsk med grovbrød og gammeltøl.

Desuden var der folkedans på grønsværen og i skolegården.

Med bistand fra arkiverne i Bredsten og Nørup var der arrangeret udstillinger på selve museet.

Et festligt indslag var, at nogle af gæsterne kom kørende i hestekøretøjer og iført gamle dragter.

Vi var også glade for, at borgmester Jørgen Pedersen var så venlig at holde åbningstalen, hvori han ridsede udviklingen fra de allerførste jorddyrkere og frem til i dag. Det gamle bondefællesskab var en god grundsten for demokratiet at bygge på.

Vi havde flere sponsorer, og uden deres bidrag

havde det nok ikke været muligt at gennemføre arrangementet rent økonomisk.

Lige så vigtigt var den megen frivillige hjælp, som vi benyttede os af i fuld udstrækning. Uden deres hjælp var det ikke gået, ligesom medarbejderne på museet ydede en beundringsværdig indsats.

Pressen og Radio Ådalen viste stævnets stor opmærksomhed, og det var vi meget glade for.

A. Markussen og Kaj Jørgensen optog en video-film fra jubilæumsstævnet. Vi har knyttet et par emner til her fra egnen.

Stavnsbåndsstævnet har været besøgt af mange gæster. Især har der været mange skoleklasser. Vi har udarbejdet nogle lette opgaver, som børnene synes det er spændende at løse.

Rent lokalt har udstillingen med flytningen af Randbøl kirke vakt interesse. Udstillingen skulle

have været fjernet nu, men vi har så mange skolebesøg, så det bliver nok min efterfølgers arbejde.

Dog vil vi føje et indslag med fra århundredeskiftet, da Randbøl sogn var på vej til at blive et helt Hammerum Herred med tekstiler, måske på baggrund af fabrikken. Det var hjemmeproduktion af uldvarer, som man selv fremstillede ved hjælp af håndtrukne maskiner. Om sommeren tog mændene uldsækken på nakken og solgte de fremstillede varer. Vi har 4 strikkemaskiner her på museet.

Afen eller anden grund gik denne fabrikation i sig selv igen. Også det var en del af livet i det gamle Randbøl sogn.

Det arbejdende skolemuseum har i år haft sin hidtil største succes. Ca. 1600 skoleelever har prøvet at arbejde på museet. Vi har også udvidet arbejdsområdet med børstenbinding.

Det er en gammel hjemmesyssel, som mændene drev, mens kvinderne kartede og spandt.

Ideen hertil fik jeg nok under indsamling i Jerlev. Der fandt vi nogle gamle børster, som alle var fremstillet i de lange vinteraftener. Vi lader børnene lave en lille rejsebørste, som kan bindes på halvanden time. Alle børn, som besøger museet, vil binde børster. I gamle dage var det ofte blinde, som blev sat til at binde børster.

Vi har også anskaffet karte- og spindeudstyr og to rokke, men det er ikke rigtig kommet igang endnu. Et par damer har lovet at assistere os, når arbejdet startes.

En gammeldags vaskedag har ikke rigtig den store tiltrækning. Lærerne forstår ikke rigtigt arbejdsopgaven, og skal det komme til at fungere rigtigt, må vi nok have en her på stedet, som kan virke som instruktør.

Jeg anser det ellers for at være en meget realistisk og historisk funktion fra århundredeskiftet.

Flere gamle aktiviteter kan tages i brug, men lokaler og arbejdsmangel hindrer det.

Besøg af museumsgæster har været pænt, og alle synes, at det er spændende at se det lille museum.

Bronzealdereffekterne har været til konservering i Kolding, og vi er igang med at stille dem op igen.

Museet mangler et større lokale, hvor vi kunne holde skiftende udstillinger. Det behøver ikke at være malerier nødvendigvis. Det kunne også være frimærker, mønter, piber eller private oldsagssamlinger til eksempel.

På forskellige områder trækker vi på frivillig arbejdskraft, og det er livsnødvendigt for os med det beskedne budget.

Vi havde i sommer besøg af Sønderjyske Museumspædagoger, som forsøger at bygge noget lignende op.

De var meget imponerede af de beskedne forhold, hvorunder det hele virkede.

Som de sagde, havde de midlerne, men de manglede ideer og skoleelever. De var meget taknemlige for det lille kursus.

Man arbejder med planer om at samarbejde med Vejle museum, og Egnsmuseet vil i så tilfælde opnå statsanerkendelse.

Som fremtidig leder af museet vil der blive ansat en foruddannet museumsinspektør. Man regner med at disse planer vil blive realiseret engang i foråret.

Under Egnsmuseet har vi et sognearkiv. Vi regner med at dette vil komme til at fungere som en selvstændig institution under museets regi. Derfor har vi fået nedsat et arkivudvalg, som skal overtage registreringen af arkiverne ud fra den erkendelse, at den kommende inspektør vil få opgaver nok i selve museumsarbejdet. Det er også mit håb, at den kommende inspektør vil føre arbejdet videre med det arbejdsende skolemuseum.

Museet har i dette år også modtaget adskillige effekter, ligesom der også er tilgået arkivet mange interessante arkivalier.

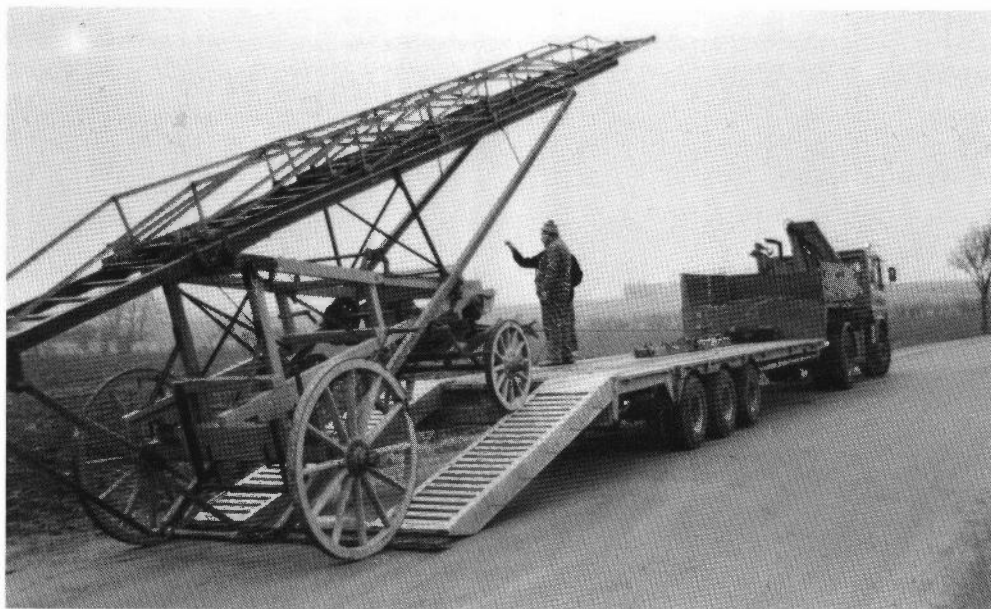
I tilknytning til museet har vi en museumsforening, der skal fungere som et kendeled mellem Egnsmuseet og egnens befolkning. Med det beskedne budget, som vi har, må vi trække meget på medlemmernes hjælp og arbejdskraft.

Jeg vil også nævne, at museumsforeningen var stærkt engageret i stavnsbåndsudstillingen. Den giver os også en hjælpende hånd, både til museet og arkivet i indsamlingsarbejdet. For at styrke dette samarbejde, arrangerer foreningen foredrag, udflugter og en vinterfest, med fællesspisning, og her vælger vi altid de gamle retter.

Jeg vil også nævne, at museumsforeningen er medudgiver af et Historisk årsskrift „Spidsbarren” som omfatter udgravninger og historiske emner fra egnen. Har man et historisk emne, er der her et forum, hvor man kan få det praktiseret.

Til slut vil jeg nævne, at museumsforeningens arbejde i fremtiden sandsynligvis vil blive meget vigtigt, for det vil være gennem den, at den indflydelse, som den lokale befolkning vil få på Egnsmuseet — kort sagt befolkningens talerør — over for museumsarbejdet her på stedet.

Ths. K. Thomsen

Flytning af museets kørestige.

Fredericia Museum

Desværre kan langt fra alle museets genstande finde plads i de begrænsede udstillingslokaler.

Derfor er det nødvendigt at supplere udstillingslokalerne med hensigtsmæssige magasiner, og et mangeårigt stort behov for at forbedre magasinforholdene nåede i 1988 endnu et skridt videre mod en acceptabel løsning.

Der blev udarbejdet en samlet plan for den optimale udnyttelse af museets opbevaringslokaler, og der har også været god gang i omflytningen af selve museumsgenstandene.

På Kringsminde er f.eks. sket en mere overskuelig oplagring af større genstande med tilknytning til landbrug; men den helt store indsats er foregået på Prangervej, hvor en stor lagerhal er helt istandsat med bl.a. isolering, beklædning, maling og opstilling af mange hyldemeter kraftige stålreoler. I årets

sidste tre måneder kom der for alvor skred i overflytning af museumsgenstande til dette magasin.

Mens dette arbejde er foregået borte fra publikums opmærksomhed, så var det modsatte tilfældet, da museet stolt kunne præsentere den restaurerede øl-vogn for offentligheden. Det skete først ved en køretur gennem den indre by, fredag d. 10. juni. Dagen efter var vognen parkeret på Rådhuspladsen, mens byen var fuld af mennesker p.g.a. udnævnelsen til „Årets By 1988“. Vognen var resten af sommeren parkeret på museumsområdet, inden den afsluttede sæsonen ved den landbohistoriske dag på Kringsminde.

Netop den landbohistoriske dag, d. 11. sept. på den fredede bondegård i Egeskov blev en af sæsonens højdepunkter, der blev overværet af flere hundrede Fredericia-borgere. Aktiviteterne var kommet i

stand i anledning af 200-året for stavnsbåndets ophævelse.

Der blev vist høst og tærskning på gammeldags maner, sang, folkedans og ikke mindst hestevognskørsel. Succes'en må tilskrives et udmærket samarbejde med Husflidsforeningen, Landboforeningen, Lokalhistorisk Arkiv, Museumsskolen og museet.

Museet var d. 22. juni ligeledes medarrangør af et andet Stavnsbåndarrangement på Rådhuspladsen med bl.a. musik, folkedans og modtagelse af den såkaldte dronninge-ild bragt ud over hele landet af stafetløbere.

På museet blev det store landbohistoriske år i øvrigt markeret d. 11. juni - 18. august med særudstillingen „Landbohistorie i Vejle Amt” suppleret med en speciel lokal udstilling om udskiftningen af Fredericias byjorder år 1800.

Chr. IV-jubilæet forløb mere stilfærdigt på museet. Dog deltog mus.insp. i foråret i en radioudsendelse om Chr. IV's virke på Fredericia-egnen. Endvidere lagde museet i oktober lokaler til en interessant Chr. IV., „høring”.

Om årets øvrige udstillinger kan nævnes:

Ca. 350 gæster besøgte årets første særudstilling „Husfliden arbejder” arrangeret i samarbejde med Husflidsforeningen i week-end'en d. 13.-14. februar. Der var syv arbejdende stande med hver sin lille udstilling.

Der var også pænt besøg til den meget farverige vandredudstilling „Kunst og kultur fra Turkmenien” i dagene 20. februar - 6. marts.

Udstillingen var så stor, at et nomadetelt — en såkaldt jurte — måtte opstilles i rådhushallen, hvor den virkede som et udmærket blikfang i hele udstillingsperioden.

Påske-udstillingen, „Forsvundet og genfundet” var en præsentation af resultaterne fra den foregående sommers arkæologiske undersøgelser af kirketomterne i Kongsted og Ullerup.

Udstillingen „Køb ikke deres liv” behandlede et emne noget uden for museets normale virkefelt, men den havde alligevel stor bevågenhed, især fra skoleklasser. Emnet var om ulovlig handel med ud-

ryddelsestruede vilde dyr og planter, og udstillingen var arrangeret i samarbejde med toldvæsenet, hvorfra to medarbejdere tog sig af omvisningerne med lysbilledforedrag.

I december var der på museet to mindre særudstillinger med aktuelle emner: „Engle og julemærker”. Genstandene var for en stor del lånt hos byens befolkning, som viste stor interesse og velvilje.

Uden for museets egne rammer har museet medvirket i to mindre særudstillinger — begge som en slags „kvittering” for modtagne økonomiske tilskud.

Den traditionelle julestue i samarbejde med Fredericia Husflidsforening i week-end'en d. 3.-4. december blev atter en succes med ca. 500 besøgende. Mere end 510 børnehavebørn og deres ledere lagde derefter beslag på det julepyntede lokale de følgende to uger.

Sammen med Vejle Amts Historiske Samfund arrangerede Fredericia Museum d. 3. november et lysbilledforedrag, hvor Anders Engelbrecht fortalte ca. 60 tilhørere om „Frederiksstad - det andet Fredericia”.

Museets udtalelser om lokalplan-forslag medvirkede bl.a. til en ændring af det oprindelige forslag til lokalplan 97 (kørelæg ved Skt. Folkvards Kilde). Over for Teknisk Forvaltning har museet endvidere peget på det ønskelige i et snartligt ophør af landbrugsdriften på arealerne omkring helligkilden og kirketomten.

Som led i det lovfæstede samarbejde mellem museerne og de kirkelige myndigheder er foretaget registrering af særligt markante gravsteder på byens kirkegårde, og museet har udtalt sig for bevaring af nogle særligt kulturhistorisk interessante gravminder.

Fund af store mængder ammunitioner på bunden af Lille Bælt ud for Østerstrand har ført til mange meningsudvekslinger med såvel områdets ivrige sportsdykkere som centrale fredningsmyndigheder om den mest hensigtsmæssige tilrettelæggelse af kommende undersøgelser.

Museets sidste genstand i det tidligere fjernmagasin på Vejlbvej var en kørestige anskaffet af Fredericia Brandvæsen i 1907. Efter aftale med Redningshistorisk Forening skulle stigen deponeres på

et nyoprettet rednings-museum på Gavnø slot. Under læsning uden for magasinet skete imidlertid et beklageligt uheld, som medførte en større reparation af stigen, som først flere måneder senere kunne fortsætte rejsen til sit nye opholdssted.

Fredericia Kommunes tekniske forvaltning har anmodet museet om konsulentbistand i forbindelse med en istandsættelse af stentavlen på den gamle rytterskole i Erritsø, og museet har desuden virket som en lokal „mellemand“ i bestræbelserne på at sikre bygning, hegnsmur og gravplader på den mosaiske begravningsplads.

På museumsområdet er der over for gavlen af Brøchners Pakhus opstillet en dublet af et af de huse, som er indgået i Den Historiske Miniby. Opstilling og efterfølgende pasning af huset er sket af minibyens medarbejdere.

Fra ejeren af Vejerboden på havnen fik museet i sommerens løb tilbud om at overtage denne bygning. Bestyrelsen var principielt interesseret i dette forehavende og har siden arbejdet på at skabe det økonomiske grundlag for en flytning af bygningen fra havnepladsen til museumsområdet.

Dette arbejde vil fortsætte i 1989 sideløbende med bl.a. forberedelserne til museumsforeningens 75 års jubilæum i 1991.

Søren K. Jakobsen

Museet på Koldinghus

I 1988 påvirkedes restaureringens forløb af, at sydfløjen dannede ramme om sommerens store særudstilling KONGENS HUSE OG BYER om Christian IVs arkitektur. Efter brandforsøgene i 1987 blev det i detaljer foreskrevet, hvorledes brandalarmeringsanlægget skulle udformes, først og fremmest i sydfløjen. Samtidig blev loftet over sydfløjen og de to omvendte „pyramider“ i de store søjler gjort færdige, og trægulvene blev lagt. Detaljer som gesimser og etageafslutninger blev gjort færdige, medens publikum besøgte udstillingen. Efter udstillingens afslutning er arbejdet fortsat med gulve og rækværker.

Sidste del af kælderens stengulv vil først blive lagt i 1989.

Brandsikring af slottet har stået på gennem hele 1988. Det er ikke uden problemer at skulle installere moderne brandalarmeringsanlæg i et gammelt hus. Slottet er nu opdelt i et antal sektioner, mellem hvilke der er etableret skel, som i tilfælde af brand kan standse eller forsinke ilden så længe, at brandvæsenet kan nå at redde besøgende og samlinger — og ikke mindst slottet selv.

Kongens tårn, trappetårnet midt på sydfløjen, er under genopbygning. Tårnet er i efteråret 1988 blevet muret op til den oprindelige højde og en ny top med blytag og en ovenlyslanterne er under opbygning. Tårnets indre vil blive forsynet med en moderne vindeltrappe i støbejern.

Undersøgelser og erhvervelser

En af byens hæderkronede virksomheder ophørte i 1988 med at eksistere. A.L. Johansens Møbler. Virksomheden grundlagdes i 1855, da A.L. Johansen flyttede til Kolding fra Sønderjylland. Hans møbelsnedkeri, der snart udviklede sig til en møbelfabrik, blev kendt som en af landets førende møbelvirksomheder. Da den danske regerings repræsentationslokaler i det genopbyggede Christiansborg slot i 1920'erne skulle møbleres, levede A.L. Johansen i Kolding det store spisemøblement. Gennem de sidste 10 år har museet fra forskellige dødsboer modtaget møblelementer, fremstillet hos A.L. Johansen, og nu senest er firmaets stifters arbejdsværelse blevet skænket til museet. Samtidig har museet og Kolding Stadsarkiv i fællesskab modtaget virksomhedens arkiv, så vidt som det er bevaret. Stadsarkivet har modtaget regnskabsmaterialet, medens tegningsmateriale, der viser firmaets møbler, er indgået i museets samlinger.

Til sølvkammer og samlinger omkring sølvproduktion i Kolding er i 1988 erhvervet en olielampe fra 1981 af den amerikansk fødte sølvmed Gail Spence, der efter i en årrække at have arbejdet hos Hans Hansen, nu har etableret selvstændig sølvmedie i Kolding. Fra Hans Hansen Sølvmedie A/S

har museet modtaget et stort antal stålstempler til gamle bestikmønstre, som ikke længere er i produktion. Der findes ikke i virksomheden en oversigt over, hvilke mønstre man har produceret indtil arvesølvmønstrene slog an i 1930'erne. Derfor er stemplerne en mulighed for at kortlægge bestikproduktionen.

Endelig har det i sidste årbog behandlede portræt af dronning Dorothea nu fået et værdigt selskab. Der kendes kun meget få malede, samtidige portrætter af Christian III, og alle i offentlige samlinger. Der er således ingen mulighed for at erhverve et samtidigt portræt af Danmarks reformationskonge, der i årene efter 1550 satte sit markante præg på Koldinghus med opførelsen af syd- og østfløjen. Men i 1988 dukkede på en auktion et maleri op af Christian III, en sen kopi ganske vist, formentlig 1700-tals, men nok det nærmeste vi på noget tidspunkt vil komme til et portræt af kongen.

Arkæologisk har museet været i aktivitet i forbindelse med større anlægsopgaver i den indre by. I forbindelse med ombygningen af „Industrien” blev staldgårdsbanken bag scenebygningen berørt. Det kunne konstateres, at byggeriet af de eksisterende bygninger, formentlig i 1940'erne, allerede havde berørt banken, som på dette sted viste ren undergrund. Dog var der ved bankens fod måske spor af en middelalderlig voldgrav langs staldgårdens sydside. Disse spor vil blive nærmere undersøgt, dersom byggeriet nødvendiggør yderligere gravearbejder på stedet, hvilket efter påbud fra planstyrelsen nok ikke bliver tilfældet.

Det store byggeri på Bredgadepladsen er blevet fulgt med betydelig spænding. På dette sted var venteligt en del af byens middelalderlige hovedvejsnet at finde. Gennem flere år har museet i dette område søgt at finde middelalderens hovedvej ind i Kolding fra vest, men uden held. Efter årets undersøgelser må vi indrømme, at denne færdselsåre stadig ikke er fundet. Alligevel var det med tilfredshed, at vi i september måned 1988 i den nordlige del af bredgadepladsen under den tidligere forlængelse af Torvegade til Katrinegade kunne afdække en 4 meter

lang tømmerkonstruktion liggende i øst-vestlig retning.

Nærmere eftersyn afslørede, at konstruktionen måtte være den nordlige side af en dæmning, der har ført over vestgraven. Dæmningen bestod af skiftende lag organisk fyld og rent sand. I de organiske lag (grene og kviste) fandtes keramik fra 1500-årene til omkring 1800. Svage spor tydede på, at vejen har været ca. 2,5 meter bred. Keramikfundene fortæller, at vejdæmningen først er blevet anlagt efter at byens vestgrav har mistet sin militære betydning, men den har øjensynlig været nødvendig i et område, der endnu er ret fugtigt. Udgravningen er foretaget af stud.mag. Jakob T. Christensen.

Tæt herved, men inde på den middelalderlige kirkegårds område, stødte byggeriet på en brandtomt af en bulvægskælder eller et nedgravet hus ca. 15 kvadratmeter stort med kvadratisk grundrids. Efter en kortvarig udgravning ved cand.mag. Anna-Elisabeth Bjarne Jensen og med økonomisk støtte fra Rigsantikvaren kunne resultatet af fundene gøres op. Det første indtryk, at her var tale om en smedie anlagt inde på kirkegården tæt indenfor muren, kunne ikke opretholdes. Der fandtes ikke slagger og smedeskæl. De mange jerngenstande (søm), som gav anledning til smedieteorien, må alle stamme fra husets tagværk. Fund af keramik og måltidsrester tyder på beboelse i et kort åremål, formentlig kun 2 á 3 år i tiden omkring år 1300. Muligheden, at der har været drevet håndværk på stedet, kan ikke afvises, men de fundne genstande giver ingen antydning af det eventuelle håndværks art.

Konservering og bevaringsarbejde

I forbindelse med de store jordarbejder på Bredgadepladsen har museet ikke økonomiske og tidsmæssige muligheder for arkæologiske undersøgelser. Men den bortkørte jord undersøges af en amatørarkæolog Gunnar Larsen, hvilket har bragt mange gode enkeltgenstande for dagen. Disse arkæologiske genstande konserveres løbende af Vejle Amts Konserveringsværksted på Staldgården.

Særudstillinger

1988 stod helt i Christian IVs tegn. Efter flere års intense forberedelser kunne museet den 29. marts i overværelse af Hans Kongelige Højhed Kronprinsen åbne sin del af den 19. Europarådsudstilling CHRISTIAN IV OG EUROPA. At denne udstillingsåbning samtidig betød præsentation for den store offentlighed af sydføjens restaurering, gjorde ikke anledningen mindre festlig. Såvel udstilling som restaurering vakte genklang i ind- og udland. Modtagelsen var næsten overvældende, og de involverede parter kan med tilfredshed se tilbage på det nære samarbejde, som gik forud. Arkitekterne Inger og Johannes Exner for restaureringen, Mette Smed og Lars Bisgaard for Christian IV-katalogandelen og rektor Mogens Brandt-Poulsen og Arkitektskolen i Århus for udstillingens opbygning og de mange smukke arkitekturmodeller, alle ydede sammen med museets faste stab en meget stor indsats i dagene op til den 29. marts.

30.1-14.2 KVARTET. Lene Frantzen, Lars Pryds, Lisbeth Tolstrup og Arthur Tudsborg

29.3-25.9 KONGENS HUSE OG BYER. CHRISTIAN IV OG ARKITEKTUREN

20.8- „GLASSLIBEREN". Jens M. Sørensen 90 år. Akvareller

17.9-13.11 SKOTSK KUNSTHÅNDVÆRK. Elevarbejder fra fire skotske kunsthåndværkerskoler. Samarbejde med Det Danske Selskab og Nikolaj, København

30.9- INGRID NØRGAARD. Maleri og akvarel. Samarbejde med Grænsforeningen for Kolding og Omegn

26.11-31.12 JUL PÅ KOLDINGHUS. Julefrimærker fra hele verden.

Desuden har museet lånt lokaler til følgende udstillinger:

21.2-13.3 Kolding Kunstforening. JENS SØRENSEN

20.5-29.5 Kolding Kunsthåndværkerskole. AFGANGSUDSTILLING

13.11-4.12 Kolding Kunstforening. PER NÆSTVED OG PETER SUURBALLE

Anden formidling

Museet har i 1988 arrangeret følgende foredrag i samarbejde med Selskabet Koldinghusmuseets Venner og Lokalhistorisk Forening for Kolding og Omegn:

11.5 Mag.art. Mette Smed, Århus: CHRISTIAN IV OG ARKITEKTUREN

26.10 Arkitekt Steffen Søndergaard, Vejen: BYGMESTER PEDER HOLDEN HANSEN OG RESTAURERINGEN AF SØNDERSKOV HOVEDGÅRD

Museet har i 1987 genoptaget udgivelsen af en årbog med bidrag bl.a. fra museumspædagog og museumsinspektør. Desuden har museets personale publiceret følgende:

Poul Dedenroth-Schou: *Koldinghus*. Dansk, engelsk og tysk udg. 1988

Samme: *Christian IV i Vejle amt*: Amtscentralen for undervisningsmidler. 1988

Vivi Jensen: Christian IV og arkitekturen. *Sønderjysk Månedsskrift* april 1988

Samme: *Koldinghus og Kolding på Christian IVs tid*. 1988

Samme: *Genstande i samlingerne fra Christian IVs tid*. 1988

Samme: Kakler, keramik og glas ældre end 1550. *Hikuin nr. 14*. Festskrift til rigsantikvar, professor dr.phil. Olaf Olsen.

Museets medarbejdere har i 1988 holdt en række foredrag udenfor museets egne rammer:

Poul Dedenroth Schou:

9.2 IOGT Kolding. KOLDINGHUS FØR OG NU

1.3 EFG Købmandsskolen. KULTURFORVALTNING

6.4 Ølgod Museumsforening. CHRISTIAN IV SOM BYGHERRE

7.6. Vejle Amts Historiske Samfund. CHRISTIAN IV SOM BYGHERRE

1.9 OK-Klubben Kolding. CHRISTIAN IV

5.10 Lokalhistorisk Forening og Foreningen Norden. KOLDINGS HISTORIE I NORDISK BE- LYSNING

19.10 Volkshochschule, Delmenhorst. SCHLOSS KOLDINGHUS UND SEINE RENOVIERUNG

29.10 Trekantens Marchforening. 23. APRIL 1849. Historisk byvandring med kampene om Kolding som hovedtema.

Vivi Jensen:

3.2 Lokalhistorisk Forening Kolding. KOLDING - BYEN OG BORGEN - EN SENMIDDELALDERLIG GRÆNSEFÆSTNING

26.2 Nørreskovskolen. LEG OG LEGETØJ I GAMLE DAGE

23.3 Højskoleforeningen. CHRISTIAN IV OG KOLDINGHUS. DAGLIGLIV PÅ SLOTTET

3.5 Låsbyhøj Plejehjem. DAGLIGLIV PÅ CHRISTIAN IV'S TID

7.5 FOF Vejle. CHRISTIAN IV OG KOLDINGHUS, KONGEN SOM BYGHERRE

15.8 Munkevængets skole. Konsulent ved emnedag om CHRISTIAN IV

10.9 Folkeuniversitetet, Århus. CHRISTIAN IV OG KOLDINGHUS

29.11 Dansk Kvindesamfund Kolding. KVINDER PÅ KOLDINGHUS

Den 7. december 1988 deltog Vivi Jensen, arkæolog Susanne Stevnhoved og Poul Dedenroth-Schou ved et TØM KOMMODESKUFFEN-arrangement på Koldinghus.

Desuden har Vivi Jensen og Poul Dedenroth-Schou ved flere lejligheder medvirket ved radio- og TV-udsendelser med emner hentet i slottets historie og restaurering og i Christian IV-udstillingen.

Poul Dedenroth-Schou

Vejle kulturhistoriske Museum

Når man i en årsberetning skal se tilbage på 1988, kan det ikke undgås, at man noterer, at de økonomiske stramminger på museet begynder at kunne mærkes. Udgifterne til større udstillingsaktiviteter må fordeles over flere år, og ind imellem vises mindre særudstillinger med meget begrænset udgiftsniveau, eller der produceres større, udadvendte aktiviteter, der finansieres udefra.

Vejle kulturhistoriske Museum har gennem de

sidste 10 års arkæologiske aktiviteter, hvortil det er lykkedes at skaffe meget store midler udefra, både fra Forskningsrådet og i forbindelse med de store anlægsarbejder som Naturgas og Motorvej, haft et stort antal undersøgelser, hvorved der er fremskaffet et helt nyt materiale, som viser områdets bebyggelse gennem forhistorisk tid. Dette materiale kræver en større bearbejdning for at kunne formidles via skrift og udstilling. En væsentlig del af udstillingsbudgettet i 1988 er derfor gået til at indrette det ene af de to nye udstillingslokaler, der skal rumme den forhistoriske udstilling. Første del af denne, som vil fylde hele 2. sal i museumsbygningen i Flegborg, er foreløbig projekteret til at åbne i efteråret 1990.

Derforuden har det været muligt at vise 7 særudstillinger i 1988. Den første „Påklædningsdukke“, 27.2-30.3.88, var en mindre særudstilling, udlånt af Byarkivet i Horsens. Påklædningsdukke er i dag så godt som gået i glemmebogen. De små papirdukker er et stykke kulturhistorie og en ypperlig kilde til at vise både pigeopdragelse og modehistorie.

Den næste udstilling hed „Amatørarkæologerne arbejder“. Den åbnede 24.3. og varede til 29.10.88. I 1985 og 1986 udgravede medlemmer af den amatørarkæologiske forening „Flintøksen“ i samarbejde med Vejle Museum to gravhøje fra jernalderen i Stenderup. Der fandtes her flere grave med et meget fint gravgods. Samarbejdet resulterede i, at alle deltagere fik et primært kendskab til forløbet af en arkæologisk udgravning. Udgravningen gav et så godt resultat, at „Flintøksen“'s medlemmer syntes, det kunne være spændende at arbejde videre med de to udgravninger og at præsentere både arbejdsprocessen og resultaterne i en udstilling. Det foregående efterår og hele vinteren arbejdede medlemmerne på museet med at klistre lerkar sammen, gennemgå fundene og foretage hele den store bearbejdning, som man normalt ikke ser, samt at tilrettelægge selve udstillingen. Efterhånden blev det klart for deltagerne, at det at foretage udgravningen i marken, såmænd var den mindste del af opgaven. Denne udstilling vil i foråret 1989 blive vist på Glud Museum.

Et af de museer, der har beskæftiget sig mest med

undervandsarkæologi i Danmark, er Langelands Museum i Rudkøbing. På grund af de specielle forhold i det sydfynske øhav, hvor der findes meget rige bopladser under vandet, har resultaterne af museets store aktivitet på dette område dannet baggrund for en spændende udstilling med titlen „Arkæologi under Vandet“. Den er lavet som vandreudstilling og blev vist her fra 1.4. til 15.6.1988. Udstillingen skulle gerne virke som inspiration til at prøve at se lidt mere på, hvad der findes i Vejle Fjord.

Fra 15.5.-29.10.1988 viste Byhistorisk Arkiv udstillingen om „Frits Jensen – Matadorens og den jævne mands arkitekt“. Udstillingen byggede på arkitekt Frits Jensens tegninger fra årene 1900-1950. Tegningerne er en gave til Vejle Byhistoriske Arkiv, som i sin tid overtog materialet fra Frits Jensens tegnestue.

Efter sortering og registrering af de over 1000 tegninger blev der foretaget et repræsentativt udvalg, der tydeligt demonstrerede, at i de 50 år, Frits Jensen arbejdede som arkitekt i Vejle, satte han sit præg på alle typer af byggeri. Han tegnede såvel enfamiliehuse som etageejendomme, fabrikker, skoler, hospitaler, kirker osv. Kommuner fra hele Jylland sendte bud efter ham, når der skulle bygges officielt. En del af hans succes skyldtes uden tvivl, at han hele tiden forstod at tilpasse sig de skiftende moderetninger.

200-året for stavnsbåndets ophævelse i 1788 blev markeret både med udstilling på museet og ved deltagelse i et kæmpemæssigt optog i København. Igennem et helt år havde Landbrugsrådet forberedt et optog, der skulle vise dansk landbrugs udvikling fra stenalderen til i dag, således at hvert amt illustrerede en tidsperiode i et samarbejde mellem landboorganisationerne og et museum. I Vejle amt var det jernalderafsnittet, der skulle opbygges. Museet indgik i et samarbejde med Landbocentret i Vejle og Landboorganisationernes husholdningsudvalg, plejehjem og adskillige enkeltpersoner. Man besluttede sig til at lave 7 nøjagtige kopier af jernalderdragter med delvis professionel assistance fra vævere i amtet og en enkelt fra Nordjylland, der var specielt

interesseret i jernalderen. En gruppe arbejdede med brikvævning og fabrikation af skindsandaler. Givegnens Museum bidrog med råd og vejledning. Ligeledes deltog folk fra forskellige plejehjem og en del enkeltpersoner, og en guldsmed fremstillede kopier af jernalderens dragtnåle. De mange kopier af landbrugsredskaber m.v. var udlånt af Vingsted Historiske Værksted. Optoget blev arrangeret i et samarbejde mellem museet og konsulent Margret Petersen, Landbocentret. For Vejle amt deltog 29 personer i et optog bestående af 15 tableauer med i alt næsten 500 deltagere. Dette kæmpeoptog, hvorfra der blev sendt direkte TV-transmission, gik fra Frederiksberg til Frihedsstøtten, hvor Dronning Margrethe talte, og videre til en stor fest på Rådhuspladsen. Denne anden og meget aktive form for museumsformidling er på denne ene dag set af ca. 20.000 mennesker i København. To dage senere deltog deltagerne fra Vejle amt i et mindre optog i Vejle i samme anledning.

Den 26.8.88 åbnedes en udstilling med dragterne fra Stavnsbåndsoptoget i København, hvor disse meget fine dragter blev vist i jernalderudstillingen på museet. Samtidig åbnedes udstillingen: „Landbohistorie i Vejle Amt“ – en skildring af landbrugs udvikling i seks lokalområder gennem ca. 200 år. Udstillingen er lavet af Museumsrådet for Vejle Amt. Udstillingen varede til den 26.1.88. I fortsættelse af denne udstilling åbnede den 25.11. en udstilling om udskiftningen inden for Vejle kommune. Den viste med et meget flot og omfattende kortmateriale Vejle-egnen på landboreformernes tid. Set ud fra datidens kort fortalte den historien om de lokale bønders forhold i Højen, Vinding, Nørre Vilstrup, Jennum, Rue, Uhr, Hover og Bredballe. De farvelagte kort er kopier af de ældste matrikelkort, som af Byhistorisk Arkiv er erhvervet gennem Matrikelarkivet i København.

På grund af udgravning af en meget omfattende vikingetidsbebyggelse i Bredsten blev der i august arrangeret en mindre særudstilling der viste resultatet af dette nye vikingetidsfund ved Vejle.

Igennem 1988 har der også været en række lov-

Luftfoto af vikingetidshus, fundet ved vejanlæg vest for Bredsten. Foto: Steen Hvass.

pligtige mindre og større arkæologiske udgravninger. Alle undersøgelserne var forårsaget af enten anlægsarbejde eller kraftig pløjning, hvorved forhistoriske anlæg var ved at blive ødelagt. Foranlediget af en lokalplan på Bystedvej i Gårsløv blev 2 gravhøje undersøgt. Den ene var resterne af en langhøj med et eller to stenkamre. Ved undersøgelsen viste det sig, at det meste af langhøjen fandtes bevaret ind under en eksisterende have, hvorimod det kun var sydsiden med offerlagene, der stak ud. Ved samarbejde med Børkop kommune kunne det lade sig gøre at bevare anlægget, så kun den ene ende af langhøjen måtte udgraves. Det andet gravanlæg var en meget stor, overpløjet gravhøj, der var opført over en egekiste på samme måde som Egvedpigens grav. Egekisten var formuldet, men med så tydelige træspor, som man næsten kan komme til en egekiste i dag. I selve kisten fandtes resterne af et barn. I kanten af gravhøjen var der to yngre grave.

Ved Haughus ved Jelling blev der foretaget videre undersøgelse efter en udgravning, der var lavet i forbindelse med naturgasanlæg i 1985. Der fandtes dengang hovedparten af et gårdsanlæg fra 1.-2. årh. efter Kristi fødsel samt et yngre vikingetidshus. Formålet med undersøgelsen i 1988 var at afgrænse den ældre jernalderbebyggelse, samt mod øst og syd at afgrænse en større vikingetidsbebyggelse. Ved undersøgelsen fandtes der ikke nye huse fra vikingetiden. Et tidsrum, hvor lokaliteten må siges at være ret spændende på grund af dens nærhed til kongesædet i Jelling.

Anlægsarbejdet til den nye Vardevejs forlægning var i 1988 nået ud omkring Bredsten. Fra ældre opsamlinger og besigtigelser vest for Bredsten samt prøvegravning var der her konstateret righoldige bosætningsspor fra ældre jernalder. Det blev derfor aftalt med Vejle Amtskommune, at vi forud for selve anlægsarbejdet skulle udgrave de anlæg, der ville blive ødelagt ved arbejdet. Vejtracéet blev afdækket på en strækning af ca. 400 m, hvor der fandtes to gårdsanlæg fra ældre romersk jernalder med tilhørende hegn samt gruber med et stort skårmateriale. Ved den maskinelle afdækning viste der sig en over-

raskelse. Der fremkom nemlig to meget velbevarede huse fra ældre vikingetid, det ene 36 m langt og 7 m bredt, det andet, mindre hus kun 16 m langt. Huserne stod med flot buede langsider og hører til de bedst bevarede fra Danmarks ældste vikingetid. De to huse udgør en del af et gårdsanlæg. Lidt længere oppe ad vejen mod bakkens top fandtes også bebyggelse fra yngre vikingetid, omkring 1000-tallet, med to huse, hvoraf det ene havde en fin, velbevaret stald med båseskillevægge, så man tydeligt kan tælle antallet af dyr, der har været på stald. I forbindelse med dette gårdsanlæg fandtes flere hegn, der giver en inddeling i de forskellige gårde. På det højeste sted, 100 m over havet, fandtes et stort hus, som nærmest må karakteriseres som et hus opført i samme konstruktion som husene på Fyrkat. Huset ligger som nævnt på områdets højeste plads, hvorfra man kan se direkte til Jelling og til Ravnning-Broen. Denne nyfundne vikingetidsbebyggelse ved Bredsten er samtidig med både Jelling og Ravnning og er et godt eksempel på, hvordan den nye viden om vikingetidens bebyggelse begynder at give resultater og man begynder at få den lokale bosættelse frem omkring det kongelige magtcenter i vikingetidens Jelling. Den nyfundne Bredsten-plads er den tredje vikingetidslandsby, som ligger lige omkring Jelling og som alle er fundet inden for de seneste år.

Efter opmudring af Grejs Å i foråret 1988 blev der fundet en del trægenstande, bl.a. skovblade og sidestøtter til møllehjul, fra muligvis flere middelalderlige vandmøller. Ved en prøvegravning i efteråret lokaliseredes selve møllestedet, hvor en moræneryg når helt ned til åløbet. Ud for stedet, i selve åen, fandtes flere parallelle rækker af kraftige egestolper. I et mindre udgravningsfelt kom vi lige ned i et stenslagt kældergulv til møllen, hvori indgik både kværnsten og flere lejesten samt, for enden af dette, ud mod åen, flere kraftige lodretstillede trækonstruktioner af egeplanker. Ligeledes fremkom der et righoldigt fundmateriale bestående af dele af møllehjul samt adskillige tilhuggede trædele, hvis funktion endnu er uafklaret. Desuden adskillige brugsgenstande af træ, læder, metal og keramik samt knogler.

Det drejer sig her om resterne af en meget velbevaret vandmølle. Blandt keramikken er der middelalderlige stykker, men kældergulvet hører til den yngste del af en vandmølle fra 1500-tallet. Netop dette sted kaldes i en gammel overlevering Jelling Mølle, og oppe på moræneryggen går nogle særdeles dybe hulveje mod Jelling by. Der er ikke tvivl om, at den fundne mølle er Jelling bys vandmølle, hvormod skriftlige kilder siger, at den efter en brand i 1580-erne ikke måtte genopføres. Netop denne datering passer med det fundne kældergulv til selve møllebygningen. I foråret 1989 vil der blive foretaget dendrokronologisk datering af dele af møllen og især af det mølletræ, der blev fundet i selve åen for at se, hvor stor spredning i tid, der er på mølleanlægget. Undersøgelserne her vil fortsætte i 1989.

Foruden ovennævnte aktiviteter har museet et samarbejde med Den jyske Idrætsskole om „Idræts-historisk Aktivitetscenter“. Der er her foretaget indsamling og registrering i forbindelse med idrætslivet

samt produceret en udstilling om idrætspioneren Holger Nielsen. Holger Nielsen skabte håndboldspillet i 1898 samt den berømte Holger Nielsen Metode, som mange ved, drejer sig om kunstigt åndedræt. Udstillingen blev vist på Den jyske Idrætsskole, i Idrættens Hus i Vejle og i Idrættens Hus i Brøndby.

Museets flytbare vikingetidsudstilling, der omhandler kongesædet i Jelling, den store bro i Ravnning samt vikingetidslandsbyer i Vorbasse, blev i 1988 vist i Vejles norske venskabsby Molde. Udstillingen stod her i ca. en måned.

Også i 1988 har museets personale holt en lang række foredrag om emner fra museets arbejdsområde. De forskellige udstillinger og andre arrangementer har været besøgt af 27.015, og heri er ikke medregnet besøgende ved de tre idrætsudstillinger og det store historiske optog i København.

Steen Hvass

Vejle Amts Historiske Samfund

1988-1989

Årsmødet 1989 afholdtes på Uldum Højskolen den 14. juni 1989 kl. 19.00, og godt og vel 80 medlemmer var mødt.

Leif Arffmann valgtes til ordstyrer, hvorefter formanden, Kamma Varming, aflagde følgende beretning:

Velkommen til alle fremmødte her på Uldum Højskole i 140-året for denne højskoles grundlæggelse og i øvrigt 200-året for Den Franske Revolution.

— Ja, hvert år sine jubilæer.

Ved årsmødet i 1988 på Kryb-i-ly Kro fejrede vi 400-året for Chr. d. 4 med museumsinspektør Poul Dedenroth-Schous fængslende lysbilledforedrag om Chr. d. 4.s bygningsværker.

Ved årsmødet sidste år skete der et enkelt nyvalg til bestyrelsen, nemlig arkivar Nete With Fogstrup. Ved den efterfølgende konstituering skete der ingen ændringer:

Formand er Kamma Varming. Næstformand Erik With-Petersen. Søren Kyed Jakobsen blev på dette tidspunkt fortsat kasserer, men omkring 1. april i år er han blevet afløst af Anders Bager, så Søren Jakobsen vil i aften for sidste gang aflægge regnskab. Søren Jakobsen er i øvrigt stadig sekretær.

Redaktionen var også ved årets begyndelse den samme, men der er sket to ændringer i årets løb. Den nuværende redaktion består af:

Knud Erik Reddersen, Erik With-Petersen, Nete With Fogstrup, som ved årsskiftet erstattede Søren Jakobsen, og Bodil Møller Knudsen, som uden for

bestyrelsen er indtrådt i stedet for M. Wellner Jensen, der ønskede at blive afløst.

Endelig sørger Falk Mikkelsen for, at årbogen kommer ud som lydbog.

Den 20. august fortsatt VAHS med at fejre årets jubilæer. Det skete på sommerudflugten til Landbrugsmuseet i Glud, som vi besøgte for at markere Stavnsbåndsjubilæet. Desværre strømede regnen ned under hele opholdet på museet, men medlemmerne tog det med godt humør og paraplyer. De fleste fik set mange af bygningerne. Størst interesse samlede sig naturligvis om genopbygningen af den smukke, gamle gård, Badensminde.

Turen gik videre til Sejet Kro, hvor Bent Ousager efter kaffebordet holdt et sprudlende og spændende foredrag om Kirstine Munk og Chr. d. 4. Det foredrag tales der endnu om blandt de, der overværede det, og det var langt over 100.

Udflugten sluttede med et besøg på Boller Slot, hvor Kirstine Munk levede sine sidste år. Bent Ousager var guide, men foredraget i slotsgården måtte opgives på grund af vejret, så vi begyndte rundgangen med det samme. Der blev dog så meget ophold, at man kunne gå en tur i parken inden hjemturen.

Den 4. oktober holdt Vejle Amtskommune en reception i Amtsgården i anledning af udgivelse af årbogen 1988. Der er grund til at takke amtets kulturudvalg for den nye tradition, hvori både amtsborgmesteren og viceamtsborgmesteren deltog. Mange af årbogens forfattere var til stede, endda kommet helt fra København. Det er en god lejlighed til at tak-

ke forfatterne for deres indsats for at give amtet en levende og læseværdig årbog. De får kun takken – og en stak særtryk for deres artikler.

I løbet af efteråret blev der afholdt fem medlemsmøder rundt om i amtet. Det var ét mere end tidligere år, idet der foruden i købstæderne blev holdt et møde i Give i samarbejde med Giveegnens Museum.

Det første foredrag blev holdt af museumsassistent Anders Engelbrecht i Trinitatis Sognegård i Fredericia den 3. november. Det havde han kaldt Frederiksstad – det andet Fredericia. Det var arrangeret sammen med Fredericia Museum, og det havde tiltrukket godt 60 tilhørere. De fik en engageret indføring i den sydslesvigske by, som har mange interessante lighedspunkter med Fredericia. Navnlig påvirkningen fra de franske huegenotter har spillet en stor rolle i begge byer, hvor også katolikker og jøder har haft betydning for byernes udvikling.

Den 15. november var professor Otto Norn blevet inviteret til at tale i Horsens for Byhistorisk forenings og vore medlemmer om romerske granitsøjler i Danmark.

Det lød måske lidt tørt, men de 40, der var mødt, fik en meget engageret foredragsholder at høre. Otto Norn fortalte om sine teorier om, hvordan romerske søjler – måske med korsfarere – var nået til Danmark, og en af dem var havnet på Urup. Beviserne var overbevisende, og alle blev revet med.

Vi har besluttet, at vi vil gøre os umage med vores foredragstitler i år. Vi vil nødig risikere, at det går som i Vejle. Der talte cand.phil. Bente Munk den 16. november om Projekt arbejdslivets historie – indsamlingsmetoder og resultater. Den titel havde kun lokket otte personer til Vor Frelsers kirkes menighedshus, deraf var endda de tre fra bestyrelsen. Det var en skam, for Bente Munk viste lysbilleder fra gamle arbejdspladser i Vejle, og hun fortalte meget levende om sine oplevelser med at interviewe ældre arbejdere i Vejle. Bare vi dog havde kaldt det noget andet. Mange vejleensere ville virkelig have nydt den aften.

I Give var der til gengæld fulde huse. Der kom ca. 125 i Ikærskolens sal til en Anton Berntsen-aften den 24. november. Det var Kamma Varming, der fortalte om digterens liv og læste op. Derefter sang Vejle amts tidligere kulturkonsulent Inge Kristiansen bl.a. Anton Berntsen-sange med de melodier,

som hun selv har skrevet. De er udgivet på pladen Til Anton fra Inge. Først og sidst spillede Give Spillemandsdrag, som netop i ugen før havde fået amtets musikpris.

Efterårets sidste foredrag blev afholdt den 30. november i samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Kolding og omegn. Her talte arkivar Henrik Becker-Christensen for 110 tilhørere over emnet: Da Kolding å var toldgrænse – om smuglere, toldere og andet godtfolk. Becker-Christensen fortalte om de geografiske, politiske og økonomiske aspekter i forbindelse med Kongeå-Kolding å-grænsen. Han kunne også berette om baggrunden for flytningen af toldgrænsen fra landegrænsen og til Kolding å i 1727. Det var en meget interessant aften.

Det er klart, at det er to hovedområder, nemlig arrangementer for medlemmerne og udgivelser, der optager det meste af vores tid i bestyrelsen. Vores vigtigste udgivelse er altid årbogen. Om den kommende årbog vil Knud Erik Reddersen fortælle i forlængelse af beretningen, men jeg kan sige, at det altid er en glæde, at vi modtager artikler til årbogen i en jævn strøm, så vi har noget at vælge imellem, og så vi ikke skal ud for at lede med lys og lygte for at fylde årbøgerne. Vi ser også årbogen som en slags udstillingsvindue for amtets museer og arkiver, og hvert år modtager vi mange indlæg.

Netop for en måneds tid siden har vi yderligere udgivet Landhusholdnings amtsbeskrivelse over Vejle amt fra 1826. Det er sket som reprotryk og med støtte fra SLF (Sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger). Mange amter har allerede genudgivet de gamle amtsbeskrivelser, som blev skrevet af kendte mænd. Viborg amt blev således skrevet af Blicher. Her i Vejle er den skrevet af C. Dalgas, ejeren af Aldebertsminde i Højen. Den handler om landbrugsforhold i amtet. Den kan købes her i aften for 60 kr., men den kan også købes ved indsendelse af bestilling på et af tilmeldingskortene.

Vi vil gerne udgive bøger om amtets historie – eller fra amtet – ved siden af årbogen, så snart økonomien tillader det. Vi har planer for nye udgivelser, men i øjeblikket er det for tidligt at fortælle, hvad vi har i tankerne.

Sidste år fortalte jeg, at vi havde indsendt et forslag til amtets kulturudvalg om historiske sommer søndage. Det forslag fik vi lejlighed til at gøre rede

for ved et stormøde i vinter. Det lod til at kunne kombineres med andre foreningers ideer, så det kommer vi måske til at høre mere til i fremtiden. Et par af bestyrelsesmedlemmerne sidder uden at repræsentere andre end sig selv i amtets kulturudvalgs formidlingsgruppe for historie forud for opstillingen af amtets kulturplan for de kommende år.

I forhold til sidste år har vi fået en lille smule mere luft i økonomien, men det vil Søren Jakobsen fortælle mere om under regnskabet. Det skyldes gunstigere forhold ved overgang til et nyt trykkeri og rationalisering. Desværre har vi ikke fået flere medlemmer. Medlemstallet er for første gang i mange år nede under 2000. Vi håber, at medlemmerne vil prøve at skaffe os bare et enkelt medlem hver. Det ville hjælpe. Som et lysende eksempel kan vores gamle, trofaste medlem i Kolding tjene. Robert Steinfath, som jeg også nævnte sidste år, har igen i år skaffet fire nye medlemmer. Han har selv været medlem i 60 år. Nu har vi gjort ham til livsvarigt medlem. Det må gerne danne præcedens.

Medlemskontingentet kan ikke dække samfundets aktiviteter, men takket være tilskud gennem tipsmidlerne, amtet, kommunerne, og nogle få virksomheder, kan vi holde uændret niveau.

I år er der specielt grund til at nævne, at vi har fået et særligt tilskud fra Jelling kommune, Jelling Sparekasse og Lærerstandens Brandforsikring, så vi kan udsende en del af årbogen med C. A. Thyregods erindringer fra Treårs-krigen som en særskilt bog, så den kan sælges til en større kreds.

Også en særlig tak til Vejle kulturhistoriske Museum, fordi de tager sig af vores sekretariatsfunktioner, og til vore sekretærer Aase Thomsen og Anna Marie Christensen.

Herefter redegjorde Reddersen kort om indholdet af den kommende årbog, som antoges at få samme omfang som de sidste år. Udgivelsen sker til sædvanlig tid, omkring 9. oktober, i uændret format og udseende, dog med kartonneret omslag.

Regnskabet blev forelagt af Søren K. Jakobsen, og det udviser et lille overskud på godt 4000 kr. — til trods for, at Kulturministeriets tilskud for 1988 endnu ikke er modtaget. Det vides dog at være på vej. Med rimelig god økonomi foreslog bestyrelsen uændret kontingent.

Beretning, regnskab og kontingent godkendtes.

Derefter foretoges valg til bestyrelsen. Følgende bestyrelsesmedlemmer, der afgik efter tur, genvalgte: Leo Novrup, Kamma Varming, Knud Erik Reddersen, Søren K. Jakobsen og Grethe Sehested-Blad.

Som revisor genvalgte Jørgen Gjedsted.

Under eventuelt omtalte formanden kort sommerudflugten til Christiansfeld samt bestyrelsens planer om efterårsmøder. Efter behørigt at have takket Samfundets faste ordstyrer, kunne formanden herefter overlade talerstol og forsamling til forstander Helge Hansen, dog først efter en fællessang passende til lejligheden: Danmark nu blunder den lyse nat. Vi fik en kort gennemgang af højskolens historie, herunder en omtale af de enkelte bygninger, således at vi var bedre rustede til en interessant rundvisning på hele skolens område.

Efter det fælles kaffebord i den særprægede fællessal og et par gode Grundtvig-sange, samledes vi atter i foredragssalen, hvor Helge Hansen på udmærket vis førte forsamlingen rundt om den franske revolution og dens frihedsidealer til Grundtvig og højskolebevægelsen med særlig vægt på omtalen af de kræfter, som midt i forrige århundrede kæmpede for almuens uddannelse. Fra Rasmus Sørensen, som startede på Uldum med 16 karle, og videre op gennem rækken af markante skikkelser, der ufortrødent har tilført skolen både indhold og ydre vækst — fra svømmesal til tårnet, hvorfra man i 1920 sang de sønderjyske områder hjem til Danmark. En dejlig aften, hvor vi blev mindet om god, dansk folkelighed.

Tak for støtte

I 84 år har Vejle Amts Historie Samfund udgivet sin årbog. I tidens løb er der selvfølgelig sket ændringer, men år for år har den bragt artikler af blivende værdi om amtets historie.

Det har altid været redaktionernes mål at bringe artikler af mange forskellige typer og fra alle kroge af amtet. Dette gælder stadig. Stoffet spænder fra forskningsresultater til erindringsstof, og det dækker området fra Hampen i nord til Ødis i syd.

I de senere år har årbogen givet amtets museer og arkiver lejlighed til at fortælle læserne om deres arbejde og deres samlinger.

Desværre har stigende trykkeudgifter og portoforhøjelser gjort, at medlemskontingentet ikke mere kan dække udgifterne til årbogen. Heldigvis modtager samfundet støtte fra offentlige og private institu-

tioner. Denne støtte vil bestyrelsen gerne hermed bringe sin tak for.

I år er der især grund til at takke de bidragydere, der har gjort det muligt at fremstille C. A. Thyregods artikel som særtryk, så den kan nå en videre kreds.

Kamma Varming, formand

Ekstrakt af årsregnskab

for perioden 1. januar - 31. december 1988

INDTÆGTER

1 Tilskud:			
Vejle amtskommune		13.000,00	
Kommuner:			
Nørre Snede	300,00		
Horsens	2.075,00		
Fredericia	2.299,35		
Egtved	500,00		
Vejle	1.914,00		
Jelling	500,00		
Kolding	3.440,00		
Brædstrup	300,00		
Juelsminde	75,00		
Tørring-Uldum	200,00	11.603,35	
Sparekassen Bikuben		500,00	
Elektro-Isola A/S		1.000,00	
		<hr/>	26.103,35
2. Medlemskontingenter			153.120,50
3. Salg af bøger			2.498,15
4. Renter:			
Indestående i bank og på giro	9.515,75		
Grundfond	786,71		
		<hr/>	10.302,46
5. Salg af lydbøger			2.002,50
6. Salg af Vejle-stik			30,00
		<hr/>	194.056,96
Indtægter i alt 1988			<hr/>

UDGIFTER

7. Publikationer:			
Tidligere årgange af Vejle Amts Årbog ...	450,00		
Fotos, materialer, V.A.Å. 1988	971,43		
Trykning af V.A.Å. 1988	91.500,00		
Særtryk m.v., V.A.Å. 1988	10.735,00		
Diverse materialer, årgang 1989	469,90		
		<hr/>	104.126,33
8. Årbogens udsendelse			39.329,93
9. Møder			19.775,49
11. Kontingent og abonnement, S.L.F.			3.175,00
12. Administration			22.226,76
14. Andre udgifter			1.066,50
		<hr/>	189.740,01
Udgifter i alt 1988			<hr/>
Indtægter			194.056,96
Udgifter			189.740,01
		<hr/>	4.316,95
Overskud 1988			<hr/>

Status pr. 31. december 1988

AKTIVER

Kassebeholdning:

Sparekassen Sydjylland, Vejle		
Konto nr. 630-04-02700	20.855,85	
Konto nr. 630-00-89070	13,03	
Konto nr. 631-44-45233	252,93	
Konto nr. 455-42-02639	134.378,46	
Sparekassen SDS, Vejle		
Konto nr. 412-02-01471	92,56	
Sparekassen Bikuben, Kolding		
Konto nr. 085-44-60803	2.619,40	
Girokonti	4.409,98	
Kontant kassebeholdning.....	238,71	
		162.860,92
Jens Holms Legat:		
Kontant	1.800,00	
Jysk Kreditforening 9. serie, 5%.....	1.700,00	
Jysk Kreditforening 12. serie, 5,5%.....	400,00	
Jysk Kreditforening 14. serie, 7%.....	5.100,00	
Jysk Grundejerforening 1-2001, 9%.....	4.500	
Jysk Grundejerforening 3. afd., 7%.....	500,00	
		14.000,00
Beholdning af bøger		25.000,00
Tilgodehavende:		
Bogsalg (konto 3).....	226,00	
Beholdning af katoner	3.150,00	
		205.236,92
Aktiver i alt pr. 31. december 1988		

PASSIVER

Forudbetalt tilskud (konto 1)		500,00
Gæld:		
Skyldig særtryk 1988 (konto 7)		8.235,00
Skyldig, møder (konto 9)		664,65
Skyldig, A-skat		1.037,00
Kapital:		
Saldo pr. 1. januar 1988	190.483,32	
Overskud 12988	4.316,95	
		194.800,27
Passiver i alt pr. 31. december 1988.....		205.236,92

Fredericia den 8. maj 1989

Søren K. Jakobsen
Kasserer

Ovenstående regnskab har vi stikprøvevis revideret og fundet i overensstemmelse med bogføringen. Beholdningernes tilstedeværelse er konstateret.

Det bemærkes, at Kulturministeriets tilskud for 1988 ikke er indgået i regnskabet.

Fredericia den 11. maj 1989

Anders Engelbrecht

Jørgen Gjedsted

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 75,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Pastor *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Købmand *Anders Bager*, Glud.

Kasserer

Kasserer *Grethe Sehested-Blad*, Skærbæk.

Arkivar *Nete With Fogstrup*, Kolding.

Museumsinspektør *Steen Hvass*, Vejle.

Sognepræst *Hans Jørgen Iversen*, Hinning.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Lektor *O. Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Lærer *Niels Kolind*, Horsens.

Lærer *Falk Mikkelsen*, Give.

Konservator *Leo Novrup*, Bredballe.

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Overlærer *Kamma Varming*, Fredericia.

Formand

Overlærer, arkivar *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Næstformand

BØGER TIL SALG

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelsen til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
	Kr.	Kr.
1908-1972	20,00	35,00
1974-1979	45,00	65,00
1980	52,00	70,00
1981	55,00	78,00
1982	60,00	86,00
1983-1984	75,00	98,00
1985-1989	85,00	110,00
Realregister for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Register til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke-medlemmer:
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt ..	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	21,00
Orla Lehmann: Den græske Thronfølgesag 1863. (1970)	12,00	30,00
Anton Berntsen 1883-1973. Liv og digtning. (1973)	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 28 67	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	
Amtsbeskrivelse over Vejle Amt af C. Dalgas. Genoptryk fra 1826	60,00	